

ეკონომისტი

ეკონომისტი - მარკეტინგის ჟურნალი
International Scientific-Analytical Journal

2017

3

ქმითი-volume
XIII

UDC33

ქ-49

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics**

ეკონომისტი

2017

3

**ქორე-volume
XIII**

იგანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
პაატა გუგუშვილის ეკონომიკის ინსტიტუტი

საერთაშორისო რეცენზირებადი სამეცნიერო-ანალიტიკური ჟურნალი

**Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of
Economics
International Reviewed Scientific-Analytical Journal**

გამოდის 2009 წლის იანვრიდან ორ თვეში ერთხელ,
2016 წლიდან – კვარტალში ერთხელ

**Published since January 2009 once in two months,
Since 2016 - Quarterly**

რედაქციის მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14;
ტელ.: 293 34 44; 599 970103.

Edress: Tbilisi, 0105, Kikodze street,
tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103.

პროფესიული:

რამაზ აბესაძე (მთავარი რედაქტორი), იური ანანიაშვილი, როზეგა ასათიანი, გიგი ბედიანაშვილი, თეიმურაზ ბერიძე, გიორგი ბერულავა, ვახტანგ ბურდული, რევაზ გველესიანი, რევაზ გოგობია, რევაზ კაკულია, თემურ კანდელაკი, მურმან კვარაცხელია, ალფრედ კურატაშვილი, ელგუჯა მექგაბიშვილი, სოლომონ პავლიაშვილი, ვლადიმერ პაპავა (აკადემიკოსი), უშანგი სამადაშვილი, ავთანდილ სილაგაძე (აკადემიკოსი), ავთანდილ სულაბერიძე, თემურაზ შენგელია, თინა ჩხეიძე, ნოდარ ჭითანავა, ნოდარ ხადური, ეთერ ხარაიშვილი, მიხეილ ჯიბუტი.

მთავარი რედაქტორის თანაშემწევა – ეკონომიკის დოქტორი მამუკა ხუსკივაძე
პასუხისმგებელი მდივანი – ეკონომიკის დოქტორი თეა ლაზარაშვილი

სამსახური-სარედაქციო საბჭოს უცხოელი წევრები

ლარისა ბელინსკაია (ვილნიუსის უნივერსიტეტი), რუსლან გრინბერგი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), სიმონე გუერჩინი (ფლორენციის უნივერსიტეტი), ვოლფგანგ ვენგი (ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი), ტომას დ. ვილები (კლერმონტის უნივერსიტეტი), ელდარ ისმაილოვი (ბაქოს სოციალური მართვისა და პოლიტოლოგიის ინსტიტუტი), გინდრა კასნაუსკიენე (ვილნიუსის უნივერსიტეტის საერთაშორისო პიზნესის სკოლა), სლავომირ პარბიცკი (იოანე პავლე II-ს სახელობის ლუბლიანას კათოლიკური უნივერსიტეტი), გალინა საგინა (ხარკოვის ტექნიკური უნივერსიტეტი), დიმიტრი სოროკინი (რუსეთის მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი), დაროლ ჯ. სტეფანიძი (პეტერბურგის უნივერსიტეტი), ალექს სტეპნიცკი (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის ეროვნული უნივერსიტეტი).

SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Professors:

Ramaz Abesadze (Editor-in-chief), Yuri Ananiashvili, Rosetta Asatiani, Givi Bedianashvili, Teimuraz Beridze, Giorgi Berulava, Vakhtang Burduli, Nodar Chitanava, Tina Chkheidze, Revaz Gogokhia, Revaz Gvelesiani, Mikheil Jibuti, Revaz Kakulia, Nodar Khaduri, Eter Kharashvili, Alfred Kuratashvili, Murman Kvaratskhelia, Temur Kandelaki, Elguja Mekvabishvili, Vladimer Papava (academician), Solomon Pavliashvili, Ushang Samadashvili, Teimuraz Shengelia, Avtandil Silagadze (academician), Avtandil Sulaberidze.

Assistant Editor-in-chief – Doctors of economics Mamuka Khuskivadze

Executive Secretary – Doctors of economics Tea Lazarashvili

FOREIGN MEMBERS OF THE SCIENTIFIC EDITORIAL COUNCIL

Larisa Belinskaia (Vilnius University), Ruslan Grinberg (Institute of Economics of RAS), Simone Guercini (University of Florence), Eldar Ismailov (Baku Institute of Social Management and Political Science), Gindra Kasnauskienė (International Business School of Vilnius University), Slavomir Partycki (The John Paul II Catholic University of Lublin), Galina Savina (Kharkiv Technical University), Dmitri Sorokin (Institute of Economics of RAS), Darrol J. Stanley (University of Pepperdine), Oleksiy Stupnitskyy (Taras Shevchenko National University of Kyiv), Wolfgang Weng (Technical University of Berlin), Thomas D. Willett (Claremont Graduate University).

ს ა რ ჩ ბ ვ 3 0 - C O N T E N T S

მაკროეკონომიკა – MACROECONOMICS

,	—	мира	6
<i>Vladimer Papava, Vakhtank Charaia</i> – On the Necessity of Modification of the Inflation Index for the Relatively Poor Worlds and Georgia’s Experience (Expanded Summary)	15		
ვლადიმერ პაპავა, ვახტანგ ჭარაია – მსოფლიოს შედარებით ღარიბი ქვეყნებისათვის ინფლაციის მაჩვენებლის მოდიფიკაციის აუცილებლობის შესახებ და საქართველოს გამოცდილება (ვრცელი რეზიუმე)	17		

ზოგადი ეკონომიკური თეორიის პრობლემები – PROBLEMS OF GENERAL ECONOMIC THEORY

– «М	»		
		20	
<i>Alfred Kuratashvili</i> – "Mechanisms" of Impoverishment of People by Financial-Credit Organizations and the Necessity of their Eradication (Expanded Summary)	27		
ალფრედ კურატაშვილი – საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციების მიერ ადამიანების გადატაცების "მუქანიზმები" და მათი აღმოფხვრის აუცილებლობა (ვრცელი რეზიუმე)	29		

საქართველოს ეკონომიკა – ECONOMY OF GEORGIA

როზეტა ასათიანი – საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტები და გენერალური სტრატეგია	31		
<i>Rozeta Asatiani</i> – Priorities and General Strategy of Georgia’s Economic Development (Expanded Summary)	38		

ვინანსები – FINANCE

გივი ლემონჯავა – მონეტარული პოლიტიკის განხორციელების აქტანიზმების ეფექტიანობა საქართველოში	40		
<i>Givi Lemonjava</i> – Efficiency of Implementation mechanisms of Monetary Policy in Georgia (Expanded Summary)	51		
ბესიკ ბოლკვაძე – სახელმწიფო საბიუჯეტო პოლიტიკის ზოგიერთი პრობლემატური საკითხის შესახებ	54		
<i>Besik Bolkvadze</i> – About Some Problematic Issues of the Budgetary Policy (Expanded Summary)	59		

საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები – INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

—		61	
<i>Anzor Kuratashvili</i> – Socially Oriented Market Economy and the Criterion of			
4			

Effectiveness of International Business (Expanded Summary) ანთორ გურატაშვილი – სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკა და საერთაშორისო ბიზნესის ეფექტიანობის კრიტერიუმი (ვრცელი რეზიუმე)	66 68
SCIENTIFIC WORKS OF UNDERGRADUATES AND DOCTORAL STUDENTS	
<i>Vakhtang Chkareuli</i> – Essentials of Economic Freedom and Its Influence on Economic Development (Empirical Study on the Case of Georgia) ვახტანგ ჩქარეული – ეკონომიკური თავისუფლების ძირითადი ასპექტები და მისი გავლენა ეკონომიკურ განვითარებაზე (პრაქტიკული კვლევა საქართველოს მაგალითზე) (ვრცელი რეზიუმე)	70 79
<i>Tsotne Zhghenti</i> – Institutional Groups in Georgia and Transition/Post-Transition Economies ცოტნე ჯგენტი – ინსტიტუციური ჯგუფები საქართველოში და ტრანსფორმაციულ ეკონომიკებში (ვრცელი რეზიუმე)	82 89
ნინო ჟორჟიკაშვილი – მაკროპრედენციული პოლიტიკა და მისი ეფექტიანი გამოყენების პრობლემები (ევროპული გამოცდილება) <i>Nino Zhorzhikashvili</i> – Macropredessional Policy and its Effective use Problems (European experience) (Expanded Summary)	92 97
გიორგი მიქელაძე – ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელის გმბირიული რეალიზაცია (საქართველოს მაგალითზე)	99
<i>Giorgi Mikeladze</i> – Empirical Realization of Investment Cash Flow Model (Case of Georgia) (Expanded Summary)	105
ვანო ბენიძე – ბენიძის ეკონომიკური თეორია და კეთილდღეობის ალტერნატიული ინდიკატორები <i>Vano Benidze</i> – The Economics of Happiness and Alternative Measures of Well-Being (Expanded Summary)	107 115
შორენა წიქლაური – მოსახლეობის დაბერება საქართველოში, როგორც ქვეყნის ეკონომიკის დემოგრაფიული ხაფანგი <i>Shorena Tsiklauri</i> – Population Ageing as a Demographic Trap of The Country's Economy in Georgia ხსოვნა	117 123 129
MEMORY	

მაკროეკონომიკა
MACROECONOMICS

(Gurgenidze, Lobzhanidze, Onoprishvili, 1994). ,

pp. 20-24; Papava, 1995). () , (Khaduri, 2005).

(Kakulia, 2008; Papava, 2011),
(Papava, 1996; Wang, 1998; Wellisz

(Papava, 1996; Wang, 1998; Weinsz, 1996).

(Kakulia, Gigineishvili, 2005).

,
(), 1992
(, , , , ,
), 1700 . « (. .
», 12 :
305 :
(30,1%), (6,4%),
(3,4%), (8,4%);
(8,4%), (6,6%);
(13,1%), (3,7%),
(4,7%), (4,1%) (6,4%),
(4,9%)
(Geostat, 2017b).
,

, , , , ,
, , , , ,
30% , (NDI, 2017),
(, , , , ,
, , , , ,
« » , , , ,
,

, , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
, , , , ,
() 2013 , 746 (383 .
327) 10,9% (Roser, Ospina,
2017), 2014-2016 (WHES, 2016).
(, Sachs,
2005).
,

, , , ,
,

().

1967 , (15%,
– 20%) (, Sherwin, 1997, p. 261). ,
1984 , ,
,
(, Archer, 2000; Bernanke, Laubach, Mishkin, Posen, 1999; Brash, 2002; Fischer, Orr, 1994; Spencer, Reddell, Hodgetts, Hunt, Bollard, 2006).
, , (Debelle, Masson, Savastano, Sharma, 1998). 2006
, 25 (Mishkin, Schmidt-Hebbel, 2007, p. 1), 2017
62- (CBN, 2017).
, (2009),
(, , , ,).
,
(BoC, 2006, p. 3).
,
,
(Mishkin, Schmidt-Hebbel, 2007; Vega, Winkelried, 2005, pp. 153-175).
, , , , ,
, , (, 2008).
(, 90-
, « » -
,
(Frankel, 2012).
The Bank for International Settlements
(Jones, 2016; Tovar, ed., 2010).
,
(, 2015).
,
1990- ,
, , 1980- ,
,
(, 2015).
, , , ,
,
,
J , , ,
, 80% ;
;

— 70% 2016
(NBG, 2017b).

,
,
,
,
,
,
,
,
,

(NBG, 2017a, p. 7).

,
,
(2018 ,), - 5% 2016 , 4% 2017 3%

(Nasdaq, 2017)
(IMF, 2016, pp. 12-13) (- ,).

, - (Anguridze, Charaia, Doghonadze, 2015).

,
,
,
,
, 2016);
2017 , . 67).

,
,

,
,

,
,

— « » « ».

,
,

,
,

,
,

,
,

„*Chorafas, 2016, p. 139).*“ 2006-2007 (Chorafas, 2016, p. 139).
Suryanarayana, 2008).

„*(Geostat, 2017b), – 50% (– 60%* „*– 57% (EPRC, 2012, pp. 12, 32)), (– 15% (EPRC, 2012, pp. 32), – 18% (Eurostat, 2016)) (DN, 2016).*“ (IMF, 2008).
(EC, 2016).

„*(EPRC, 2012, p. 31).*“ 2016
().

	2016												
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
	105,6	105,6	104,1	103,2	102,1	101,1	101,5	100,9	100,1	99,8	100,2	101,8	102,2
	105,1	104,6	102,3	101,9	101,4	100,7	101,1	100,6	100,3	100,2	99,9	101,6	101,7
, ,	108,4	106,0	105,6	105,4	105,5	106,1	106,1	101,5	99,9	99,3	99,0	100,1	103,6
	111,0	110,5	110,2	107,5	105,7	104,3	104,1	103,3	101,2	101,3	101,5	102,1	105,2

: (Geostat, 2017a).

(medication), (utilities) (nutrition).

⁹² — « (Geostat. 2017b).

¹⁷ 19, (Geostat, 2017b).

- ().
, (, 2017),
(-)
,

1. ., 2015. . Project
Syndicate, 8 ., <https://www.project-syndicate.org/commentary/rethinking-inflation-targeting-price-stability-by-axel-weber-1-2015-06?version=russian&barrier=accessreg>.

2. ., 2017 . , 2.
3. . ., 2017 . , 2,
http://www.cbr.ru/publ/moneyandcredit/kartaev_02_17.pdf.

4. . ., . ., . ., . ., 2016.
, 1.

5., .., 2015.
6., 2008. . Project Syndicate, 6 ,
<https://www.project-syndicate.org/commentary/the-failure-of-inflation-targeting?version=russian&barrier=accessreg>.
7. Anguridze O., Charaia V., Doghonadze I., 2015. *Security Problems & Modern Challenges of the Georgian National Currency*. Tbilisi, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, <http://analytica.tsu.ge/www/files/2015/07/Security-Problems-Modern-Challenges-of-the-Georgian-National-Currency2.pdf>.
8. Archer D. J., 2000. Inflation Targeting in New Zealand. International Monetary Fund, March 20-21, <https://www.imf.org/external/pubs/ft/seminar/2000/targets/archer.htm>.
9. Bernanke B. S., Laubach T., Mishkin F. S., Posen A. S., 1999. Inflation Targeting. Lessons from the International Experience. Princeton: Princeton University Press.
10. BoC, 2006. Renewal of the Inflation-Control Target: Background Information – November 2006. Ottawa: Bank of Canada, http://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/06/background_nov06.pdf.
11. Brash D., 2002. Inflation Targeting 14 Years On. Reserve Bank of New Zealand, January 5, <http://www.rbnz.govt.nz/research-and-publications/speeches/2002/speech2002-01-05>.
12. CBN, 2017. Inflation Targets Table for 2017. Central Bank News, <http://www.centralbanknews.info/p/inflation-targets.html>.
13. Chorafas D. N., 2016. *Energy, Environment, Natural Resources and Business Competitiveness: The Fragility of Interdependence*. New York: Routledge, <https://books.google.ge/books?id=DmIWDAAAQBAJ&pg=PA136&lpg=PA136&dq=Chorafas+D.+N.+Energy,+Environment,+Natural+Resources+and+Business+Competitiveness:+The+Fragility+of+Interdependence&source=bl&ots=RbHJWxVfBo&sig=IyJVopR6XbIF-V4zqPHTeHwc11M&hl=ka&sa=X&ved=0ahUKEwifoIXyu4jSAhUDESwKHRvDAw4Q6AEIHjAB#v=snippet&q=agflation&f=false>.
14. Debelle G., Masson P., Savastano M., Sharma S., 1998. Inflation Targeting as a Framework for Monetary Policy. IMF Economic Issues, No. 15, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/issues/issues15/>.
15. DN, 2016. Turkey ‘Set to Cut Share of Food in Inflation Basket to Ease Consumer Prices.’ Daily News, October 17, <http://www.hurriyetdailynews.com/turkey-set-to-cut-share-of-food-in-inflation-basket-to-ease-consumer-prices.aspx?pageID=238&nid=105053>.
16. EC, 2016. Commodity Price Dashboard, No 54. European Commission, November, https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/markets-and-prices/price-monitoring/dashboard/food11-2016_en.pdf.
17. EPRC, 2012. Inflation in Georgia – Causes and Cures. *Economic Policy Research Center Issue in Focus*, 5th Report, June, https://www.eprc.ge/admin/editor/uploads/files/Report_Eng-%20Inflation.pdf.
18. Eurostat, 2016. Comparative Price Levels of Consumer Goods and Services. *Eurostat, Statistics Explained*, December, http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Comparative_price_levels_of_consumer_goods_and_services.
19. Fischer A. M., Orr A. B., 1994. Monetary Policy Credibility and Price Uncertainty: The New Zealand Experience of Inflation Targeting. OECD Economic Studies, No. 22, Spring, <http://www.oecd.org/newzealand/33940940.pdf>.

20. Frankel J., 2012. The Death of Inflation Targeting. Project Syndicate, May 12, <https://www.project-syndicate.org/commentary/the-death-of-inflation-targeting?barrier=true>.
21. Geostat, 2017a. Consumer Price Indices in Georgia. National Statistics Office of Georgia, http://geostat.ge/cms/site_images/_files/english/price/Consumer%20Price%20Index%20to%20the%20same%20month%20of%20previous%20year%20-%20eng.xls.
22. Geostat, 2017b. Inflation Calculation Methodology Note. National Statistics Office of Georgia, http://geostat.ge/cms/site_images/_files/english/methodology/Inflation%20Calculation%20Methodology%20Note%202017.pdf.
23. Gurgenidze L., Lobzhanidze M., Onoprishvili D., 1994. Georgia: From Planning to Hyperinflation. Communist Economies & Economic Transformation, Vol. 6, No. 2.
24. IMF, 2008. Agflation in the New Member States—Some Stylized Facts. International Monetary Fund, <https://www.imf.org/external/CEE/2008/120107.pdf>.
25. IMF, 2016. Regional Economic Outlook: Caucasus and Central Asia. *International Monetary Fund*, October 21, <http://www.imf.org/external/pubs/ft/reo/2016/mcd/eng/pdf/cca1016p.pdf>.
26. Jones C., 2016. BIS Warns of too Much Focus on Inflation. *The Financial Times*, June 26, <https://www.ft.com/content/5e4d0560-3a13-11e6-9a05-82a9b15a8ee7>.
27. Kakulia M., 2008. Before and After the Introduction of the Lari: Georgian National Currency in Retrospect. In E. M. Ismailov, ed. Central Eurasia: National Currencies. Stockholm: CA&CC Press.
28. Kakulia M., Gigineishvili N., 2005. The Primary Objectives and Priorities of Monetary Policy in Georgia. Problems of Economic Transition, Vol. 48, No. 4.
29. Khaduri N., 2005. Mistakes Made in Conducting Economic Reforms in Post-Communist Georgia. Problems of Economic Transition, Vol. 48, No. 4.
30. Mishkin F., Schmidt-Hebbel K., 2007. Monetary Policy under Inflation Targeting: An Introduction. Banco Central de Chile Working Papers, No. 396, December, <http://si2.bcentral.cl/public/pdf/documentos-trabajo/pdf/dtbc396.pdf>.
31. Nasdaq, 2017. Crude Oil. WTI (NYMEX) Price. Nasdaq, <http://www.nasdaq.com/markets/crude-oil.aspx?timeframe=3y>.
32. NBG, 2017a. *Monetary Policy Report, February 2017*. Tbilisi: National Bank of Georgia, https://www.nbg.gov.ge/uploads/publications/inflationreport/2017/150217publish_M_PR_February.pdf.
33. NBG, 2017b. Money Aggregates and Monetary Ratios. Statistical Data. National Bank of Georgia, https://www.nbg.gov.ge/uploads/depozitaricorporeisheniinglisurad/money_aggregates_and_monetary_ratioseng.xlsx.
34. NDI, 2017. NDI Poll: Economy Still Top Concern for Georgians; Support for NATO and EU Stable. *National Democratic Institute*, January 17, <https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-economy-still-top-concern-georgians-support-nato-and-eu-stable>.
35. Papava V., 1995. The Georgian Economy: Problems of Reform. *Eurasian Studies*, Vol., 2, No. 2.
36. Papava V., 1996. The Georgian Economy: From ‘Shock Therapy’ to ‘Social Promotion.’ *Communist Economies & Economic Transformation*, Vol. 8, No. 2

37. Papava V., 2011. On the First-Generation Post-Communist Reforms of Georgia's Economy (A Retrospective Analysis). *The Caucasus & Globalization*, Vol. 5, Issue 3-4.
38. Roser M., Ospina E. O., 2017. Global Extreme Poverty. *Our World in Data*, <https://ourworldindata.org/extreme-poverty/>.
39. Sachs J. D., 2005. *The End of Poverty. Economic Possibilities for Our Time*. New York: Penguin Press.
40. Sherwin M., 1997. Inflation Targeting—The New Zealand Experience. In *Price Stability, Inflation Targets and Monetary Policy*. Bank of Canada, May 1, <http://www.bankofcanada.ca/1997/05/price-stability-inflation-targets-monetary-policy/>, and <http://www.bankofcanada.ca/wp-content/uploads/2010/07/cn97-14.pdf>.
41. Spencer G., Reddell M., Hodgetts B., Hunt C., Bolland A., 2006. Inflation Targeting: The New Zealand Experience and Some Lessons. *Reserve Bank of New Zealand*, January 18, <http://www.rbnz.govt.nz/research-and-publications/speeches/2006/speech2006-01-18>.
42. Suryanarayana M. H., 2008. Agflation and the PDS: Some Issues. *Indira Gandhi Institute of Development Research*, WP-2008-009, April, <http://www.igidr.ac.in/pdf/publication/WP-2008-009.pdf>
43. Tovar C. E., ed., 2010. *Perspectives on Inflation Targeting, Financial Stability and the Global Crisis*. BIS Papers, No 51, March, <http://www.bis.org/publ/bppdf/bispap51.pdf>.
44. Vega M., Winkelried D., 2005. Inflation Targeting and Inflation Behavior: A Successful Story? *International Journal of Central Banking*, Vol. 1, No. 3, <http://www.ijcb.org/journal/ijcb05q4a5.pdf>.
45. Wang J.-Y., 1998. From Coupon to Lari: Hyperinflation and Stabilization in Georgia. *Caucasica. The Journal of Caucasian Studies*, 1998, Vol. 1.
46. Wellisz S., 1996. Georgia: A Brief Survey of Macroeconomic Problems and Policies. *Studies & Analyses*, Working Papers, No. 87. Warsaw: CASE.
47. WHES, 2016. 2016 World Hunger and Poverty Facts and Statistics. World Hunger Education Service, September, <http://www.worldhunger.org/2015-world-hunger-and-poverty-facts-and-statistics/#hunger-number>.

Vladimer Papava

*Principal Research Fellow at the Paata Gugushvili Institute of Economics,
Doctor of Economic Sciences*

Vakhtank Charaia

*Associated professor at the Business and Technology University,
Doctor of Economics*

ON THE NECESSITY OF MODIFICATION OF THE INFLATION INDEX FOR THE RELATIVELY POOR WORLDS AND GEORGIA'S EXPERIENCE Expanded Summary

The inflation index fails to fully reflect the expectation of the poor part of the population, because some of the commodity groups (e.g. electronics, cars, furniture, hotel and restaurant services, etc.) do not reflect the problem of the low-income population.

Using the inflation index alone cannot guarantee successful decision-making.

Under these conditions, a logical question arises concerning the kinds of problems which might occur when the main goal for a central bank's monetary policy is only to retain price stability. This is known as inflation targeting.

It should be mentioned that the NBG (starting from 2009), like the central banks of Georgia's main trade partner countries (Turkey, Russia, Azerbaijan, Belarus, etc.), has already been exercising inflation targeting for years.

Central banks employing inflation targeting frequently justify their decisions to do so and state that they have reached not only their desired target (price stability) but have also contributed to stable economic growth such as, for example, was announced by Canada's central bank. The fact that the average inflation level was comparatively low in both developing and developed countries utilizing inflation targeting is proven by research studies.

This said, however, inflation targeting does have serious opposition. For example, Joseph Stiglitz, the Nobel Prize winner in Economics, is almost confident that this system will be changed because the central banks of developing economies are incapable of managing their inflation which is frequently imported.

The Bank for International Settlements resists inflation targeting which, in most cases, runs counter to financial stability. Inflation targeting does not take into account the financial cycle and thus produces an excessively expansionary and asymmetric monetary policy. It is noteworthy that inflation targeting creates a great deal of questions. A major argument in favor of inflation targeting – that it has contributed to a decline in inflation since the early 1990s – is questionable at best. From the 1980s on, the inflation trend was already on the decline where globalization and China's integration into the world economy – and not inflation targeting – have probably been the most important reasons for the drop.

It is a fact that Georgia, like other developing and, especially, poorer and import-dependent countries, is experiencing problems that cannot be fully explained by the inflation index alone. In particular, such examples for Georgia are: 80% of the consumer basket comprises imported products, and therefore, inflation is also to a certain degree imported; a high level of dollarization takes place (over 70% by the end of 2016).

For countries where import exceeds export by several times, it should be clear that calculations must be made not only by the traditional inflation index but also according to their consumer basket made up exclusively of imported goods and services (imflation).

Given that the Georgian consumer basket contains many goods and services (both imported and domestic) which are generally not purchased by lower-income citizens, neither inflation nor the imflation index will meet the goal of assessing price dynamics in those spheres important for the poorer population, especially in developing countries.

Agrarian inflation (or the growth of average prices for agricultural products) or the agflation index, becomes more and more popular in economics. The term “agflation” is relatively new and its introduction is associated with the substantial increase in the prices for fruit, eggs, grain and other commodities in 2006-2007. The agflation measurement is very important in developing and, especially, poorer countries which are characterized by permanent increases in foodstuff prices (for example, in India).

The agflation (agrarian inflation) index use area is restricted because it fails to reflect the change in prices on such substantial spheres as medication and utilities.

In the paper we propose a new statistical indicator, munflation, which reflect price fluctuations on the medication, utilities and nutrition.

The respective parameters for medication, utilities and food products from the consumer basket should be used for a munflation calculation. Food products prices are also used for the agflation calculation.

The issue of the possibility of extending the existing inflation targeting practice and studying the indicators of imflation, agflation and munflation in developing and relatively poorer countries, together with the inflation index, is the subject for a separate study.

Keywords: inflation, inflation targeting, imflation, agflation, munflation.

ვლადიმერ პაპავა
პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის მთავარი მეცნიერი
თანამშრომელი, ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, აკადემიკოსი
გახტანგ ჭარაიძ
ბიზნესისა და ტექნოლოგიის უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
ეკონომიკის დოქტორი

მსოფლიოს შედარებით ღარიბი მკეყნებისათვის ინფლაციის მაჩვენებლის
მოდიზიგაციის აუცილებლობის შესახებ და საპარტველოს გამოცდილება
ვრცელი რეზიუმე

ინფლაციის მაჩვენებელი სრულად ვერ ასახავს მოსახლეობის დარიბი
ნაწილის მოლოდინს, რადგანაც საქონლის ზოგიერთი ჯგუფი (მაგალითად,
ელექტრონიკა, ავტომობილები, ავეჯი, სახტუმრო და რესტორნის მომსახურება,
და სხვ) არ ასახავს მცირეშემოსავლიანი მოსახლეობის პრობლემებს.

მსოფლიო ინფლაციის მაჩვენებლის გამოყენებით შესაძლოა არ იქნეს
მიღებული მეტ-ნაკლებად სრულფასოვანი გადაწყვეტილებები.

ამ ვითარებაში იბადება ლოგიკური კითხვა, თუ რა პრობლემები შეიძლება წარმოქმნას, როცა ცენტრალური ბანკის მონეტარული პოლიტიკის სა-
მიზნე მსოფლიო ფასების სტაბილურობის შენარჩუნებაა, რაც „ინფლაციის
თარგეთირების“ სახელითა ცნობილი.

აღსანიშნავია, რომ საქართველოს (2009 წლიდან), ისევე, როგორც მისი
მირითადი საგაჭრო პარტნიორი ქვეყნების (თურქეთი, რუსეთი, უკრაინა, ჩინეთი,
აზერბაიჯანი, სომხეთი, ბელარუსი და სხვა), ცენტრალური ბანკები უკვე
წლებია ახორციელებენ „ინფლაციის თარგეთირებას“.

ცენტრალური ბანკები, რომლებიც „ინფლაციის თარგეთირების“ გზას
დაადგნენ, ხშირად ამართლებენ ამ გადაწყვეტილებას და ამბობენ, რომ მათ
არათუ მიაღწიეს მათვების სასურველ მიზანს (ფასების სტაბილურობას), არა-
მედ ამით ხელი შეუწევს სტაბილურ ეკონომიკურ ზრდას, როგორც, მაგალი-
თად, აცხადებს კანადის ცენტრალური ბანკი. ის, რომ „ინფლაციის თარგეთი-
რების“ მიმდევარ ქვეყნებში ინფლაციის საშუალო დონე შედარებით დაბალი
იყო, როგორც განვითარებად, ისე განვითარებულ ქვეყნებში, სპეციალური
კვლევებითაც დასტურდება.

აღსანიშნავია, რომ „ინფლაციის თარგეთირებას“ ანგარიშგასაწევი მო-
წინააღმდეგებიც პყავს. მაგალითად, ეკონომიკაში ხობელის პრემიის დაურეა-
ბი ჯოზეფ სტიგლიცი თითქმის დარწმუნებულია, რომ ეს სისტემა შეიცვლება,
რადგან განვითარებადი ქვეყნების ცენტრალური ბანკები უძლურნი არიან
მართონ ინფლაცია, რომელიც ხშირ შემთხვევაში იმპორტირებულია. The Bank

for International Settlements-ი ეწინააღმდეგება უშუალოდ „ინფლაციის თარგეთირებას“, რომელიც ხშირ შემთხვევაში არ ემთხვევა ფინანსურ სტაბილურობას. „ინფლაციის თარგეთირება“ არ ითვალისწინებს ფინანსურ ციკლებს და შედეგად ვიღებთ ზედმეტად ექსპანსიურ და ასიმეტრიულ მონეტარულ პოლიტიკას. საყურადღებოა, რომ „ინფლაციის თარგეთირება“ არაერთ კითხვას აჩვნდა მისი შემოღების დღიდანვე. კერძოდ, ინფლაციის მოთვა მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყანაში მოხერხდა არა 1990-იან წლებში, „ინფლაციის თარგეთირების“ შემოღების შედეგად, არამედ ის უკვე 1980-იანი წლებში დაღმავალი ტენდენციით სახითდებოდა და მასში დიდი წვლილი მიუძღვის გლობალიზაციას და ჩინეთის მსოფლიო ეკონომიკაში ინტეგრაციას (და არა – „ინფლაციის თარგეთირებას“).

ფაქტია, რომ საქართველოსთვის ისევე, როგორც სხვა განვითარებადი და, განსაკუთრებით კი, დარიბი, იმპორტზე დამოკიდებული ქვეყნისთვის, დამახასიათებელია ისეთი პრობლემები, რომელთაც მარტო ინფლაციის მაჩვენებელი სრულად ვერ ასახავს. კერძოდ, საქართველოსთვის დამახასიათებელია ის, რომ: ა) სამომხმარებლო კალათის 80% იმპორტირებული პროდუქციაა, მისი რომ ინფლაციაც ხშირ შემთხვევაში ასევე იმპორტირებულია; ბ) სახეზეა დოლარიზაციის მაღალი დონე (საქართველოში 2016 წლის ბოლოსათვის 70%-ზე მაღალია).

ქვეყნებში, სადაც ექსპორტი რამდენჯერმე ადემატება იმპორტს, აშკარად, რომ აუცილებელია არა მარტო ინფლაციის ტრადიციული მაჩვენებლის, არამედ მხოლოდ იმპორტული საქანილითა და მომსახურებით შედგენილი სამომხმარებლო კალათის საფუძველზე ფასების ინდექსის (იმფლაციის) გაანგარიშება.

თუკი გავითვალისწინებთ, რომ სამომხმარებლო კალათაში შედის არაერთი ისეთი საქონელი და მომსახურება (როგორც იმპორტირებული, ისე ადგილობრივი წარმოების), რომელსაც, როგორც წესი, ნაკლებშემოსავლიანი ადამიანები არ იძენენ, ამიტომ არა მარტო ინფლაციის, არამედ მასთან ერთად აღებული იმფლაციის მაჩვენებელიც კი ვერ დააკმაყოფილებს იმ მიზანს, რომ შეფასდეს, განსაკუთრებით განვითარებად ქვეყნებში, ფასების დინამიკა მოსახლეობის დარიბი ნაწილისათვის მნიშვნელოვან სფეროებში.

ეკონომიკურ პრაქტიკაში სულ უფრო ფართო ადგილს იკავებს აგრარული ინფლაციის (ანუ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებზე ფასების საშუალო დონის ზრდა), ანუ აგფლაციის მაჩვენებელი. ტერმინი აგფლაცია შედარებით ახალია და მისი შემოღება 2006-2007 წლებში ხილზე, კვერცხზე, მარცვლეულ კულტურებსა და სხვა საკვებ პროდუქტებზე ფასების მნიშვნელოვან ზრდას უკავშირდებოდა. აგფლაციის მაჩვენებლის გაზომვა ძალზე მნიშვნელოვანია განვითარებად, განსაკუთრებით კი, დარიბ ქვეყნებში, რომელთათვისაც დამახასიათებელია კვების ძირითადი პროდუქტების გაძვირება (მაგალითად, ინდოეთში).

აგფლაციის (აგრარული ინფლაციის) მაჩვენებლის გამოყენების არეალი შეზღუდულია, რადგანაც ის არ ასახავს ფასების ცვლილებას მკურნალობასა და კომუნალურ მომსახურებაზე.

სტატიაში განხილულია მანფლაციის ახალი სტატისტიკური მაჩვენებელი, რომელიც ასახავს ფასების ცვლილებას მკურნალობაზე, კომუნალურ მომსახურებასა და საკვებ პროდუქტებზე.

მანფლაციის გაანგარიშებისათვის გამოყენებული უნდა იყოს ინფლაციის გაანგარიშებისათვის განკუთვნილი სამომხმარებლო კალათიდან მკურნალობის, კომუნალური მომსახურების და საკვები პროდუქტების შესაბამისი

პარამეტრები. უკანასკნელი კომპონენტი იმავდროულად გამოიყენება აგფლაციის გასაანგარიშებლად.

საკითხი იმის შესახებ, თუ რამდენად არის შესაძლებელი „ინფლაციური თარგეთირების“ არსებული პრაქტიკის გაფართოება და ინფლაციის მაჩვენებელთან ერთად, განსაკუთრებით განვითარებად და შედარებით დარიბქეცებში, განხილულ იქნეს იმულაციის, აგფლაციის და მანფლაციის მაჩვენებლები, კვლევის ცალკე საგანია.

საკვანძო სიტყვები: ინფლაცია, ინფლაციის თარგეთირება, იმფლაცია, აგფლაცია, მანფლაცია.

ზოგადი ეკონომიკური თეორიის პრობლემები PROBLEMS OF GENERAL ECONOMIC THEORY

, — .
, — .
, — .
« », , , — , , ,
, — , , ,
(?!).
, , , , — , ,
, , , ,
, , , ,
, , , ,
, , , ,
, , , ,
(?!).
, , , ,
(..) — (),
(?!).
, , , ,
, — , , ,
« » — , , , (, , ,
, , , ,
(, , .) — , (,
)
,

1. . 1998.
(), - .
, 1998, 3 (419). : “ ”.
2. . 1999.
— . 7, 1999, 1-2. : “ ”.
3. . 1999.
Bulletin "Medicine, Science, Innovation and Business
New" (" ", , , —). Volume 6, Number 10 (60), October, New
York, USA.
4. . 2013.
— .
« ”, . 20-36. (27-28.03.2013). :
5. . 1997.
(). : “ ”.
6. . 2003.
— .
(, ,). :
" ".
7. Гражданский кодекс Грузии. Принят 26 июня 1997 года. №786-IIc
<https://matsne.gov.ge/ru/document/download/31702/75/ru/pdf>
8. Уголовный кодекс Грузии. Принят 22 июля 1999 года; Введен в действие
с 1 июня 2000 года. №2287 სს
<http://www.law.edu.ru/norm/norm.asp?normID=1241370&subID=100095257,100095259,100095267,100095519,100095527#text>
9. . 1997.
— .
" ". ().
10. . 2003.
— .
, .
" ".
11. . 1980.
— .
" (15-16 1980 .). : " ".
— .

Alfred Kuratashvili

*Doctor of Economic Sciences, Professor, head of Economic theory
Department of P. Gugushvili Institute of Economics
of I. Javakhishvili Tbilisi State University*

"MECHANISMS" OF IMPOVERTISHMENT OF PEOPLE BY FINANCIAL-CREDIT ORGANIZATIONS AND THE NECESSITY OF THEIR ERADICATION

Expanded Summary

The problem of preventing and eradicating the unlawfully "legalized" criminal acts of commercial banks and other financial and credit organizations, manifested in the use of veiled fraudulent mechanisms that lead to robbery, impoverishment and enslavement of a huge number of people is currently very relevant.

The topic of this research is determined and justified It is precisely by the need to prevent and eradicate the unlawfully "legalized" criminal acts of commercial banks and other financial and credit organizations that lead to robbery and impoverishment of people - leading to robbery and impoverishment of the people.

The analysis of the latest research leads to the necessity and fundamental importance of research and solving the problems of preventing and eradicating the unlawfully "legalized" criminal acts of commercial banks and other financial and credit organizations towards the people, aimed at enriching financial and credit organizations by robbing, impoverishing and enslaving a huge number of people.

The purpose of this study is to achieve the prevention and eradication of the unlawfully "legalized" criminal acts of commercial banks and other financial and credit organizations, manifested in the use of veiled fraudulent mechanisms that lead to robbery, impoverishment and enslavement of a large number of people.

The task of this study is the scientific substantiation of the need to prevent and eradicate the unlawfully "legalized" criminal acts of commercial banks and other financial and credit organizations, which are manifested in the use of veiled fraudulent mechanisms that lead to robbery, impoverishment and enslavement of a huge number of people.

The main novelty of the research proposed here is the statement of the problem and the scientific justification for the need to prohibit - to prevent and eradicate the unlawfully "legalized" criminal acts of commercial banks and other financial and credit organizations, manifested in the use of veiled fraudulent mechanisms for enrichment by fraudulent imposition of microloans, leading to robbery, to impoverishment and to the enslavement of a huge number of people.

Scientific work considers unlawfully "legalized" criminal acts of commercial banks and other financial-credit organizations that lead to robbery, impoverishment and enslavement of a huge number of people – leading to robbery, impoverishment and enslavement of the people in a veiled form - and the necessity of their eradication is grounded.

Fraudulent imposition of microloans through mobile phones, via the Internet, television and other advertising frauds are the same criminal acts as gambling "games" under the "mask" of "business" – as a manifestation of economic fascism, as a manifestation of a variety of repression of the people, as a manifestation of criminal "business", as a manifestation of the genocide of the people, as a manifestation of a crime against humanity, as a manifestation of the acute international-legal problem of protecting human rights and interests, for such acts, leading to robbery, impoverishment and enslavement of a huge number of people, are directed against the interests of the people, against the interests of the state and against the interests of mankind as a whole.

Thus, there are used fraudulent mechanisms of impoverishment of people by commercial banks and other financial-credit organizations, which requires their urgent elimination by the state authorities.

It should be specially noted that among the available publications it is impossible to find scientific works other than those created and published by me in which the question of the need for a complete ban on the robbery, impoverishment and enslavement of people by imposing loans on them from commercial banks and other financial and credit organizations with the use of veiled fraudulent mechanisms, leading to robbery, impoverishment and enslavement of a huge number of people.

It is important to pay attention to the fact that the state power should always take into account that - not the people exist for the state, but the state exists - for the people.

Proceeding from the above, state power in any state should serve the interests of each person - the interests of the people, and not the interests of enriching individuals by robbing, impoverishing and enslaving people.

Otherwise, if anti-human, antisocial, criminal acts on the part of the state authorities or with its support are allowed in the state - with "legal" "provision" of such criminal acts on the part of state authorities directed against the interests of the people, then in this case manifestation of economic fascism takes place (?!).

Moreover, it must be taken into account that a fascist state usually carries out its fascist deeds towards the people of other states, whereas robbery, impoverishment and enslavement of people in its own state can be considered as a new manifestation of fascism and, in particular, a manifestation of economic fascism (?).

It is also important to draw attention to the fact that the manifestation of economic fascism towards its people is mainly characteristic of post-Soviet states, which is the result of the fertilization of wild capitalism on the basis of pseudo-socialism, and the result of the emergence of a "new" variety of wild capitalism, with unrestrained dominance in the state of money , market, profit, capital over a person, without regard for the interests of the people (?!).

I consider it necessary to emphasize specifically that in a truly human society and in a truly human state, that is, in the social-state system serving the interests of a person - to the interests of the people (more precisely, which is called to serve and should really serve the interests of the people), both in scientific researches, and in the management of society and the state, on the basis of the social goal philosophy created by the author must proceed, from the social - human - social - goals, and the evaluation of the results of the functioning of this public-state system, respectively, must occur according to the degree of realization of the social goal – realization of interests of the people.

This means that the criterion for assessing the results of the functioning of a truly human social and state system should be the degree to which the interests of the people are realized _ the degree to which people's quality of life is ensured.

Consequently, in a truly human state - in a state that serves the interests of the people - it is inadmissible and even inconceivable that the "making" of money, the "obtaining" of money, and even the increase - the replenishment - of the state budget occur at the expense of illegally "legalized" robbery , impoverishment and enslavement of people - that it occurs due to the robbery, impoverishment and enslavement of the people.

One gets the impression that in some states a person-people-exist for the state and for enriching individuals, including not only for enriching certain "privileged" businessmen, but also, perhaps, for enriching certain government officials by robbery of people, that is absolutely unacceptable and criminal not only from a purely legal point of view, but also from the point of view of the interests of a person - the interests of the people (?!).

Moreover, the aforementioned, undoubtedly, confirms that in this case we are dealing with the ugliness of the noted social and state system - with a clear manifestation of the ugliness of its functioning, we are dealing with the adoption and execution by the state

authorities of antisocial, anti-human, anti moral laws, we are dealing with domination in the state of money, market, profit, capital over a person (over the people), which is a clear manifestation of the essential nature of the true and long-obsolete wild capitalism.

Proceeding from the above, it becomes necessary and crucially important to solve the problems of preventing and eradicating the unlawfully "legalized" criminal acts of commercial banks and other financial-credit organizations in relation to the people aimed at enriching financial and credit organizations by robbing, impoverishing and enslaving a huge number of people.

ალფრედ ქურაგაშვილი
ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პაატა გუაუშვილის სახელობის ეკონომიკის
ინსტიტუტის ეკონომიკური ოქონის განყოფილების გამგე

სავინანსო-საპრედიტო ორგანიზაციების მიერ
ადამიანების გადატაცების „გეძანიზების“
და მათი აღმოფხვრის აუცილებლობა

ვრცელი რეზიუმე

სამეცნიერო ნაშრომში განხილულია კანონსაწინააღმდეგოდ “დაპანონებული” დანაშაულებრივი ქმედებები, რომლებსაც ანხორციელებენ კომერციული ბანკები და სხვა საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციები, რაც იწვევს მრავალი ადამიანის დაყაჩაღებას, გაღატაკებას და დამონებას – რაც იწვევს ხალხის დაყაჩაღებას, გაღატაკებას და დამონებას შენიდბული ფორმით, და დასაბუთებულია მათი აღმოფხვრის აუცილებლობა.

ადამიანებისათვის მიკროსესხების თაღლითურად თავს მოხვევა მობილური ტელეფონების, ინტერნეტის საშუალებით და სხვა სარეკლამო მახინაციებით – ეს ისეთივე დანაშაულებრივი ქმედებებია, როგორც აზარტული “თამაშები” „ბიზნესის“ „ნიღბის“ ქვეშ – როგორც ეკონომიკური ფაშიზმის გამოვლინება, როგორც ხალხის რეპრესიების სახესხვაობის გამოვლინება, როგორც დანაშაულებრივი „ბიზნესის“ გამოვლინება, როგორც ხალხის გენოციდის გამოვლინება, როგორც ადამიანურობის წინააღმდეგ დანაშაულის გამოვლინება, როგორც ადამიანის უფლებებისა და ინტერესების დაცვის მწვავე საერთაშორისო-სამართლებრივი პრობლემის გამოვლინება, რამეთუ ასეთი ქმედებები, რომლებიც იწვევს მრავალი ადამიანის დაყაჩაღებას, გაღატაკებას და დამონებას, მიმართულია ხალხის ინტერესების წინააღმდეგ, სახელმწიფოს ინტერესების და მთლიანად კაცობრიობის ინტერესების წინააღმდეგ.

ამრიგად, აღილი აქვს ხალხის გაღატაკების თაღლითური მექანიზმების გამოყენებას კომერციული ბანკების და სხვა საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციების მხრიდან, რაც მოითხოვს მათ დაუყოვნებლივ აღმოფხვრას სახელმწიფო ხელისუფლების მხრიდან.

განსაბუთოებით უნდა აღინიშნოს, რომ არსებული პუბლიკაციებიდან შეუძლებელია ისეთი ნაშრომების პოვნა, ჩემს მიერ შექმნილი და გამოქვეყნებული შრომების გარდა, რომლებშიც დასმული და დასაბუთებული იქნებოდა საკითხი კომერციული ბანკების და სხვა საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციების მხრიდან შენიდბული თაღლითური მექანიზმების გამოყენებით ადამიანებისათვის სესხების თავს მოხვევის გზით მრავალი ადამიანის დაყაჩაღების, გაღატაკების და დამონების სრული აკრძალვის აუცილებლობის შესახებ,

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, აუცილებელი და პრინციპულად მნიშვნელოვანი ხდება ხალხის მიმართ კომერციული ბანკების და სხვა საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციების კანონსაწინააღმდეგოდ “დაკანონებული” დანაშაულებრივი ქმედებების აღკვეთა და აღმოფხვრა – იმ დანაშაულებრივი ქმედებების აღკვეთა და აღმოფხვრა, რომლებიც მიმართულია საფინანსო-საკრედიტო ორგანიზაციების გასამდიდრებლად მრავალი ადამიანის დაყაჩაღების, გადატაკების და დამონების ხარჯზე.

საქართველოს ეკონომიკა
ECONOMY OF GEORGIA

როზებია ასათიანი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეკონომიკის ექსპერტი

საქართველოს ეკონომიკის განვითარების პრიორიტეტები
და განვითარების სტრატეგია

რეზიუმე

საქართველოს ეკონომიკის ეფექტიანი განვითარება მნიშვნელოვნადაა დამოკიდებული ქვეყანაში მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკური პროცესების სწორად წარმართვასა და ყოვლისმომცველ შეფასებაზე. საქართველოში ეკონომიკური რეფორმების (რომელიც ძალზე გაჭიანურდა) სწორი წარმართვისათვის აუცილებელია ვიცოდეთ რა სიმძიდრეს ფლობს ქვეყანა, რა სახეობებისა და რაოდენობის დოკლათი გვაჭვს, როგორ ვიყენებო მას, სად მიდის იგი და ა.შ. ამისათვის კი საქართველოს ნებისმიერი სიმძიდრე სათანადო დონეზე უნდა იყოს აღრიცხული და გაანალიზებული. ამასთან, თუ ჩვენ ნაძვილიდად გვინდა საბაზრო ეკონომიკაზე გადასვლა (რომლის შესახებაც უკვე 25 წელი გმისჯელობთ, მაშინ, როდესაც რიგ ქვეყნებს დროის ეს პერიოდი დასჭირდათ „აზიური ვეფხვების“ სტატუსის მოსაპოვებლად), აუცილებელია ყური მივუგდოთ მსოფლიო ეკონომიკის მაჯისცემას, რომელიც ჩვენთვის კომპასის როლს შეასრულებს. არ შეიძლება ემოციებზე დაყრდნობით, მსოფლიო გამოცდილების გაუთვალისწინებლად ვიმსჯელოთ ასეთ უაღრესად აქტუალურ და საჭირობოტო პრობლემებზე, საქართველოს მომავალზე, მისი განვითარების პრიორიტეტებსა და გენერალურ სტრატეგიაზე.

ჯანსაღი ეკონომიკური რეფორმის განხორციელება უშუალოდ უკავშირდება მეწარმეთა „არმიის“ შექმნასა და, პირველ რიგში, მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებას, რომელიც უკიდურესად მძიმე მდგომარეობაშია საქართველოში. ამ პრობლემის სიმწვავეს ადასტურებს ისიც, რომ მეწარმეობის მხრივ დიდი ტრადიციების მქონე ქვეყანაში დღეს მცირე ბიზნესით დაკავებულია სამეწარმეო საქმიანობაში დასაქმებულთა მხოლოდ 9,1%, საშუალო ბიზნესით – 8,4%, ხოლო დანარჩენი 82,5%. ეს მსხვილი ბიზნესია. სამწუხაროდ, მეწარმეობის ასეთი მახინჯი სტრუქტურა უკან სწევს საქართველოს ეკონომიკას, ამიტომაცაა, რომ ეკონომიკის განვითარების დერმი – საშუალო ფენა მიზეულია საქართველოში, იგი მხოლოდ 9%-ია!!! სად არის ამ დროს ოპოზიცია, რომლისგანაც მხოლოდ ხელისუფლების ლანდგვა გვეხმის და არა საქმიანი კრიტიკა. ძეგლან გამომდინარე მხოლოდ ასეთი დასკვნის გაკეთება შეიძლება: საქართველოში რეფორმისტული სულისკვეთების მქონე ადამიანების დეფიციტია. ამდენი არაკავალიფიციური პარლამენტარი, რომელთაც წარმოდგენა არა აქვთ საბაზრო ეკონომიკაზე, რა როლს ასრულებს საქართველოს პარლამენტში. დღეს არ არის სავარძელები ნებივრობის დრო, ნურც მღვრიერად შევხერხის დაჭერას შევაცდებით.

თანამედროვე გლობალურ სამყაროში ქვეყნის კონკურენტუნარიანობა, როგორც განვითარებისა და საზოგადოების კეთილდღეობის უმნიშვნელოვანები ინდიკატორი განსაზღვრავს თითოეული ქვეყნის ადგილსა და როლს მსოფლიო ეკონომიკაში. თანამედროვე ეკონომიკაში ახალი სტრატეგიის შექმნა უყრდნობა ახალ ინოვაციურ სისტემას. ამიტომ არის, რომ XXI საუკუნეში

სტრუქტურული გარდაქმნების ბირთვს ინოვაციური ეკონომიკის განვითარება წარმოადგენს.

დღეს ეკონომიკის ეფექტიანი ფუნქციონირების საფუძველი მოძველებული ტექნოლოგიების ახლით შეცვლის უწყებელი პროცესია, რესურსდამზოგველი ტექნოლოგიების განვითარება. განსაკუთრებულ ურადღებას იმსახურებს საინფორმაციო ტექნოლოგიები, რომლებიც უდიდეს გავლენას ახდენს არა მხოლოდ მატერიალური რესურსების, არამედ ინტელექტუალური კაპიტალის ხარისხზე და განაპირობებს ცოდნის ფერმენტის წინა პლანზე წამოწევას.

ინოვაციურმა პროგრესმა მძლავრი ბიძგი მისცა კრეატიული პოტენციალის ყველმხრივ განვითარებას. ამიტომაც არის, რომ დღეს მსოფლიო ბაზარზე შევარდებითი უპირატესობის თეორია ადგილს უთმობს კონკურენტული უპირატესობის თეორიას. დღეს მსოფლიო არენაზე ყველაზე მომგებიანია ის დარგები, რომლებიც აწარმოებენ მომსახურების სექტორში შემავალ საინფორმაციო ტექნოლოგიებს, კავშირგაბმულობის საშუალებებს, ტელეკომუნიკაციების მთელ სისტემასა და ა.შ., მათ წარმატებას მსოფლიო ბაზარზე განაპირობებს ინოვაციების დანერგვა და არა წარმოებრივი შესაძლებლობების ხრდა, ამასთან აქცენტი კეთვება ისეთ ფასულობებზე, როგორიცაა ხარისხი, „ნოუჰინგ”, ბაზრისადმი ახლებური მიღგომა, ახალი დიზაინი და ა.შ. საქართველოსთვის მსოფლიო ბაზარზე მაღალი კონკურენტუნარიოანობის მოპოვების პერსპექტიული საშუალებაა კურორტებისა და ტურიზმის განვითარება, რომელიც დიდ ეკონომიკურ უკუგებას მისცემს ქვეყნას. საკანონი სიტყვები: სტრუქტურული გარდაქმნები. მომსახურების სფეროს დივერსიფიკაცია. გენერალური სტრატეგია. საკურორტო-ტურისტული სპეციალიზაცია. მულტიპლიკაციური ეფექტი. ინოვაციური პოტენციალი. საგადასახლელო ბალანსი. დაბალკონურენტუნარიანი სამუშაო ძალა. იმპორტშემცვლელი წარმოება. „მესამე სამყარო”.

შესავალი

საქართველოში ეკონომიკის კონკერსიის რანგში აყვანილმა რეფორმებმა გაცილებით მეტი პრობლემა წარმოქმნა, ვიდრე გადაჭრა. რა თეორიული და პრაქტიკული ხასიათის დასკვნები შეიძლება გამოვიტანოთ განვლილი 25 წლის შემდეგ?

საქართველოში ეკონომიკის რეფორმის წარუმატებლობის მიზეზები გაცილებით დრმაა, ვიდრე ეს ბევრს მიაჩნია, მათ შორის, ზოგიერთ ექსპერტსა და ტრანზიტოლოგს. ჩვენი აზრით, ამის უპირველესი მიზეზი საბაზრო ეკონომიკის საფუძვლებისა და ინსტიტუციური რეფორმების გაუთვითცნობიერებლობა, ერთ-ერთი მთავარი მიზეზი ქვეყნის სტრატეგიული განვითარების ქმედითი პროგრამის უქონლობა, მეცნიერულად დაუსაბუთებელი ეკონომიკური პოლიტიკა და ეკონომიკური განვითარების გენერალური სტრატეგია. ასეთ პირობებში ეკონომიკური რეფორმა იმთავითვე განწირებული იყო მარცხისოფის და ობიექტური თუ სუბიექტური ფაქტორებით გამოწვეული მრავალი ნებატიური პროცესის წარმოქმნის მიზეზი გახდა.

დღეს, როდესაც საქართველოში ესოდენ დიდი ცვლილებები მოხდა, პოლიტიკურ თუ სოციალურ-ეკონომიკურ სპექტრში ერთ-ერთი უმთავრესი ამოცანაა ეკონომიკურ პოლიტიკაში ახალი მიღგომების ძიება. მეტიც, თუ ქვეყნის ეკონომიკური პოლიტიკა რადიკალურად არ შეიცვალა, ნაკლებად უნდა ველოდოთ თვალსაჩინო წარმატებებს სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით.

* * *

გლობალიზაციის ეპოქალური პროცესი თანამედროვე პირობებში მსოფლიო ეკონომიკის დრმა სტრუქტურულ ცელით დებულის განაპირობებს. ამის ერთ-ერთი დასტურია თუნდაც ის, რომ ამჟამად განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკა, სტრუქტურული თვალსაზრისით, დამეტრალურად განსხვავდება წინა ეპოქების ეკონომიკისაგან, როდესაც დომინირებული მდგრმარეობა ეპავა ჯერ სოფლის მეურნეობას, ხოლო შემდეგ – მრეწველობას. მაგალითად, თუ 1820 წელს აშშ-ის აგრარულ სექტორში დასაქმებული იყო მომუშავეთა 70%, ხოლო ამ დარგის ინდუსტრიალიზაციის საფუძველზე, 2015 წლის მონაცემებით, აშშ-ის აგრარულ სექტორში დასაქმებული იყო მხოლოდ 1,0%, ინდუსტრიაში – 19,2%, ხოლო მომსახურების სფეროში – 79,8%. იაპონიაში ეს თანაფარდობა, 2015 წლის მონაცემებით, შესაბამისად, ასეთი იყო: 4,4%, 27,9% და 66,4%; გერმანიაში – 2,4%, 29,7%, 67,8%; საფრანგეთში – 3,8%, 24,3%, 71,8%; ავსტრალიაში – 3,6%, 21,1%, 75,0%; ლუქსემბურგში – 2,2%, 17,2%, 80,6%; ევროპავ-შირში – 5,6%, 27,7%, 66,7%¹ და ა.შ.

არასაქმაოდ განვითარებული (ახალინდუსტრიული ქვეყნების) ეკონომიკისათვის არსებობს სხვადასხვა მიღებობა, რომელთა შორის აღსანიშნავია: 1) სამრეწველო განვითარება და იმპორტის შენაცვლება შიდა წარმოებით; 2) სოფლის მეურნეობის სახელმწიფო მსარდაჭერა და ეკონომიკის წესისმიერ სექტორში ექსპორტის გაზრდა. განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით, ახალინდუსტრიულ ქვეყნებში მაღალია აგრარულ სექტორში დასაქმებულთა ხვედრითი წონა. მაგალითად, 2015 წლის მონაცემებით, ბრაზილიაში იგი 20%-ს შეადგინდა².

რაც შეეხება განვითარებად, „მესამე სამყაროს“ ქვეყნებს, სადაც ინდუსტრიალიზაციის დონე დაბალია, მათთან მიმართებაში განვითარების გენერალური სტრატეგიისადმი კიდევ უფრო განსხვავებული მიღებობა. I მსოფლიო ომის შემდგომი პერიოდიდან 60-იანი წლების დასაწყისამდე გაბატონებული იყო შეხედულება იმის შესახებ, რომ სუსტად განვითარებული ქვეყნებისთვის კველაზე მისაღები სამრეწველო წარმოების უპირატესი განვითარების სტრატეგია იყო. მრავალმა განვითარებადმა ქვეყანამ გაიზიარა ეს შეხედულება და შეიმუშავა კოდეც შესაბამისი სტრატეგია. ზოგიერთ ქვეყანაში იმქონეობის შედეგებიც კი იქნა მიღწეული, განსაკუთრებით იმ ქვეყნებში, რომლებიც უპირატესობას ექსპორტის განვითარებას ანიჭებდნენ იმპორტშემცვლელი წარმოების განვითარებასთან შედარებით, მაგრამ ქვეყნების უმრავლესობამ სავალადო შედეგები მიიღო, რაც ძირითადად გამოწვეული იყო შემდეგი მიზეზებით:

1. ინვესტიციებთან დაკავშირებული სირთულეები. მრეწველობის პრიორიტეტული განვითარება საქმაოდ დიდ ინვესტიციებს მოითხოვდა, მაგრამ არაჯანსაღი საინვესტიციო კლიმატის გამო უცხოური ინვესტიციების მოზიდვა თითქმის შეუძლებელი იყო, ადგილობრივი საინვესტიციო რესურსები კი, ჯერ ერთი, მცირე ოდგნობის იყო და, მეორეც, მათი გადასროლა მრეწველობაში ხდებოდა სოფლის მეურნეობის ხარჯზე და მის საზიანოდ, რაც ქვეყანაში მწვავე სასურსათო პრობლემებს წარმოშობდა;

2. ადგილობრივმა მრეწველობამ, ნაკლებგანვითარებული ტექნოლოგიებისა და დაბალკვალიფიციური სამუშაო მაღის გამო, ვერ შეძლო იმპორტისადმი კონკურენციის გაწევა;

¹ http://www.cia.gov/library/publications/the-world_factbook/geas

² იქმნება.

3. შიდა ბაზრის სივიწროვისა და დაბალი მოთხოვნის გამო, ეს ქვეყნები ვერ ახერხდნენ რეალიზაციასთან დაპავშირებული პრობლემების გადაჭრას.

ამ ობიექტური მიზეზებიდან გამომდინარე, განვითარებადი ქვეყნების უმრავლესობაში ვერ შეძლო საგადასახდელო ბალანსის არსებითი გაუმჯობესება, ამასთან, ექსპორტის სტრუქტურაც შეიცვალა. მზა სამომხმარებლო საქონლის ნაცვლად მასში მეტწილად ჭარბობდა ნედლეული. უკანასკნელ პერიოდში ამ ქვეყნების დამოუკიდებლობა კიდევ უფრო შეიზღუდა, ხოლო შიდა-გაონომიკური პრობლემები გამწვავდა. სახელდობრ, სწრაფი ცემპით გაიზარდა სოფლიდან ქალაქში მიგრაცია და, შესაბამისად, უმუშევრობა, რასაც მოჰყვა პოლიტიკური პროცესების გამწვავება.

ამიტომ განვითარებადმა ქვეყნებმა ბოლო პერიოდში შეცვალეს თავიანთი ეკონომიკური განვითარების კურსი და უპირატესობა სოფლის მეურნეობას მიანიჭეს. დღეს მსოფლიოში იგი აღიარებულია სუსტად განვითარებული ქვეყნების ეკონომიკის დომინირებულ სექტორად. ეს მიუთითებს იმაზე, რომ ამ ქვეყნებს დაკარგული აქვთ განათლების, მეცნიერების, ჯანდაცვის, ინფორმაციული ეკონომიკისა და მომსახურების სხვა დარგების განვითარების შანსი, რომელთა გარეშე ისინი მუდამ სუსტად განვითარებული, აგრარული ქვეყნები იქნებიან. ამ ქვეყნების განვითარების სტრატეგიების უმრავლესობაშიც უპირატესობა რომ სწორედ აგრარულ სექტორს აქვს მინიჭებული, ამ ტენდენციას ოფიციალური სტატისტიკაც ადასტურებს. მაგალითად, 2015 წლის მონაცემებით, ნიგერის აგრარულ სექტორში დასაქმებული იყო მომუშავეთა 70,0%, ინდუსტრიაში – 10,0%, ხოლო მომსახურების სფეროში – 20,0%; მოზამბიკში, შესაბამისად, 81,0%, 6,0%, 13,0%; ლიბერიაში – 70,0%, 8,0%, 22,0%; სუდანში 80,0%, 7,0%, 13,0% და ა.შ. შედარებით „შერბილებულია“ ეს თანაფარდობა ოურქეთში – 29,5%, 24,7%, 45,8%.

რაც შეეხება საქართველოს, 2012 წლის ოფიციალური მონაცემებით, ეს თანაფარდობა ასეთი იყო: აგრარულ სექტორში დასაქმებული იყო მომუშავეთა 55,6%, ინდუსტრიაში – 8,9%, ხოლო მომსახურების სფეროში – 35,5%; შედარებისთვის, სომხეთში იყო 46,2%, 15,6%, 38,2%; აზერბაიჯანში – 39,3%, 12,1%, 48,6%.³ 2015 წლის საქსტატის მონაცემებით, საქართველოში ეკონომიკის სექტორებს მორის დასაქმებულთა თანაფარდობა ასეთია: აგრარულ სექტორში – 51,7%, ინდუსტრიულ სექტორში – 15,0%, მომსახურების სექტორში – 33,3%.

ასეთია დღეს მსოფლიო ეკონომიკური პოლიტიკის დოგიკა, განვითარების გენერალური კურსი, რაც სამყაროს კიდევ უფრო დიფერენცირებულსა და კონტრასტულს ხდის. ერთი რამ კი ცხადია: დღეს მსოფლიოში არ არსებობს წინააღმდეგობა მაღალტექნოლოგიურ მომსახურებასა და მაღალტექნოლოგიურ ინდუსტრიას შორის. წინააღმდეგობებს მხოლოდ მოგველებული ტექნოლოგიები, ნაკლებკონკურენტუნარიანი სამუშაო ძალა და პროდუქცია განაპირობებს, რაც სუსტად განვითარებული ქვეყნებისთვისაა დამახასიათებელი, მათი ხევდრია. ამ სიტუაციიდან თავის დაღწევა დიდ ძალისხმევას მოითხოვს. საქართველოც დღეს ამ დილემის წინაშე დგას. გლობალიზაციის ეპოქაში მოვლენამ ახალი გამოწვევების წინაშე დააყენა ქართველთა ეს ინტენსიული ქვეყანა.

გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ მესამე ათასწლეულის დასაწყისში განვითარებად ქვეყნებში გართულებულია ეკონომიკის მართვის დამოუკიდებელი სტრატეგიის განხორციელება, განსაკუთრებით ნაკლებად ავტონომიურია ტრანზიტული ქვეყნები, მათ სულ უფრო ნაკლები ექსპორტის

³ http://www.ciagov/library/publications/the-world_factbook/geas

ური კონტროლი აქვთ საბუთარ ტერიტორიაზე მიმდინარე სოციალურ-ეკონომიკურ პროცესებზე, მათი ეკონომიკური პოლიტიკა სულ უფრო „გრილდება“, ხოლო ეროვნული თავისებურებებისა და ტრადიციების შენარჩუნების შესაძლებლობები მცირდება. ინვესტიციები და ფინანსური ნაკადები განვითარებულ ქვეყნებშია კონცენტრირებული, განვითარებულ ქვეყნებს დომინანტური პოზიცია უკავიათ ახალი მსოფლიო წესრიგის (კონკურენციული წესრიგის, სოციალური წესრიგისა და ინსტიტუციური წესრიგის) განსაზღვრის საჭმეში.

აშშ-ზე მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული განვითარებადი და ტრანზიტული ქვეყნების ეკონომიკური პოლიტიკა და მათი ეკონომიკური განვითარება. ამ ქვეყნებს არ შეუძლიათ ეკონომიკურ და სოციალურ შედეგებზე განსაკუთრებული გავლენის მოხდენა. ამის დასტურია თუნდაც ის, რომ XX საუკუნის 80-იანი წლების შემდეგი შეიქმნა ამერიკული დოქტრინა „ნეოკლობალიზმი“. იგი ცნობილია „რეიგანის დოქტრინის“ სახელწოდებით და ითვალისწინებს აშშ-ის გავლენას „მესამე სამყაროს“ ქვეყნებზე. თუმცა, გლობალიზაციისაგან გვერდზე გადგომა დღეს შეუძლებელიცაა და იგი ქვეყნის იზოლაციაში ყოფნას ნიშავს, ვინაიდან ამ ეპოქალურ პროცესს, ნეგატიურთან ერთად, აქვს უაღრესად პოზიტიური უფლებები. დღეს გასათვალისწინებელია სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობის მოთხოვნები, რომლებიც სრულიად ახალ ამპლუაში აყენებს განათლების ფენომენს, მთელი საგანმანათლებლო სისტემის თანამედროვე მოთხოვნათა დონეზე ორგანიზებას, რომლის გარეშე ქვეყანა თავს ვერ დააღწევს დაბალკონკურენტურიანი სამუშაო ძალის პრობლემას. საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისი განათლებისა და თანამედროვე ტექნოლოგიების ათვისება, საინფორმაციო მომსახურებისა და კომპიუტერული ქსელების, ტელეკომუნიკაციებისა და სატრანსპორტო სისტემების ფართოდ განვითარება დღეს ნებისმიერი ქვეყნისთვის უნივერსალური პოლიტიკა, ხოლო ცოდნასა და ინტელექტუალურ საკუთრებაზე დაფუძნებული ეკონომიკა – მომავლის ეკონომიკა. ეს პრინციპები მესამე ათასწლეულის დასაწყისში მნიშვნელოვნად განსაზღვრავს მსოფლიო წესრიგისა და „ეროვნული მუნიციპალიტეტის“ დირექტორის, აქედან გამომდინარე კი, სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობის დონესა და ტემპებს.

რაც შეეხება საქართველოში ეკონომიკის განვითარების გენერალური სტრატეგიის შესახებ მთავრობის ინიციატივის ტურიზმის განვითარების შესახებ, მისასალმებელია (ოდონდ აუცილებელია ტურიზმს დაქმატოს კურორტებიც). ამ პრობლემის სათანადო შესწავლის საფუძველზე, საქართველოში კურორტებისა და ტურიზმის პრიორიტეტული განვითარების – გენერალური სტრატეგიის შესახებ, ჯერ კიდევ, დამოუკიდებლობის აღდგენის პირველ წლებში ვწერდი, 1999 წელს კი საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზეც გავიტანე ეს საკითხი სათანადო დასაბუთებით, მაგრამ წინა ხელისუფლებებს არ მიუქცევიათ ყურადღება ამისთვის [ასათიანი რ. 1999]. მისასალმებელია, რომ ამჟამად საქართველოში ტურიზმი ეროვნული ეკონომიკის განვითარების განვითარებულ სტრატეგიად არის აღიარებული. მასთან ერთად მომსახურების სექტორის ის წამყვანი დარგებიც, რომლებიც XXI საუკუნის – ცოდნისა და ინოვაციების საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის პრიორიტეტებად არიან აღიარებულნი.

საქმე შემდეგშია: ბუნებაში არსებული შეზღუდული რესურსების ეფექტიანად გამოყენება მსოფლიოს ნებისმიერი ქვეყნისათვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის პრობლემაა. მით უფრო აქტუალურია იგი საქართველოსათვის, რომელიც დღეს ძნელად იგაფავს გზას ახალი ეკონომიკური ურთიერთობების რთულ ლაბირინთებში. ასეთ პირობებში, ფინანსურ სტაბილიზაციასთან

ერთად, ეკონომიკის სტრუქტურული გარდაქმნების განხორციელება და შესაბამისი სანგვესტიციო პროგრამების შემუშავება ქვეყნის უპირველეს ამოცანად მიღვაჩნია. საინვესტიციო პოტენციალი უნდა წარიმართოს ისეთი მაპროფილებელი დარგების განვითარებისკენ, რომელთა მულტიპლიკაციური ეფექტი მაღლი იქნება ეკონომიკისათვის. ეს დარგები ერთგვარი კატალიზატორის როლს შეასრულებს ეროვნული მეურნეობის სხვა დარგების განვითარებასა და ეკონომიკის საერთო დონის ამაღლებაში.

საქართველოს ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიაში გამოკვეთილი ადგილი მომსახურების სფეროს დაქარებულმა განვითარებამ უნდა დაიკავოს. ეს პროგრესის საფუძველია. პრიორიტეტული საბაზრო ურთიერთობების დამკიდრება ორგანულად უკავშირდება მრმსახურების სფეროს დივერსიფიკაციას, მაგრამ გამოკვეთილი ადგილი მასში საკურორტო-ტურისტული მეურნეობის დასტაციების დაწესებულ განვითარებას უნდა მივაკუთხოოთ.

საკურორტო-ტურისტულ სპეციალიზაციას საქართველოში განუსაზღვრელი პოტენციური შესაძლებლობები განაპირობებს. მრავალმხრივი ბუნებრივ-გეოგრაფიული რესურსების არსებობა საკურორტო მკურნალობისათვის ნაჩვენები ყველა სახის დაავადების მეურნალობისა და ტურიზმის განვითარების საშუალებას იძლევა. ეს რესურსებია:

უმდიდრესი ჰიდრომინერალური რესურსები. საქართველოში გამოვლენილია 1300-ზე მეტი მინერალური წყარო, რომელთა სადღედამისო დებეტი 130 მლნ ლიტრია, საქართველოში 102 კურორტი და 340 საკურორტო ადგილია. ამასთან, ჩვენი სამშობლო უნიკალური კურორტების მფლობელია. სამკურნალო ტალახი, კონტრასტული ბუნება და თვალწარმტაცი ლანდშაფტი, ბუნებრივ დირსებულებებისათვის მრავალფეროვნება (საქართველოში 1000-მდე კარსტული მდვიმეა, რომელთა მიკროკლიმატის გამოყენება შესაძლებელია სხვადასხვა დაავადებათა სამკურნალოდ), კულტურის უძველეს ძეგლთა სიუხვე, ეთნოგრაფიული თავისებურებების მრავალფროვნება და ა.შ. რეკრეაციულად მიმზიდველს ხდის საქართველოს.

დასკვნა

საკურორტო-ტურისტული ინდუსტრიის განვითარება საქართველოში მისი აყვავებისა და საერთაშორისო ბაზარზე გასვლის ოპიმალური გზა და კონკურენტული უპირატესობის მოპოვების შანსია. ასეთი დასკვნის გაკეთების უფლებას, ჩვენ მიერ ჩამოთვლილ ბუნებრივ ფაქტორებთან ერთად, ის ეკონომიკური ფაქტორებიც გაძლევს, რომლებიც ეკონომიკური ეფექტიანობის პრიზმაში აისახება.

საკურორტო-ტურისტული სპეციალიზაცია მნიშვნელოვნად გაზრდის უცხოური კაპიტალის დაბანდებას საქართველოში; ხელს შეუწყობს მცირებიზნების განვითარებას (ვინაიდან მასზე მოთხოვნა ზრდის ტენდენციით ხასიათდება, ამ სფეროში მეწარმეობის დაწყებისათვის საკმარისია მცირე სასტარტო ინვესტიციები, ამასთან, ტურისტული ფირმების გაკოტრების პროცენტი მხოლოდ 0,5-ის ტოლია, ხოლო ამ სფეროში დანახარჯების უკუგების ვადები მინიმალურია); შექმნის ახალ სამუშაო ადგილებს; შეამცირებს უმუშევრობას, აამაღლებს მთიანი რაიონების შრომისუნარიანი მოსახლეობის დასაქმების დონეს და ხელს შეუწყობს მათ ადგილზე დამაგრებას; შექმნის მყარ საშინაო ბაზარს სამრეწველო, სამშენებლო და სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის, ხელოვნებისა და კულტურის სფეროში წარმოებული საქონლისა და მომსახურების რეალიზაციისათვის, ხელს შეუწყობს შესაბამისი ინფრასტრუქტურის განვითარებას; დააწესებს საერთაშორისო ეკონომიკური

და კულტურული ურთიერთობების განვითარებას; ხელსაყრელ პირობებს შექმნის ადგილობრივი მოსახლეობის მკურნალობისა და დასვენებისათვის, რაც მრავალ სიკეთესთან ერთად, წარმოების ეკონომიკური ეფექტიანობის ამაღლებაში აისახება; გააუმჯობესებს დემოგრაფიულ სიტუაციას საქართველოში; პოზიტიური მიმართულებით სახეს შეუცვლის ეკოლოგიას და ა.შ. ამიტომ აუცილებელია ჩამოყალიბდეს მეცნიერული მიმართულება აღნიშნული სფეროს განვითარების სხვადასხვა ასპექტის აკლებაში. აუცილებელია სახელმწიფო დონეზე შეიქმნას კურორტებისა და ტურიზმის განვითარების მიზნობრივი პროგრამა. კურორტებისა და ტურიზმის განვითარება საქართ- ველოში გვრობისკენ მიმავალი რეალური გზა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აბესაძე რ. 2015. ეკონომიკური განვითარება. თბილისი, თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ინსტიტუტი.
2. ასათიანი რ. 1999. საქართველოს ტურისტულ-რეკრეაციული რესურსების გამოყენების პერსპექტივები. საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენცია – „ეკონომიკური რეფორმა და საქართველოს მომავალი“. მოხსენებათა ოებისები. თბილისი, საქართველოს ეკონომიკის სამინისტრო, 7-8 მაისი.
3. ასათიანი რ. 2005. პატარა ქვეყანას დიდი შეცდომების უფლება არა აქვს. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“.
4. ასათიანი რ. 2003. ახალი მსოფლიო წესრიგი და სამოქალაქო საზოგადოების მშენებლობა. „მაკრო მიკრო ეკონომიკა“, №4.
5. ასათიანი რ. 2014. საით მიდის საქართველო? სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების კონცეპტუალური ანალიზი. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“.
6. ასათიანი რ. 2013. ახალი მსოფლიო წესრიგი და მისი პრინციპების რეალიზაციის არსებული მდგრმარეობა საქართველოში. „საქართველოს ეკონომიკა“, №12.
7. ასათიანი რ. 2015. XX საუკუნის მსოფლიო ეკონომიკის კონცეპტუალური ანალიზი და საქართველოს ეკონომიკური პორტრეტი. თბილისი, გამომცემლობა „სიახლე“.
8. ასათიანი რ. 2017. კეთილდღეობის ეკონომიკის თანამედროვე მოდელები. „ეკონომისტი“, №1.
9. ასათიანი რ. 1994. მთავარია შეიქმნას კონკურენტუნარიანო ბაზარი. „რეფორმა“ XII.
10. ჭითანაგა ნ., თაკალანძე ლ. 2008. სოციალური ეკონომიკა. I ნაწილი. თბილისი, „ინოვაცია“.
11. Asatiani R. 2011. Caucasus and Georgian Economy: Past, Present, Prospects. “The Caucasus Region: Economic and Political Developments”. New York, Nova Science Publishers Inc.;
12. Coase R. 1996. The Problem of Social Cost. “Journal of Law and Economics”. Vol. 3,
13. Stiglitz J. E. 1999. Economics of the public sector. Second Edition. New York-London, “W.W. Norton & Company”.
14. http://www.ciagov/library/publications/the-world_factbook/geas
15. . 2015. . “ ”, . ”, .
16. . 1999. . „Academia“.

Rozeta Asatiani
Doctor of economic science, Professor
Expert in Economics at the Georgian
National Academy of Sciences

PRIORITIES AND GENERAL STRATEGY OF GEORGIA'S ECONOMIC DEVELOPMENT

Expanded Summary

Effective development of Georgia's economy significantly depends on the correct direction of socio-economic processes in the country and integrated assessment. In Georgia, for the right direction of economic reform (which is too long drawn), it is necessary to know what riches the country has, what kind of wealth and quantity we have, how we use it, where it is distributed and so forth. For this, all kind of Georgia's wealth should be properly listed and analyzed. At the same time, if we really want to move to a market economy (about which we have already been shouting for 25 years, whereas a number of countries spent this period of time to obtain the status of the “Asian tiger”), it is necessary to take the pulse of the world economy which will serve as a compass for us. It is impossible to judge about such extremely topical and burning issues, the future of Georgia, the priorities of her development and general strategy based on emotions, without taking into consideration the world experience.

The implementation of a sound economic reform is directly connected with the creation of an “army” of entrepreneurs and, first of all, the development of small business which is in extremely grave condition in Georgia. The acuteness of this problem is also confirmed by the fact that in the country with great traditions in terms of entrepreneurship, currently only 9.1% is engaged in manufacturing activities with small business, the share of medium-sized business makes 8.4%, and the rest is 82.5%, that is a big business. Unfortunately, such an ugly structure of entrepreneurship destroys entrepreneurship. That is why the core of economic development – the average strata - is very small in Georgia, it makes only 9%!!! Where is the opposition at this time from which we hear only scolding of the authorities and not constructive criticism. Based on this, only such a conclusion can be drawn: there is a shortage of people with reformatory aspirations in Georgia. There are so many unskilled parliamentarians who have no idea about the market economy, what role is played in the parliament of Georgia. Today, it is not the time to sit in a chair and do not try to catch fish in muddy water.

In modern global world the country's competitiveness as the most important indicator of development and public welfare determines the place of each country and role in the world economy. The creation of a new strategy in modern economy is based on new innovative system. That is why, in the 21st century the number of structural transformations represent the development of innovative economy.

At present, the basis for efficient functioning of a modern economy is a continuous process of substituting of obsolete technology by the new one, development of resource saving technologies. Special attention is paid to information technologies that have a huge impact not only on material resources but also on the quality of intellectual capital and provide the advancement of the phenomenon of knowledge to the forefront. Innovative progress has given a powerful impetus to the all-round development of creative potential. That is why today in

foreign trade the theory of comparative advantages gives way to the theory of competitive advantage. Currently, in the world market the most advantageous are those industries that produce information technologies in the service sector, means of communication and the entire telecommunications system. Their success in the world market is determined by the introduction of innovations, rather than the growth of production capabilities and makes emphasis on such values as quality, “know-how”, new approach to the market, new design, etc. The best way to achieve competitiveness for Georgia is the development of resorts and tourism that promises to give the country a great economic investment to the country.

გივი ლემონჯავა
საქართველოს უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი
მონეტარული აოლიტიკის გადაცემის მმართვებელის მფლობელის
შემსახური

რეზიუმე
სტატიაში განხილული მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმები, საქართველოს მაგალითზე გაანალიზებულია მონეტარული გარემო და შეფასებულია მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმების გავლენა პოლიტიკის მიზნობრივ ცვლადებზე.

საკვანძო სიტყვები: მონეტარული პოლიტიკა, მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმები, მონეტარული პოლიტიკის მიხედვი, მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმების ეფექტები.

ঢেক্সাম্বো

ეკონომიკაზე მონეტარული პოლიტიკის გავლენის ძალა და სისწრაფე დამოკიდებულია მრავალ ფაქტორზე. მათ შორის ყველაზე მნიშვნელოვანია ფინანსური სექტორის განვითარების ხარისხი. საქართველოს ფინანსურ სექტორში, საბანკო სექტორის გარდა, მისი ყველა დანარჩენი კომპონენტი სუსტად არის განვითარებული. განსაკუთრებით, ძალიან სუსტად არის წარმოდგენილი კაპიტალის ბაზარი, მისი გავლენა ფულად ნაკადებზე თითქმის ნულის ტოლა. დამატებით, დოლარიზების მაღალი დონის გამო, ძალიან ვიწროა საქართველოს ფულადი ბაზრის საღარე ინსტრუმენტების განვითარების მასშტაბი. ასეთია ის შეზღუდული გარემო, სადაც ფუნქციონირება უწევს მონეტარულ პოლიტიკას, რომლის შედეგები დამოკიდებულია მისი გადაცემის მექანიზმების ურთიერთქმედების ძალებზე.

საქართველოს ეროვნული მონეტარული პოლიტიკის კომიტეტი ადგენს ბანკების რეფინანსირების მოკლევადიან განაკვეთს. პირდაპირი და ირიბი მექანიზმებით, ეს განაკვეთი გავლენას უნდა ახდენდეს საბაზო საპროცენტო განაკვეთებზე, ფულის მასაზე, აქტივების ფასზე, მოლოდინებზე, და გაცვლით კურსებზე. საბოლოო ჯამში, ამის შედეგი უნდა იყოს ინფლაციის მიზნობრივი დონისა და ეკონომიკური ზრდის სასურველი დონის მიღწევა [ლემონჯავა, გ. 2016].

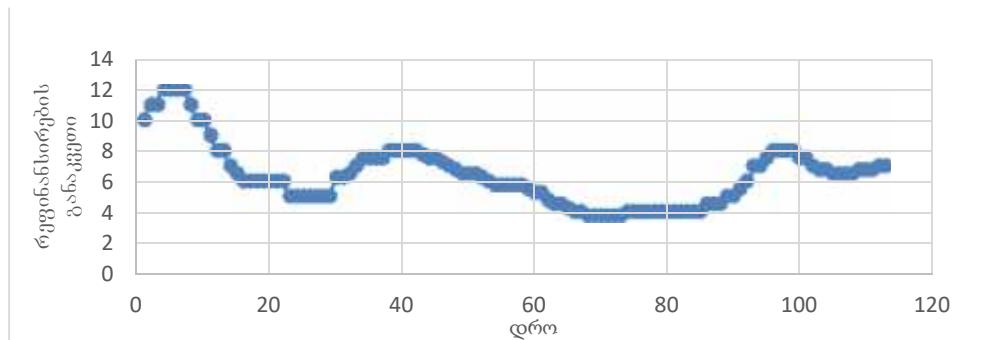
წარმოდგენილ სტატიაში, საქართველოს ეროვნული ბანკის 2008–2017 წლების მონაცემების საფუძველზე (<https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>), შევცადეთ შეგვესწავლა საქართველოს ფინანსურ სექტორში შექმნილი გარემოდა გაგებანალიზებინა ამ გარემოში მონეტარული პოლიტიკის შესაძლებლობები. უფრო კონკრეტულად, ნაშრომის მიზანი იყო მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების განაკვეთის საშუალებით მიზნობრივი ინფლაციის მიღწევის შესაძლებლობის შეფასება. ამ მიზნიდან გამომდინარე, ჩვენ შევაფასეთ მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილებების გავლენა ფულადი ბაზრის სხვადასხვა ინსტრუმენტებზე, რამაც მოგვია საშუალება, დაგვენახა და შეგვეფასებინა მონეტარული პოლიტიკის ეფექტურობა.

რეფინანსირების განაკვეთის გავლენა ფულადი ბაზრის განაკვეთებზე

განვიხილოთ მონეტარული პოლიტიკის საპროცენტო განაკვეთის (MPIR) ცვლილების გავლენა ფულადი ბაზრის განაკვეთებზე, როგორიც არის ეროვნული ბანკის სადეპოზიტო სერტიფიკატის საპროცენტო განაკვეთი (CDs-Rate), ერთ წლადე სახაზინო ვალდებულებები (T-Bills), რეპო განაკვეთები (REPO-RATE), ბანკთაშორის სესხების ერთდღიანი და შვიდდღიანი განაკვეთები (TIBR1-Rate, TIBR7-Rate), და კომერციული ბანკების (ALR, LLR და FCLR⁴) სესხების საპროცენტო განაკვეთებზე. გასათვალისწინებელია, რომ

გავლენები ჩამოთვლილ ცვლადებზე არ იქნება მომენტალური, ადგილი ექნება გარკვეულ დაგვიანებებს, როგოლოთ ხანგრძლიობა კველა ცვლადისთვის არ იქნება ერთხაირი. როგორც წესი, დაგვიანების პერიოდი დამოკიდებულია ფულადი ბაზრის ინსტრუმენტების ვადიანობასა და ფულადი ბაზრის განვითარების დონეზე.

საქართველოში მონეტარული პოლიტიკის საპროცენტო განაკვეთს დიდი ისტორია არ აქვს, ეს ინსტრუმენტი შეიქმნა 2008 წელს. ამ ცვლადის დროითი მწერივი დღემდე მოიცავს 111 დაკვირვებას (ნახ. 1). როგორც ჩანს, ამ ცვლადის ცვლილების დიაპაზონი საქმარისად დიდია, 8,3%. შესაბამისად დიდია დისპერსიაც, რომელიც შედგენს 4 პროცენტს. 9 წლის განმავლობაში 45-ჯერ შეიცვალა მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთი, რაც წელიწადში საშუალოდ 5 ცვლილებას ნიშნავს. როგორც ცნობილია, ამ ცვლილების ეფექტს ახასიათებს მინიმუმ 3-დან 6 თვემდე ჩამორჩენა (დროითი ლაგი). თუ ამას გავთვალისწინებთ, ცოტა გაუგებარია და კითხვებს იწვევს მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების ასეთი სიხშირით ცვლილების მიზანშეწონილობა.

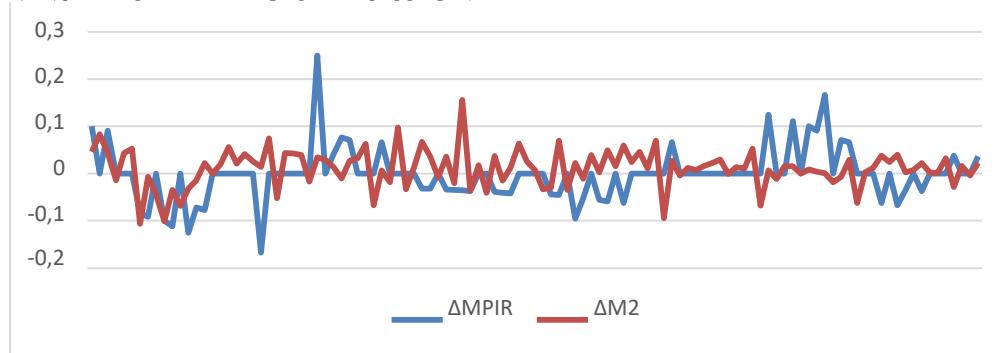
ნახ. 1 მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთები (2008-2017)

რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილება უნდა ეფუძნებოდეს ინფლაციისა და ვალუტის გაცვლითი ძურსის პროგნოზებს. ცხადია, მონეტარული პოლიტიკის გადაწყვეტილებების დროსთან შესაბამისობა დამოკიდებულია მონეტარული ხელისუფლების ამ ორი ცვლადის სწორად პროგნოზირების უნარზე. ასეთი უნარის ქონა ცოტათი საქართველო, რადგან, როგორც ზემოთ დავინახეთ, მოკლე დროის მანძილზე რამდენჯერმე ზევით-ქვევით შეიცვალა მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების განაკვეთი (ნახ. 1 და 2). როგორც ჩანს,

⁴ ALR- კომერციული ბანკების საშუალო საპროცენტო განაკვეთი; LLR – კომერციული ბანკების ლარის სესხების საშუალო საპროცენტო განაკვეთი; FCLR-კომერციული ბანკების უცხოური ვალუტის სესხების საშუალო საპროცენტო განაკვეთი.

მონეტარული რეფინანსირების გადაწყვეტილება სავარაუდოდ უფრო ეფუძნება მიმდინარე მდგომარეობის სიტუაციურ ანალიზს და უფრო არის შემდგარ მდგომარეობაზე რეაგირება. ასეთ მიღებობას ახასიათებს დიდი რისკი, რაც ვლინდება მონეტარული გადაწყვეტილებების დროსთან აცდენებში.

უფრო საფუძლიანი ანალიზისთვის საჭიროა, მათემატიკური სტატისტიკის შეოღებით შევაფასოთ რეფინანსირების განაკვეთის გავლენა ფულადი ბაზრის მოკლევადიანი ინსტრუმენტების საპროცენტო განაკვეთებზე დროითი ლაგის გათვალისწინებით. პირველად დავთვალოთ კორელაციის კოეფიციენტი ფულის მასის ზრდასა და რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილებას შორის (ცხრილი 1). ცვლადების არსიდან გამომდინარე, კორელაციის ეს კოეფიციენტი უნდა იყოს უარყოფითი, რასაც ეთანხმება პირველ ცხრილში მოყვანილი კორელაციის კოეფიციენტი. ნდობის 5 პროცენტიან დონეზე ყველა ეს სიდიდე არსებოთა, ანუ განსხვავებულია

ნახ. 2 ფულის მასის ზრდა და მონეტარული საპროცენტო განაკვეთების ცვლილება

ნულისგან. ფულის მასის ცვლილება დამოკიდებულია მონეტარულ განაპეოზე, დამოკიდებულების ხარისხი იზრდება დაგვიანების პერიოდების ზრდის კვალობაზე და მაქსიმუმს აღწევს 11 თვის დაგვიანებისთვის, ფულადი მასის, M2, ცვლილების ყველაზე კარგი ამხსნელად გამოდის 11 თვით (მეორე

	MPIR	MPIR-1	MPIR-2	MPIR-3	...	MPIR-6	...	MPIR-11	MPIR-12
M2	-0.3883	-0.4183	-0.4454	-0.4730	...	-0.5500	...	-0.6447	-0.6447
R ²	0.15	0.17	0.19	0.22	...	0.30	...	0.42	0.42

სტრიქონი - შესაბამისი ცვლადების კორელაცია; მესამე სტრიქონი – შესაბამისი რეგრესიების ასენის დონე) დაგვიანებული მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთი - MPIR₁₁. შესაბამისი რეგრესიის განტოლებაა

$$M2_t \times 6.84 Z 0.42 | MPIR_{t+1}, \quad (1)$$

რომლის ამხსნელი ცვლადის $t = -8.84$ და რეგრესიის $F = 78.24$, ხოლო დეტერმინაციის კოეფიციენტი, რომლის ზომას ხსნის დონეს, ტოლია 0,42 -ის. მოცემული სტატისტიკების მნიშვნელობები იმდენად დიდია, რომ (1) განტოლების არსებითობის გამოვლენაში დაყენების საფუძველი არ არსებობს. მაგრამ, როგორც

ცხრილი 1-დან ჩანს, რეგრესიის მოცემული განტოლებების ახსნის დონე პირველი სამი თვის დაგვიანებით 25 პროცენტზე დაბალია, ის დაგვიანების მე-11 თვეზე აღწევს 42 პროცენტს. ასე რომ, ფულის მასის ცვლილება სუსტად არის განპირობებული მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილებით.

ახლა ვნახოთ თუ რა გავლენა აქვს მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების განაკვეთს ფულადი ბაზრის ინსტრუმენტების საპროცენტო განაკვეთებზე. ასეთი ფინანსური ინსტრუმენტებია: ეროვნული ბანკის სადეპოზიტო სერტიფიკატი (CD), მოკლევადიანი სახელმწიფო სახაზინო ვალდებულებები (TB), რეპო ოპერაციები (REPO), 1 და 7 დღიანი ბანკოაშორის სესხები (TIBR1 და TIBR7), და მოკლევადიანი სახაზინო ობლიგაციები (TN). ჯერ შევაფასოთ ამ ცვლადების კორელაცია მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების განაკვეთთან, შემდეგ კი ავაგოთ ჩამოთვლილი ცვლადების რეგრესია რეფინანსირების განაკვეთთან. კორელაციის კოეფიციენტების მატრიცა მოცემულია მე-2 ცხრილში.

ცხრილი 2					
	MPR	COD	TIBR-1	TIBR-7	TB -1
MPR	1				
CD	0.912353	1			
TIBR1	0.863412	0.841518	1		
TIBR7	0.925231	0.879139	0.752873	1	
TB1	0.610506	0.699504	0.509763	0.621567021	1

ცხრილი 2-ის პირველი სეგმენტის კორელაციის კოეფიციენტები ყველა არსებითია და განსხვავებულია ნულისგან, რადგან მათი t სტატისტიკური (22.83, 17.54, 24.99 და 7.90) აღემატება $t_{105, 0.025} = 2.00$ კრიტიკულ მნიშვნელობას.

ანუ მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების განაკვეთს გავლენა უნდა ჰქონდეს ფულადი ბაზრის მოკლევადიანი ინსტრუმენტების საპროცენტო განაკვეთებზე. ამ ცვლადების რეგრესიის განტოლებები რეფინანსირების განაკვეთით ჩაიწერება შემდეგი განტოლებების სახით

$$CD_t \times Z3.11 \Gamma 1.69 \mid MPIR, \quad (2)$$

$$TIBR1_t \times Z0.28 \Gamma 0.94 \mid MPIR \quad (3)$$

$$TIBR7_t \times Z0.75 \Gamma 1.21 \mid MPIR \quad (4)$$

$$TB1_t \times 0.63 \Gamma 1.24 \mid MPIR \quad (5)$$

$$REPO_t \times 22.16 Z1.53 \mid MPIR \quad (6)$$

მე-3 ცხრილში წარმოდგენილია მოცემული რეგრესიებისა და მათი პარამეტრების სტატისტიკური შეფასებები. ამ ცხრილის მონაცემების თანახმად, ხუთივე რეგრესიის განტოლება არსებითია და მათი კოეფიციენტები არსებითად განსხვავებულია ნულისაგან. (2) – (4) რეგრესიის ახსნადობის უნარი შთამბეჭდავად გამოიყურება (0.83, 0.74 და 0.86), შედარებით მცირეა ეს მაჩ-

გენებელი (5) და (6) რეგრესიებისთვის, მაგრამ ახსნის დონე მაინც მნიშვნელოვანია, შესაბამისად - 0.42 და 0.48.

ცხრილი 3

	კოეფიციენტები და სტატისტიკური რეგრესიების მიხედვით				
	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)
b_0	-3.11	-0.28	-0.75	0.63	22.16
b_1	1.69	0.94	1.21	1.24	-1.53
t	22.62	17.37	24.75	7.83	-5.45
P value	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
F	511.11	301.68	612.54	61.37	3.14
R^2	0.83	0.74	0.86	0.42	0.48
n	106	106	106	86	34

განვიხილოთ მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების საპროცენტო განაკვეთის ცვლილების გავლენა ბანკების სესხების საშუალო საპროცენტო განაკვეთზე (ALR), ლარსის სესხების საპროცენტო განაკვეთზე (LLR) და უცხოური ვალუტის სესხების საშუალო საპროცენტო განაკვეთზე (FCLR). სამივე ცვლადის რეგრესიის განტოლება ასეთია:

$$ALR_t \text{ X } 14.95 \Gamma 0.51 \mid MPIR_t \quad (7)$$

$$LLR_t \text{ X } 18.97 \Gamma 0.38 \mid MPIR_t \quad (8)$$

$$FCLR_t \text{ X } 9.49 \Gamma 0.85 \mid MPIR_t \quad (9)$$

ცხრილი 4

	კოეფიციენტები და სტატისტიკური რეგრესიების მიხედვით		
	(7)	(8)	(9)
b_0	14.95	18.97	9.49
b_1	0.51	0.38	0.85
t	4.17	4.58	4.62
P value	0.00	0.00	0.00
F	17.38	20.99	21.32
R^2	0.14	0.16	0.16
n	113	113	113

მართალია, (7)–(9) რეგრესიების ახსნის დონე, დეტერმინაციის კოეფიციენტი (R^2), დაბალია და 16 პროცენტს არ აღემატება, მაგრამ სხვა სტატისტიკური ბანკები (t, p და F) ამ განტოლებებისა და მათი კოეფიციენტების არაარსებითობის მტკიცების საფუძველს არ იძლევა. ასე რომ, მონეტარული პოლიტიკის საპროცენტო განაკვეთს აქვს გავლენა ბანკის სესხების საპროცენტო განაკვეთზე. მაგრამ, როგორც ჩანს, არის კიდევ სხვა უფრო მნიშვნელოვანი ფაქტორები, რომლების დიდ გავლენას ახდენენ კომერციული ბანკების სესხების საპროცენტო განაკვეთების ცვლილებებზე. კერძოდ, ეს არის ინფლაციასთან, ვალუტის გაცვლით კურსთან და საკრედიტო რისკთან დაკავშირებული მო-

ლოდინების ცვლილება. ასევე, გასათვალიწინებელია კრედიტებზე მოთხოვნის იმ ნაწილის ცვლილება, რომელიც არ არის დამოკიდებული საპროცენტო განაკვეთის ცვლილებაზე.

როგორც ზემოთ ვნახეთ, მონეტარული პოლიტიკის რეფინანსირების განაკვეთს გავლენა აქვს კომერციული ბანკების სესხების საპროცენტო განაკვეთებზე, ესლა შევამოწმოთ, ხომ არ არის ეს გავლენა დროში დაგვიანებული. ამისთვის ავიღოთ დაგვიანების 6 თვიანი პერიოდი და ავაგოთ სესხების საპროცენტო განაკვეთების რეგრესია რეფინანსირების განაკვეთების ამ 6 ცვლადის მიმართ: $MPIR_{t-1}$, $MPIR_{t-2}$, ..., $MPIR_{t-6}$. ჩვენ ავაგეთ სამი ცვლადის (ALR, LLR და FCLR), ყველა მათგანში მხოლოდ $MPIR_{t-6}$ ცვლადის რეგრესიის განტოლების კოეფიციენტია არსებითი. ეს იმას ნიშნავს, რომ რეფინანსირების განაკვეთის მიმდინარე ცვლილება 6 თვის შემდეგ აისახება კომერციული ბანკების სესხების საპროცენტო განაკვეთებზე. ეს დამოკიდებულება ასახულია რეგრესიის შემდეგ განტოლებებში:

$$ALR_t \text{ X}13.05 \Gamma 0.78 \mid MPIR_{t-26} \quad (10)$$

$$LLR_t \text{ X}17.92 \Gamma 0.53 \mid MPIR_{t-26} \quad (11)$$

$$FCLR_t \text{ X}6.81 \Gamma 1.23 \mid MPIR_{t-26} \quad (12)$$

ცხრილი 5

	კოეფიციენტები და სტატისტიკები რეგრესიების მიხედვით		
	(10)	(11)	(12)
b_0	13,05	17,92	6,81
b_1	0,78	0,53	1,23
t	8,15	7,88	8,53
P value	0,00	0,00	0,00
F	66,39	62,06	72,68
R^2	0,38	0,36	0,40
n	113	113	113

როგორც მე-5 ცხრილიდან ჩანს, ბოლო სამი რეგრესიის დეტერმინა-ციის კოეფიციენტი მნიშვნელოვნია (38%, 36% და 40%). მაგრამ, არც ისეთი, რომ სესხების საპროცენტო განაკვეთის ცვლილებას სანახევროზე მეტად სინიდეს.

ახლა ვნახოთ, თუ რა გავლენა აქვს სესხების საპროცენტო განაკვეთის ცვლილებას კომერციული ბანკების საკრედიტო ბალანსებზე (TL, TLL და TFCL) და შემდეგ შევაფასოთ თუ რამდენად მნიშვნელოვანია ამ ფაქტორის გავლენა ფულად აგრეგატზე. კომერციული ბანკების მთლიან სესხებთან ერთად, განვიხილოთ ლარში და უცხოურ ვალუტებში დენომინირებული სესხები. ამ ცვლადების შესაბამის საპროცენტო განაკვეთებთან მიმართებით რეგრესიები ასეთია:

$$TL_t \text{ X}33.52 Z1.31 \mid ALR_t \quad (13)$$

$$TLL_t \text{ X}18.37 Z0.71 \mid LLR_t \quad (14)$$

$$TFCL_t \text{ X}14.11 Z0.50 \mid FCLR_t \quad (15)$$

ცხრილი 6

	კოეფიციენტები და სტატისტიკები რეგრესიების მიხედვით		
	(13)	(14)	(15)
b ₀	33.52	18.37	14.11
b ₁	-1.31	-0.71	-0.52
t	-17.44	-12.89	-18.32
P value	0.00	0.00	0.00
F	304.31	166.08	335.72
R ²	0,73	0.60	0.75
n	113	113	113

როგორც მე-6 ცხრილიდა ჩანს, ბოლო სამი რეგრესიის არსებითობაზე გჭვის საფუძველი არ არსებობს და, ამასთან, მათი ახსნის დონე საცმარისად მაღალია. ანუ, ფაქტია, რომ ბანკების სესხების ბალანსის ცვლილება მგრძნობიარება საპროცენტო განაკვეთის მიმართ, რაც კანონზომიერად უნდა ჩაითვალოს. მარგამ, ჩვენ ამ შემთხვევაში, უფრო გაინტერესებს დამოკიდებულებების ჯაჭვი, რომელიც იწყება მონეტარული პოლიტიკის განაკვეთით, MPIR, და მთავრდება ფულადი აგრეგატის ცვლილებით – ცვლილების საპროცენტო ხაზი. ამისთვის საჭირო იქნება შეგაფასოთ კიდევ ერთი დამოკიდებულება სესხებისა და ფულადი მასის ცვლილებას შორის. შემდეგი განტოლება წარმოადგენს 2 ფულადი აგრეგატის რეგრესიას კომერციული ბანკების მოლიან სესხებთან მიმართებით:

$$M2_t \times 815851.77 \Gamma 0.33 | TL_t \quad (16)$$

ცულის მასის (M2) რეგრესია მთლიანი სესხებით

ცულის მასის (M2) რეგრესია მთლიანი სესხებით						
Regression Statistics						
Multiple R	0.941436					
R Square	0.886302					
Adjusted R Square	0.885268					
Standard Error	508933.5					
Observations	112					
ANOVA						
	df	SS	MS	F	Significance F	
Regression	1	2.22E+11	2.22E+11	857.175	9.38387E-51	
Residual	110	2.85E+11	2.50E+11			
Total	111	2.51E+11				
	Coefficient	Standard Err	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%
Intercept	815851.8	118855.7	6.861218	1.11E-10	580307.5819	1051395.971
TL	0.311105	0.01131	29.23267	0.38E-54	0.308771782	0.353500095

მე-7 ცხრილში მოყვანილი რეგრესიის სტატისტიკა ($t=29.28$ და $F=857.47$) ადასტურებს, რომ განტოლება (16) არსებითია და მისი ახსნის დონე

88.52 პროცენტია. ასე რომ, ფულადი მასის ცვალებადობის მთავარ ფაქტორად უნდა ჩაითვალოს საბანკო სესხების ბალანსის ცვალებადობა.

ჩვენ ახლა გვაქვს შესაძლებლობა, შევაფასოთ მონეტარული პოლიტიკის საპროცენტო განაკვეთის მრავალსაფეხურიანი გავლენა ფულადი აგრძების ცვლილებაზე. ამისთვის მე-(7) განტოლების დეტერმინაციის კოეფიციენტი უნდა გავამრავლოთ მე-(16) განტოლების დეტერმინაციის კოეფიციენტზე და მივიღებთ კუმულაციურ ეფექტს

$$CE \times 0.14 | 0.38 | 0.73 | 0.88 \times 0.0341, \quad (17)$$

რომელიც ტოლია 3.41 პროცენტის. გავდენის ასეთი სისუსტე შედეგია იმისა, რომ საქართველოს ფულად ბაზარში ბანკების რეფინანსირების ინსტრუმენტის როლი დიდია არ არის და შესაბამისად ნაკლებად მნიშვნელოვანია ამ ინსტრუმენტის ეფექტურობა მონეტარული პოლიტიკის ფარგლებში. ასე რომ, რეფინანსირების საპროცენტო განაკვეთი ჯერ კიდევ არ არის იმდენად ძლიერი აღმძრავი, რომ მის საფუძველზე შესაძლებელი იყოს ეფექტური მონეტარული პოლიტიკის წარმოება.

რეფინანსირების საპროცენტო განაკვეთის ცვლილებას გავლენა უნდა ჰქონდეს ეროვნული ვალუტის გაცვლით კურსზეც – პოლიტიკის გაცვლითი კურსის ხაზი. თუმცა, ეს გავლენა ყოველთვის არ არის ცალსახა, ის დამოკიდებულია იმაზე თუ როგორია ადგილობრივი და უცხოური საპროცენტო განაკვეთების თანაფარდობა, რამდენად მიმზიდველი და ხელმისაწვდომია ლოკალური ფულადი ინსტრუმენტების ბაზარი გარე ინვესტორებისთვის. ამ გავლენის ხარისხზე დიდ გავლენას ახდენს აგრეთვე მოლიდინები, რომლებიც უკავშირდება ცენტრალური ბანკის მონეტარული პოლიტიკის გადაწყვეტილებებს და ინფლაციასთან დაკავშირებულ მოლოდინებს. და კიდევ, გასათვალისწინებელია სპეციალური ზეწოლა სავალუტო კურსზე, რომლის ინტენსივობას აძლიერებს ცენტრალური ბანკის სავალუტო ინტერვენციების ზრდა.

სავალუტო კურსის ცვლილება იწვევს ადგილობრივი და უცხოური საქონლის ფასების ფარდობით ცვლილებას. ამგარი ცვლილება გარკვეული დაგვიანებით შემდგე აისახება ადგილობრივ ეკონომიკაზე, ხოლო უფრო მეტი დრო დასჭირდება მას, მოახდინოს გავლენა მოხმარების არსებულ მოდელზე. აქ გვაქვს გავლენის ორი ხაზი, რომლებიც მოქმედებენ გაცვლითი კურსის საშუალებით. ერთი არის გაცვლითი კურსის გავლენა წმინდა ექსპორტზე, ხოლო მეორე - გავლენა ინდივიდუებისა და ფირმების ბალანსზე, რაც იწვევს ეკონომიკური სუბიექტების წმინდა დირექტულების ცვლილებას.

აქ ჩვენ განვიხილავთ მხოლოდ რეფინანსირების განაკვეთის გავლენას ლარის გაცვლით კურსზე. როგორც ეს მე-8 ცხრილიდან ჩანს, სავალუტო კურსზე რეფინანსირების განაკვეთის გავლენა 3 თვიანი დაგვიანების ფარგლებში ნულის ტოლია, რადგან რეგრესიის ყველა კოეფიციენტი არაარსებითია. საერთოდ, საქართველოს ფულადი ბაზარი სუსტად რეაგირებს მონეტარული საპროცენტო განაკვეთის ცვლილებაზე, ხოლო მის ცვლილებაზე თითქმის არ რეგირებს ლარის გაცვლითი კურსი. ამის ერთი მიზეზი ის არის, რომ სავალუტო რისკის აღქმა მაღალია ინვესტორებში და თავს იკავებენ ლარის ფინანსურ აქტივებში ინვესტირებისაგან; ხოლო მეორე - საქართველოს ფინანსური ბაზრის განვითარების დაბალი დონე, რაც აფერხებს ფულადი ნაკადების შემოდინება-გადინების პროცესს.

ლინეარული გაცვლითი კონტაქტის რეგრესია რეფლექსონიური განაცვლებისას						
Regression Statistics						
Multiple R	0.40421722					
R Square	0.16192312					
Adjusted R Square	0.15477717					
Standard Error	0.30497402					
Observations	113					
ANOVA						
	<i>Df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	Significance F	
Regression	4	1.52665351	0.38163878	4.103236	0.00499455	
Residual	108	10.044982	0.0920001			
Total	112	11.57163521				
	Coefficients	Standard Error	t Stat	F-value	Lower 95%	Upper 95%
Intercept	2.0087	0.0975	20.5429	0.0000	1.8104	2.1970
MPIR	0.1230	0.0883	1.3359	0.1886	-0.0329	0.2989
MPIR 1	0.0058	(0.1337)	0.0436	0.9553	0.2591	0.2418
MPIR-2	-0.0437	0.1333	-0.3261	0.7450	-0.3001	0.2213
MPIR 3	0.1048	(0.0874)	1.2280	0.2221	0.2818	0.0612

თუ ეს ასეა, მაშინ რომ უნდა აიხსნას სავალუტო გაცვლითი პურსის ცვალებადობა? ერთი ასეთი ფაქტორი უნდა იყოს მონეტარული აგრეგატის ცვლილება, რომელიც, როგორც ზემოთ ვნახეთ, თითქმის არ არის დამოკიდებული რეფლექსის განაკვეთზე; ხოლო მეორე უნდა იყოს ეკონომიკური აქტივობების შემცირება და არასასურველი მოლოდინები, რომლის ძირითადი წყარო, აღნიშნულ ფაქტორებთან ერთად შეიძლება იყოს არათანმიმდევრული და გაუგებარი მონეტარული პოლიტიკა. ბოლო ორი ფაქტორის რაოდენობრივი შეფასება როგორც საქმეა, თანაც საჭირო ინფორმაციის არარსებობის პირობებში, ხოლო პირველის შესაძლებელია სტატისტიკური მოდელების ფარგლებში. ამ მიზნით განვიხილოთ ორი ტიპის ფულადი აგრეგატი M2 და სარეზერვო ფული (RM). ეს ორი ცვლადი ურთიერთკოლინარულია, ამიტომ ავარჩიოთ ის, რომლის კორელაციის კოეფიციენტი სავალუტო პურსის ცვლილებასთან იქნება მაქსიმალური. ჩვენს შემთხვევაში, ასეთია M2-ის ცვლილება. შესაბამისი რეგრესიის განტოლება იქნება

$$\Delta L/\$ = -0.0061 + 0.17 \Delta M2 \quad (18)$$

ეს რეგრესია არსებითია (b1 კოეფიციენტის $t = 3.08$, $p = 0.0025$ და $F = 9.51$), თუმცა მისი ასენის დონე მხოლოდ 8 პროცენტია. ანუ ვალუტის გაცვლითი პურსის ცვლილება უფრო მეტად განპირობებულია სხვა ფაქტორებით, რომელთა ანალიზი და შეფასება სცილდება ნაშრომის ფარგლებში.

გარდა ამისა, როგორც ზემოთ დავინახეთ, სავალუტო პურსთან მიმართებაშიც სუსტია ამ ფაქტორის მნიშვნელობა. სავალუტო პურსის ცვლილების ახსნაში რეფლექსის საპროცენტო განაკვეთის გავლენის მნიშვნელობა მხოლოდ 13 პროცენტია. ამასთან, ის ხასიათდება დიდი დაგვიანებით. ჩვენს შემთხვევაში, ეს დაგვიანება სამ თვეს აღემატება. მოცემულ პირობებში, ცხადია, მონეტარული პოლიტიკა, რომელიც ფოკუსირებულია მხოლოდ რეფლექსის

სირების განაკვეთის ცვლილებაზე, ვერ იქნება სათანადოდ ეფექტური ლარის გაცემითი კურსის სატაბილიზების საქმეში.

ცუდადი ბაზის ერთი მნიშვნელოვანი მექანიზმია დია ბაზის ოპერაციები. ამ მექანიზმის უპირატესობა გამოიხატება იმაში, რომ მათი გავლენა საპროცენტო განაკვეთზე და ცუდის მასაზე სწრაფიც არის და ადვილად პროგნოზირებადიც. სამწუხაროდ, ეს მექანიზმი საქართველოში ჯერკიდევ სუსტად არის განვითარებული, ამიტომ მისი როლი მონეტარულ პოლიტიკაში არ არის დიდი.

ცხრილი 9

Regression Statistics						
	Multiple R	R Square	Adjusted R Square	Standard Error	Observations	
	0.05761	0.000377	0.000393	37.82483	112	
ANOVA						
	df	SS	MS	F	Significance F	
Regression	1	511.0278	127.757	0.089297	0.980625708	
Residual	107	153085.2	1430.702			
Total	111	158186.2				
	Coefficient	standard error	t Stat	P-value	Lower 95%	Upper 95%
Intercept	-3.4825	3.9511	-0.880091	0.351091	-11.371458836	4.175353251
ΔM2	-14.1032	33.07226	-0.420212	0.683337	-83.63339401	55.42130110
ΔM2-1	-2.02805	55.33832	-0.02738	0.977729	-138.8915010	183.23136033
ΔM2_2	44.56985	91.52521	0.483051	0.625506	136.7682085	226.1179112
ΔM2_3	4.336796	53.42745	0.045557	0.962635	180.8122181	189.5859099

დასასრულ, დავაკავშიროთ ეს კველაფერი ინფლაციის განაკვეთთან - მონეტარული პოლიტიკის მიზანთან. ამისთვის შევაფასოთ ცუდადი მასის ცვლილებების გავლენა ინფლაციის განაკვეთზე. როგორც ცხრილი 9 ცხადყოფს, ინფლაციის განაკვეთი თითქმის არ რეაგირებს ცუდის მასის ცვლილებაზე. რეგრესიაში სამ თვემდე დაგვიანების ცვლადების კველა კოეფი-ციენტი არაარსებითია, F სტატისტიკაც მცირეა და რეგრესიაც არაარსებითია, რადგან მისი კველა კოეფიციენტი, დიდი ალბათობით, ნულის ტოლია.

როგორც ცნობილია, ინფლაცია არის ცუდის მასის ზრდის ფენომენი, მაგრამ ჩვენს შემთხვევაში მივიღეთ საპირისპირო შედეგი. ეს ფაქტორიც რომ გავითვალიწინოთ (17) ფორმულაში, რეფინანსირების კუმულაციური ეფექტი, CE, თითქმის ნულს გაუტოლდება. თუმცა, აქ გასათვალისწინებელია ის, რომ ჩვენ განვიხილეთ ინფლაცია, რომელზეც გავლენა შეიძლება უკვე პქონოდა ცუდადი მასის ცვლილებას. ინფლაციაზე გავლენის შევასება უფრო ზუსტი იქნებოდა, თუ ჩვენ შევძლებდით პოლიტიკის აღნიშნული გავლენების ნივე-ლიტერატურას. ამის გაპეტება შესაძლებელი იქნებოდა მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტების ცნობილი მოდელის საფუძველზე [Svensson, Lars E. O. 1997], მაგრამ ამისთვის საჭირო იქნებოდა ყოველთვიური მთლიანი შიდა პროდუქტის ცოდნა, რაც ამჟამად არ აღირიცხება საქართველოს სტატისტიკის სამსახუ- რების მიერ.

მთლიანობაში, ზემოთ მიღებული შედეგები ცხადყოფს, რომ მონეტარული პოლიტიკა, რომლის მთავარი აღმძრავი იქნება რეფინანსირების საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება, ვერ იქნება საქმარისად ეფექტური ინსტრუმენტი როგორც ინფლაციის, ასევე ლარის გაცვლითი კურსის კონტროლის საქმეში.

დასკვნა

საქართველოს ეროვნულ ბანკს დეკლარირებული აქცის მიზნობრივ ინფლაციაზე ფოკუსირებული მონეტარული პოლიტიკა, სადაც, წესით, რეფინანსირების განაკვეთის როლი გაცილებით უფრო მნიშვნელოვანი უნდა ყოფილიყო. მაგრამ, როგორც ზემოთ დავინახეთ, ამ მექანიზმის რეალური გავლენა, რომელიც ხორციელდება მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმებით, მალიან სუსტია და ვერ გამოდგება ინფლაციისა და სავალუტო კურსის კონტროლის სამედო მექანიზმა.

თუმცა, აღნიშვნას იმსახურებს ის ფაქტიც, რომ დღეს ამ ტიპის ერთ მიზნებ ფოკუსირებული მონეტარული პოლიტიკის გამოყენების საქმარი წარმატებულ მაგალითებს იძლევა ბევრი ქვეყანა [Mishkin, F. 2009]. ამგვარი მონეტარული პოლიტიკის ინსტრუმენტებით მათ შეძლეს ინფლაციაზე საიმედო კონტროლის დაწესება, მიაღწიეს და ინარჩუნებენ მეტ-ნაკლებად სტაბილურად დაბალ ინფლაციას.

საქართველოს შემთხვევაში მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმებში ლარის რეფინანსირების განაკვეთის ცვლილების გავლენის სისუსტეს განაპირობებს რიგი ფაქტორები. მათ შორის ერთი ის არის, რომ ფულად ბაზარზე ლარის ტრანზაქციების მოცულობა მცირეა, რასაც დიდწილად განაპირობებს დოლარიზების არსებული მაღალი დონე; მეორე, ფულადი ბაზრის სტრუქტურა და იქ ვაჭრებადი ფულადი ინსტრუმენტების მცირე მასშტაბი; მესამე, გლობალურ ფულად ბაზრებთან ინტეგრაციის დაბალი დონე, რისი შედეგია ისიც, რომ ლარის საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება ვერ ახდენს გავლენას უცხოური ვალუტის ნაკადებზე.

ის, რომ ლარის საპროცენტო განაკვეთის ცვლილება ვერ ახდენს გავლენას უცხოური ვალუტის შემოდინებაზე, ართულებს მონეტარული პოლიტიკის ამოცანას ვალუტის გაცვლითი კურსის სტაბილურობის საქმეში. არადა, საქართველოსთვის, რომელიც განვითარებადი ეკონომიკის ქვეყანაა, ძალზე კრიტიკულია ვალუტის გაცვლითი კურსის სტაბილურობაც. ამდენად, აქ მიზნობრივ ინფლაციაზე ფოკუსირებული მონეტარული პოლიტიკაც კი ვერ იქნება გულგრილი გაცვლითი კურსის სტაბილურობის მიზნის მიმართ, რადგან ლარის გაცვლითი კურსი ფასების ინფლაციის მნიშვნელოვანი ფაქტორია. უფრო მეტიც, ლარის კურსის გრძელვადიან არასტაბილურობას შეუძლია ფინანსურ კრიზის შეუქმნას საფუძველი.

გამომდინარე აქვთ, საქართველოს ეროვნული ბანკის მონეტარული პოლიტიკა, დეკლარირების მიუხედავად, ვერ იქნება მკაცრად ერთმიზნიანი. ინფლაციის მიზანთან ერთად მან უნდა იზრუნოს ვალუტის გაცვლითი კურსის სტაბილურობაზეც. მართალია, მოცემულ პირობებში, ეროვნული ბანკის შესაძლებლობებს აღემატება გაცვლითი კურსის სრული სტაბილურობის მიზანი, მაგრამ მან მონეტარული პოლიტიკის მექანიზმებით უნდა შეძლოს საფალურ კურსის მოკლევადიანი ჭარბი ფლუქტუაციის თავიდან აცილება მაინც. თუ ეს მიზანი მიღწეული იქნება, შემცირდება ვალუტის გაუფასურების არასასურველი მოლოდინების შექმნა, გაიზრდება ლარის გაცვლითი კურსის სტაბილურობა, რაც თავის მხრივ შეასუსტებს ფასებზე ზეწოლას, გაიზრდება თვით მონეტარული პოლიტიკის მიმართ ნდობა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ლემონჯავა, გ. (2016). მონეტარული პოლიტიკის როლი და ამოცანები. უკრნალი ეკონომისტი, ტომი IX, #2, 26-35; გმონჯავა, გ. (2016). მონეტარული პოლიტიკის გადაცემის მექანიზმები. უკრნალი გლობალიზაცია და ბიზნესი, #2, 81-88.
2. Svensson, Lars E. O. 1997, “Inflation Forecast Targeting: Implementing and Monitoring Inflation Targets”, European Economic Review, 41.
3. Mishkin, F. 2009. Monetary Policy Strategy - “Inflation Targeting: A New Framework for Monetary Policy”. The MIT Press, Cambridge. 206-252.

Givi Lemonjava

Associated Professor University of Georgia

**EFFICIENCY OF IMPLEMENTATION MECHANISMS OF MONETARY POLICY IN
GEORGIA**

Expanded Summary

The power and rapidity of the monetary politics influence to the economics are depending on numerous of factors. Among those the most important things are the extent of financial sector development and dollarization level. Besides the banking sector in Georgia financial sector, its all the rest components, are faintly developed. Especially the capital market development level is very low. Its influence to the capital and cash flows is almost identically zero. In addition, because high level of dollarization , it is too weak the money market instruments development scale. The monetary policy has to function in a such environment, which results depend upon the efficiency of the transmission mechanisms of monetary policy. The aim of this paper is to check the hypothesis of monetary policies transmission mechanisms influence of price inflation.

The Committee of Georgia National Monetary Policy establishes the short term rate of refund of the banks. With indirect and direct mechanisms, this rate influences on rates of the market interest rate, monetary aggregates level, assets price, expectations and also exchange rate. In conclusion, the result should be the achievement of the desirable rate of economical growth with low inflationrate.

On the basis of the existing data, in this article, we have studied the current environment of the financial sector of Georgia, where the monetary policy has to act. According to this purpose, we have estimated the influences of monetary policy official interest rate on the interest rates of the money market instruments and also on LARI to USD exchange rates. Using statistics methods it was evaluated the refund rate influence on the money market of short term instruments. The coefficient of the correlation between the M2 growth and the Monetary Policy Interest Rate(MPIR) is accelerated according to the delayed months and reaches at the eleventh month.

The short term money instruments are densely correlated to MPIR. But the correlation of the banks loans interest rates is too weak to the MPIR. Only the Lari's loans interest rates (ALR) show large influences from MPIR. Their regression equation is

$$ALR_t \times 13.05 \Gamma 0.78 | MPIR_{z_6},$$

which determination coefficient equals 38.

The changes of MPIR may effect on the national currency exchange. Though, this influence is not always clear, it depends on the local and foreign relative interest rates, how it is attractive and available the market of local money instruments for foreign investors. Also the expectations greatly influence on this effect, which are fed from the monetary policy current decisions and the expectations related to the inflation. Moreover, it should be considered the speculative pressure on the rate of the exchange, where the central bank's intervention policy strengthens the speculative intensity.

There is discussed only the MPIR influence on the currency exchange rate in the article. It was almost zero the refund rate influence at the currency within 3 months period. Generally, the monetary market of Georgia weakly responds to the changes of the monetary policy rate, rather Lari exchange rate has no react to its change. The only reason of this is that the perception of currency risk is high among the investors and they refrain from investing of financial assets of Lari; and another reason is - the low level of financial market development in Georgia, which delays the process of cash flow. In general, the efficiency of the changes of MPIR strongly depends on the level of financial market development in the country.

As it was expected, the regression

$$TL_t \times 33.52 Z1.31 ALR,$$

of the total Lari's loans(TL) with the relevant interest rates is important.

In this chain of the dependents, one important relationship shows following regression

$$M2_t \times 815851.77 \Gamma 0.33 | TL_t,$$

which estimates total loan influences of monetary aggregate, M2. This equation of regression gives an explanation of 88 percentage level and satisfies all the criteria of essence.

Along the monetary policy transmission chain cumulative effect of the MPIR is

$$CE \times 0.14 | 0.38 | 0.73 | 0.88 \times 0.0341,$$

or 3.41 percente. Such weakness of this influence is because of narrow extent of National Bank refunding transaction. So, the interest rate of the refund isn't so hard arousing, that it should be possible to manufacture the effect monetary politics on its basis.

The Georgian National Bank has declared the focused monetary policy on the purposed level inflation – targeted inflation policy, where, as a rule, the MPIR role should be much more influential. But as we had seen above, a real influence of this mechanism is very weak and would not be considered as reliable mechanism of inflation control.

Though, it should be mentioned, that nowadays many countries give us quite successful examples of monetary politics focused on one purpose of this type [Mishkin, F. 2009]. They managed to establish a reliable control over the inflation with such monetary policy instruments, reach and preserve approximately a sustained low inflation.

In case of Georgia, the weakness of the influence of the MIPR changes within the mechanisms of politics transferring is conditioned by some factors. Among them the one is that the capacity of Lari transactions in the money market is little, which is mainly caused the higher level of dollarization; the second, - the structure of money market and a little scale of money instruments in trading; the third, - a low level of integration with the global money markets, resulting that the change of Lari interest rate can't afford to influence over the foreign currency flows; the fourth, - a high level of deposits and loans dollarization.

The fact that the changes of Lari interest rate can't influence on the inflowing of foreign currency, it complicates the task of monetary politics in the affair of stability of currency exchange. Otherwise, for Georgia which is developing economic country, is rather critical the stability of currency exchange. Thus, the monetary policy should not be indifferent towards the aim of the exchange course, because the Lari exchange course is an important factor of price inflation. Moreover, a long term instability of Lari course can make a basement of financial crisis. Despite of above mentioned declaration, Georgia National Bank monetary policy could not ignore currency exchange rate stability goal. It should take care and find method to pursue both targets at the same time.

ბესიკ ბოლქვაძე
გონიძე გონიძე
ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ასოცირებული პროფესორი

**სახელმწიფო საპირატო კოლეგიის ზოგიერთი პროდემატური
საპირის შესახებ**

რეზიუმე

სტატია ეძღვნება ქვეყნის სახელმწიფო ფინანსების მართვის ისეთ უმნიშვნელოვანების საკითხებს, როგორიცაა: საბიუჯეტო ცვლილებათა სიხშირე, პროგრამული ბიუჯეტირება, საბიუჯეტო დაგეგმვა და შესრულების ანალიზი, საჯარო საბიუჯეტო განხილვები, კაპიტალური განწერები, საბიუჯეტო ასიგნებათა გადანაწილება, კაპიტალური ხაკადების პროგნოზირება, სარეზერვო ფონდები, საბიუჯეტო ნაშთის ცვლილება. ნაშრომში შემოთავაზებულია ხსენებული პრობლემატური საკითხების გადაწყვეტის აგზორისეული შეხედულებები.

საკვანძო სიტყვები: კონსოლიდირებული ფინანსური პოლიტიკა; საბიუჯეტო ციკლი; საშუალოვადიანი პრიორიტეტები; პროგრამული ბიუჯეტირება; საბიუჯეტო კლასიფიკატორი; საბიუჯეტო ნაკადების პროგნოზირება და ანალიტიკა.

შესავალი

ქვეყნის ეკონომიკური განვითარების ნებისმიერ ეტაპზე, როგორც ცნობილია, ეკონომიკური პოლიტიკის უმნიშვნელოვანების პრიორიტეტს სახელმწიფო ფინანსების სფეროში მიღებული ფისკალური გადაწყვეტილებები და მათი ეფექტიანობა წარმოადგენს, რაც თავის ასახვას საბიუჯეტო პოლიტიკის იმპლემენტაციაში პოულობს. რაციონალური საბიუჯეტო პოლიტიკა მიმართული უნდა იყოს მაკროდონებზე ეკონომიკური ზრდისა და განვითარების მდგრადობის უზრუნველყოფის, ხოლო მიკროდონებზე საზოგადოების სოციალური პრობლემების გადაწყვეტისაკენ, იმავდროულად, გამართული ბიზნესგარემოს შესაბამისი საბიუჯეტო-საგადასახადო მექანიზმის შენარჩუნებით.

ეფექტიანი საბიუჯეტო სისტემის ფორმირება და მისი ფუნქციონირება ითვლება შედეგზე ორიენტირებულად მხოლოდ სახელმწიფოს სოციალურებონიკურ სტრატეგიასთან მისი შესაბამისობის და გამართული სახელმწიფო ფინანსური მენეჯმენტის პირობებში. აღნიშნული თვალსაზრისით, საბიუჯეტო პოლიტიკის პერმანენტული სრულყოფა იძენს პირველხარისხოვან მაკრო მნიშვნელობას, რადგან სახელმწიფო ფინანსების მართვა კომპლექსური ფენომენია და დაკავშირებულია სახელმწიფო ფუნქციების განმახორციელებელ კრთიან ინსტიტუციურ ქსელთან [2, გვ. 126].

* * *

ამთავითვე ადსანიშნავია, რომ ქვეყნის საბიუჯეტო სისტემამ გარდამავალი ეკონომიკის განვლილ პერიოდში, მნიშვნელოვანი სისტემური ცვლილებები განიცადა მისი რეფორმირების თვალსაზრისით, რამაც უზრუნველყო საბიუჯეტო სისტემისა და მოწყობის მარეგლამენტირებელი ნორმების სისტემატიზაცია, საბიუჯეტო პროცესის ინსტიტუციონალიზაცია, საბიუჯეტო კლასიფიკაციების უნიფიკაცია, საბიუჯეტო აღრიცხვა-ანგარიშგების სისტემის რაციონალიზაცია, სახელმწიფო ფინანსების სარჯვის რეგლამენტაცია, ბიუჯეტობრივი

შორისი ფინანსური ნაკადების შედარებითი ოპტიმიზაცია, საერთაშორისო გამოცდილების გათვალისწინებით საბიუჯეტო მქანიზმის სტანდარტიზაცია, საბიუჯეტო ციკლის პრიორიტეტებთან კოორდინაცია. მიუხედავად ზემოხსენებული პოზიტიური ცვლილებებისა, საბიუჯეტო სისტემის სრულყოფა საბიუჯეტო პოლიტიკის უმთავრეს გამოწვევად რჩება გამომდინარე იქიდან, რომ მისი შემუშავებისა და განხორციელების პროცესში მუდმივად წარმოიშევა გარკვეული დისპროპორციები და შეუსაბამობანი, რაც წინა პლანზე აყენებს საბიუჯეტო პრობლემების დროული იდენტიფიცირებისა და მათი ეფექტური გადაწყვეტის ამოცანას.

შევნიშნავთ, რომ საბიუჯეტო პოლიტიკის ერთ-ერთ გავრცელებულ პრობლემაბურ საკითხს, განსაკუთრებით თვითმმართველი ერთეულების დონეზე, ბიუჯეტში განხორციელებული ცვლილებების სიხშირის საკითხი წარმოადგენს [Irene S. Rubin. 2010., გვ. 101-102], რაც, ერთი მხრივ, უარყოფითად აისახება საბიუჯეტო ციკლის სტანდარტული ხოლო მეორე მხრივ მიუთითებს საბიუჯეტო პროგნოზირებისა და დაგეგმვის პროცესის ნაკლოვა-ნებაზე. ცხადია, დამტკიცებულ ბიუჯეტში ცვლილებების ასახვა კანონმდებლობით განსაზღვრული უფლებაა, თუმცა მისი სისტემატური განხორციელება ამასინჯებს საბიუჯეტო პროცესს მთლიანობაში და იწვევს გარკვეულ ცდომილებებს გადახრების შეფასებაში საბიუჯეტო პარამეტრების საკასო შესრულებასა და დაგეგმილ და დაზუსტებულ მატვენებლებს შორის. აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია საბიუჯეტო ცვლილებები გარკვეულწილად კონსოლიდირდებოდეს საბიუჯეტო წლის განმავლობაში რამდენჯერმე (სატედერო ეკონომიკის, გადაუდებელი ღონისძიებებისა და პროექტების და სხვა ფაქტორების გამო) და შესაბამისად ხდებოდეს მათი ცვლილებებისათვის დასაბუთებული მომზადება, რაც უფრო სტანდარტულ და გაზომვადს გახდის საბიუჯეტო პროგრამების შესრულების პროცესს.

საზაგასასმელია ის გარემოებაც, რომ ქვენის თანამედროვე საბიუჯეტო სისტემა ეყრდნობა საერთაშორისო სტანდარტების შესაბამისად შემუშავებული და დანერგილი პროგრამული ბიუჯეტირების მეთოდოლოგიას, თუმცა მნიშვნელოვან ხარვეზად რჩება მაინც, ცალკეულ შემთხვევებში: ა) გამართული საბიუჯეტო პროგრამების ფორმირება, რომლებიც უნდა ეფუძნებოდეს საშუალოვადიან პრიორიტეტებს; ბ) საბიუჯეტო პროგრამების, ქვეპროგრამებისა და ღონისძიებების შესრულების მონიტორინგის საკითხი, რომელიც თავის მხრივ უნდა ექრდნობოდეს შეაღებული და საბოლოო შედეგების რეალურად გაზომვად და მიღწევად ინდიკატორებს. აღნიშნული თვალსაზრისით, მიზანშეწონილია საბიუჯეტო პროგრამების რანჟირება წმინდა პროგრამულ, ერთჯერად და მუდმივ ელემენტებად, რადგან წმინდა პროგრამული ხასიათის საბიუჯეტო პროგრამებთან ერთად, საბიუჯეტო სისტემის ყველა ღონება, პერმანენტულად წარმოიქმნება ერთჯერადი (მოკლევადიანი პრობლემების მოვარებაზე მიმართული) და მუდმივი (მდგრად განვითარებაზე ორიენტირებული) საბიუჯეტო პროგრამების ბიუჯეტებში ასახვის აუცილებლობა, პროგრამული მიღვომა კი გულისხმობს საბიუჯეტო ასიგნებების გამოყოფას საშუალოვადიან პერიოდში ამოწურვადი პრობლემის დასაფინანსებლად და არა დროებითი ან მუდმივად განგრძობადი აქტივობის ფინანსურ უზრუნველყოფას.

უნდა აღინიშნოს, რომ ზემოხსენებულ კონტექსტან მიმართებით, აქტუალობას არ კარგავს საბიუჯეტო პოლიტიკის ორი ურთიერთდაკავშირებული საკითხი, როგორიცაა რეალური საბიუჯეტო პროგრამების პროგნოზირება და შესაბამისი დაგეგმვა, ერთი მხრივ, და მათი შესრულების ანალიზი, მეორე მხრივ, როგორც ცნობილია, ბიუჯეტის პროექტის შედგენას ყველა საბიუჯეტო დონეზე წინ უსწრებს ძირითადი მონაცემებისა და მიმართულებების დოკუ-

შენტის შემუშავება, რომელიც თავისი არსით საშუალოვადიანი განვითარების შესაბამისი პრიორიტეტების ამსახველი დოკუმენტია და ითვალისწინებს მაჩვენებლების აგრეგირებას არა მხოლოდ გასული, მიმდინარე და დასაგეგმი, არამედ დასაგეგმისშემდგომი სამი საბიუჯეტო წლისთვისაც, რაც პრაქტიკაში ხშირ შემთხვევაში ფორმალურ ხასიათს ატარებს, რითაც ხელ უშლის ბიუჯეტის პროგრამული სახით ჩამოყალიბებასა და მის იმპლემენტაციას. ამდენად, მნიშვნელოვანია ყოველი საბიუჯეტო პროგრამის რეალურობა დასაწყისიდანვე ეფუძნებოდეს სწორ საპროგნოზო მოდელებს, რაც ხელს შეუწყობს მათი განსხვრიციელების შედეგანობას.

საბიუჯეტო პროგრამების გამართულ პროგნოზირებასთან ერთად, მნიშვნელოვან საკითხად რჩება მათი შესრულების შეფასების საკითხი. ამისათვის საჭირო ინსტრუმენტი კი პროგრამის შუალედური და საბოლოო შედეგების ინდიკატორების სისტემის სწორად შერჩევაა, რაც გულისხმობს რაოდენობრივი, ხარისხობრივი, ხარჯზე დაფუძნებული, ეფექტურობა-ეფექტიანობის და, საჭიროების შემთხვევაში, სხვა კრიტერიუმების გამოყენებას. აღნიშნული თვალსაზრისით ასევე არანაკლებ მნიშვნელოვანია ცალკეული სპეციფიკის (განსაკუთრებით, სუბსიდირების, კონომიკური განვითარების და ინფრასტრუქტურულ) პროგრამებთან მიმართებით „დანახარჯი-სარგებლის“ მეთოდის მისადაგება და გამოყენება [Arye L. Hillman. 2009., გვ. 209]. რაც ამაღლებს საბიუჯეტო პროგრამების შესრულების მონიტორინგის ეფექტიანობას და შექმნის საფუძველს, მომავალში ამა თუ იმ საბიუჯეტო პროგრამის შეწყვეტის, გაგრძელების თუ მოდიფიკაციის მიმართულებით.

საბიუჯეტო სისტემის ეფექტიანობის დონე არსებითადაა დამოკიდებული საბიუჯეტო კლასიფიკაციების მოწერილების და მათი მრავალმხრივი გამოყენების მიღებომაზე. უნდა აღინიშნოს, რომ ამ მხრივ საბიუჯეტო კლასიფიკატორი ქმნის გარკვეულ მეთოდოლოგიურ საფუძველს საბიუჯეტო ნაკადების დაგეგმვა-შესრულების მართებულად ორგანიზებაში. ამდენად, პრინციპული მნიშვნელობა აქვს არა მარტო შემოსულობების, გადასახდელების და ნაშთის ცვლილების ადგევატურ კლასიფიკატორულ მიკუთვნებას, რაც სახაზინო ოპერაციების სწორად წარმართვის საფუძველია, არამედ ასევე მიგვაჩნია, რომ ცალკეული მხარჯავი დაწესებულებები და საბიუჯეტო ორგანიზაციები საბიუჯეტო კლასიფიკატორს ინტენსიურად უნდა იყენებდნენ, როგორც მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარსული და სამომავლო საბიუჯეტო ნაკადების სისტემურ-კომპლექსური ანალიზისა და პროგნოზირებისათვის.

აქვე შევნიშნავთ, რომ საბიუჯეტო პოლიტიკის რაციონალურად განსხვრიციელება პირდაპირაა დამოკიდებული ასევე იმაზე, თუ, ერთი მხრივ, რამდენად კოორდინირებულია სხვადასხვა დონის ბიუჯეტების შედეგება მასში მონაწილე სუბიექტების პოზიციიდან, ხოლო მეორე მხრივ, თუ რა ხარისხით არის ფოკუსირებული და უზრუნველყოფილი საბიუჯეტო პროგრამების შესრულებაზე პასუხისმგებლობა. რესურსების აღორაციის, შემოსავლების რედისტრიბუციის და ეკონომიკის სტაბილიზაციის მომცველი კონსოლიდირებული ფინანსური პოლიტიკა [Tanzi V. 2011, გვ. 83], ჩვენი აზრით, უნდა მოიცავდეს საბიუჯეტო პროცესით დაინტერესებული ყველა მხარის მაქსიმალური ჩართვის უზრუნველყოფის ხელშეწყობას და გამორიცხავდეს შესაბამისი პოლიტიკის გამტარებელი უწყების მხრიდან გოლუნტარისტულ მიღებომას ბიუჯეტის შედეგების პროცესში, სხვა მხარჯავი დაწესებულებების მიერ მოთხოვნილი თანხების თვითნებური „შეკვეცის“ და არაკოორდინირებულობის თვალსაზრისით. ასევე მნიშვნელოვანია ის გარემოებაც, რომ პრიორიტეტების დოკუმენტებისა და ბიუჯეტების პროექტების საჯარო განხილვები არ უნდა ატარებდეს ფორმალურ ხასიათს და არ უნდა შემოიფარგლებოდეს დაინტერესებულ პირთა ვიწ-

რო წრით, რაც ხელს შეუწყობს საბიუჯეტო პროცესის საწყისი ფაზის უფრო მეტ ტრანსარეგნტობას და სამომავლო პროცესების კომპლექსურ პრიორიტეტიზაციას. ამასთან ერთად, გასათვალისწინებელია ისიც, რომ კონკრეტული საბიუჯეტო პროგრამის ეფექტურად შედგენა და გაწერა ვერ იქნება შედეგზე ორიენტირებული პროცესი, თუკი არ შეიქმნა საბიუჯეტო პროგრამების შესრულების პასუხისმგებლობის მყარი მექანიზმი, რაც უნდა იყოს მათი ეფექტიანად განხორციელების ერთ-ერთი მთავარი ამოსავალი პირობა და ინდიკატორი.

საბიუჯეტო პროგრამების შედგენის ერთ-ერთ საკანონმდებლო მოთხოვნად ბიუჯეტების კვარტალური განწერები წარმოადგენს, რაც ეხმარება შესაბამისი პროგრამის განმახორციელებელს მისთვის განკუთვნილი წლიური საბიუჯეტო ასიგნებების პერიოდებად განაწილებაში და, შესაბამისად, ეტაპობრივად ათვისებაში. აღნიშნული თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია კვარტალური განწერები ხორციელებოდეს საბიუჯეტო ღონისძიებების (აქტივობების) სწორად დაგეგმვის პრინციპზე დაყრდნობით, რაც გამორიცხავს შესაბამისი პროგრამის განხორციელების პროცესში, ერთი მხრივ, თანხების კვარტალებს შორის უსისტემო „მოძრაობას“ შესაბამისი ცვლილებების საფუძვლზე, ხოლო მეორე მხრივ თვით საბიუჯეტო ღონისძიებებს შორის მათი ხშირი გადანაწილების აუცილებლობას.

ადსანიშნავია, რომ საბიუჯეტო ასიგნებების გადანაწილებას არეგულირებს საბიუჯეტო კოდექსი [1, მუხლი 31, 69, 92], რომელიც განიხილავს საბიუჯეტო ასიგნებათა გადანაწილებებს წესებს მხარჯავ დაწესებულებებს, საბიუჯეტო პროგრამებს, ქვეპროგრამებს და ღონისძიებებს შორის. კერძოდ, ერთი მხარჯავი დაწესებულებიდან სხვა დაწესებულებაზე ასიგნების გადანაწილება მოითხოვს შესაბამის წლიურ ბიუჯეტში ცვლილების გატარებას, ხოლო მხარჯავი დაწესებულების პროგრამებს შორის თანხების გადანაწილებისას დაწესებულია 5%-იანი შეზღუდვა წლიური ბიუჯეტის გადასახდელებთან მიმართებით, რაც ნიშნავს იმას, რომ: ა) იმ შემთხვევაში, თუ არსებობს პროგრამებს შორის ასიგნებათა გადანაწილების საჭიროება წლიური ბიუჯეტით მხარჯავი დაწესებულებებისათვის დამტკიცებული გადასახდელების 5%-ის ზემოთ, ფინანსთა სამინისტრო ამზადებს ბიუჯეტში შესატანი ცვლილებების პროექტს; ბ) თუ გადასანაწილებელი თანხები წლიური ბიუჯეტით მხარჯავი დაწესებულებებისათვის დამტკიცებული გადასახდელების 5%-ის ფარგლებშია, ფინანსთა სამინისტრო ახდენს პროგრამებს შორის ასიგნებათა გადანაწილებას, მხარჯავი დაწესებულების მიერ წლის განმავლობაში დასაბუთებული მიმართვის საფუძველზე. შეგნიშნავთ, რომ ასიგნებათა გადანაწილების წესი უფრო დაკონკრეტებულია აქარის ავტონომიურ რესტურიკასთან მიმართებით, კერძოდ, რეგიონის მთავრობის შესაბამისი ნორმატიული აქტით დადგენილი წესი განსაზღვრავს რესტურიკური ბიუჯეტის ასიგნებათა გადანაწილებას სპეციალური პრიორიტეტების კომისიის რეკომენდაციის საფუძველზე. მიგვაჩნია, რომ საბიუჯეტო პროგრამების დროულად და ეფექტურად განხორციელების თვალსაზრისით, უფრო მეტად მანევრირებადი უნდა იყოს საბიუჯეტო ღონისძიებებს შორის თანხების გადანაწილება (ქვეპროგრამებისაგან განსხვავებით), რადგან ერთი ქვეპროგრამის ფარგლებში არსებული ღონისძიებები უფრო მეტად ახლოსაა ერთმანეთთან შინაარსობრივად და მათი განხორციელება უშუალოდაა დაკავშირებულია მოკლევადიანი შუალედური შედეგის მიღწევასთან.

საბიუჯეტო პოლიტიკის იმპლემენტაციის მნიშვნელოვან ასპექტს სხვადასხვა ღონის ბიუჯეტების არაფინანსური აქტივების ზრდისა და კლების, ანუ სხვაგარად კაპიტალური ნაკადების მოძრაობის საკითხი წარმოადგენს, რომელშიც გადამწვები მნიშვნელობა ასეთი ნაკადების რაციონალურ პროგ-

ნოზირებას უნდა მიეკუთვნოს. კერძოდ, შემომავალი კაპიტალური ნაკადების დაგეგმვა უნდა ითვალისწინებდეს საინვესტიციოდ მზადმყოფი ობიექტების პრივატიზების შესაძლებლობის რეალურ ანალიზს და, შედეგად, საბიუჯეტი წლის განმავლობაში ყველა პოტენციურ მისაღებ კაპიტალურ ნაკადებს, ხოლო გამავალი კაპიტალური ნაკადების დაგეგმვა დაფუძნებული უნდა იყოს განსახორციელებელი კაპიტალური პროექტების სწორად შერჩევაზე, თანხების მომავალ საბიუჯეტო წლებს შორის რაციონალურ გადანაწილებასა და წინასწარი პროექტირებისათვის საჭირო თანხების გათვალისწინებაზე, აღნიშნული თვალსაზრისით ასევე ჯეროვანი ყურადღება უნდა მიექცეს კაპიტალური ტრანსფერების გამოყოფის დასაბუთებულობას და მიზანშეწონილობას.

საბიუჯეტო რესურსების ეფექტიანი და რაციონალური გამოყენების თვალსაზრისით, ნიშანდობლივია სახელმწიფო შესყიდვების სისტემის შემდგომი გაუმჯობესებისაკენ მიმართული ღონისძიებების გატარება, რაც მიზნად უნდა ისახავდეს ეკონომიკური შესყიდვების სისტემასთან დაახლოების გზით, სახელმწიფო საბიუჯეტო სახსრების რაციონალურ ხარჯვასთან ერთად, შესაბამისი საქონელ-მომსახურების სარისხის ამაღლებასაც, რაც უზრუნველყოფს ფასი-ხარისხის ოპტიმალურ კომბინაციას და პოზიტიურ გავლენას მოახდენს სახელმწიფო შესყიდვების პროცესის ეფექტიანობაზე, ეს უკანასკნელი კი მიიღწევა ე.წ. ორეტაპიანი ელექტრონული ტენდერის პრაქტიკაში ინტენსიური გამოყენებით საბიუჯეტო დაწესებულებების მხრიდან, აღნიშნული სისტემის დახვეწის და შემდგომი განვითარების გზით.

აღსანიშნავია, რომ საბიუჯეტო პოლიტიკის განხორციელებაში სპეციფიკურ როლს ასრულებს საბიუჯეტო სისტემის ყველა ღონებულ შექმნილი სარეზერვო ფონდები, რომლებიც იქმნება შესაბამისი ბიუჯეტებით გაუთვალისწინებებით გადასახდელების დასაფარავად [1, მუხლი 28, 67, 90]. აღსანიშნავია, რომ ზემოსსენებული ფონდები არ ექვემდებარება სახელმწიფო შესყიდვების შესაბამის ხორმებს და მათი გამოყენება ხორციელდება შესაბამისი უფლება-მოსილი პირების/უწყების გადაწყვეტილებათა საფუძველზე, რაც გამორიცხავს აღნიშნული სახსრების გამოყენების მონიტორინგის შესაძლებლობას. ამდენად, მიზანშეწონილად მიგვაჩნია ასეთი ფონდების განკარგვის ტრანსპორტობის მქანიზმის გაუმჯობესების საკითხის აქტუალიზება.

დასასრულ, სახელმწიფო ფინანსების მართვის თვალსაზრისით ასევე მნიშვნელოვანი ყურადღება უნდა მიექცეს საბიუჯეტო ნაშთის ცვლილების მქანიზმის სწორად გამოყენებას. მხედველობაში გვაქვს, ერთი მხრივ, საბიუჯეტო სისტემის ყველა ღონებულ საბიუჯეტო ნაშთის მზარდი და არათანაბართომიერი დაგროვების, ხოლო მეორე მხრივ ბიუჯეტების „ხელოვნური“ დაბალანსებისათვის მისი გამოყენების არასასურველი ტენდენციები. ერთი მხრივ, საბიუჯეტო ნაკადების ოპტიმალური და მიზანმიმართული დაგეგმვა, ხოლო მეორე მხრივ მათი შესრულება ეფექტიანი ინდიკატორების გამოყენებით უნდა უზრუნველყოფდეს სხვადასხვა ღონის ბიუჯეტების რაციონალურ და არახელოვნურ დაბალანსების და სახელმწიფო, რეგიონული და მუნიციპალური ფინანსების ეფექტიანი მართვის მქანიზმის ამოქმედებით შესაბამისი საბიუჯეტო პრიორიტეტების და პროგრამების ეფექტიან იმპლემენტაციას.

დასკვნა

ამრიგად, საქართველოს გარდამავალი ეკონომიკის მიმდინარე ეტაპზე, სახელმწიფო ფინანსების მართვა მოითხოვს კომპლექსურ-ანალიტიკურ მიღვომას, საბიუჯეტო სისტემის წინაშე არსებული მწვავე საკითხების დროული იდენტიფიცირებას და შესაბამისი პოლიტიკის გამტარებელთა მხრიდან მათზე

დაუყოვნებლივ რაციონალურ რეაგირებას, რაც დაკავშირებულია პროგრამული ბიუჯეტირების საკვანძო პრობლემებთან და რომელთა გადაწყვეტაც მაკრო-ეკონომიკური და მაკროფინანსური წონასწორობის შენარჩუნების აუცილებელი წინაპირობაა.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. საქართველოს საბიუჯეტო კოდექსი.
2. Modern Public Finance, Edited by John M. Quigley and E. Smolensky. 1994. Cambridge, Massachusetts, London, “Harvard University Press”, 352 p.
3. Arye L. Hillman. 2009. Public Finance and Public Policy (Responsibilities and Limitations of Government). New York, “Cambridge University Press”, 859 p.
4. Irene S. Rubin. 2010. The Politics of Public Budgeting (Getting and Spending, Borrowing and Balancing). Washington, “CQ Press”, 330 p.
5. Tanzi V. 2011. Government versus Markets (The Changing Economic Role of the State). New York, “Cambridge University Press”, 376 p.

Besik Bolkvadze
PhD in Economics
Associate Professor at Batumi
Shota Rustaveli State University

ABOUT SOME PROBLEMATIC ISSUES OF THE BUDGETARY POLICY (Expanded Summary)

The article is dedicated to the most important issues of the country's public finance as follows: frequency of budgetary changes, program budgeting, budgetary planning and analysis of its fulfillment, public budget considerations, quarterly breakdowns, distribution of budgetary assignments, projection of capital flows, reserve funds, change of budgetary remaining amount. The work suggests author's opinions towards abovementioned problematic issues.

At every stage of economic development of the country, as it is well known, the key priorities of the economic policy, in the sphere of public finance, are fiscal decisions and their effectiveness that are depicted in the implementation of the budgetary policy. Rational budgetary policy is to be directed towards the economic growth and sustainable development, on the one hand, and at the same time it must provide sound business environment with the keeping of relevant budgetary-taxation mechanism, on the other hand.

It should be noted that formation and functioning of the effective and efficient budgetary system is considered to be result-oriented only in terms of compliance with the state socio-economic strategy and coherence of the state financial management. In this regard, permanent improvements of the budgetary policy is of macro prime importance as the management of public finance is a complex phenomenon and is linked with integrated institutional tissue of public functions implementation.

In transition phase of economy the budgetary system of the country experienced significant systematic changes and challenges from reformation point of view that provided systematization of regulatory norms of budgetary system and arrangement, institutionalization of budgetary process, unification of budgetary classifications, rationalization of budgetary accounting and accountability, regulation of public expenditures, relative optimization of inter-budgetary financial flows, standardization of the budgetary mechanism with taking into

consideration of international practices, coordination with priorities of budgetary cycle. In spite of the abovementioned positive changes the perfection of budgetary system remains as the main challenge of the budgetary policy because in the process of its working out and implementation consistently originate some disproportions and discrepancies that raise in the foreground the task of identification and solution of problematic budgetary topics.

The article considers the most problematic and topical issues of the contemporary state budgetary policy of Georgia, where the role of public finance management is underlined, negative impact of frequency of budgetary changes is given, importance of program budgeting facilitation is considered, budgetary classification and real projections issues are discussed, significances of inevitability of budgetary programs and subprograms assessment are reasoned, budgetary assignment rules and regulations are analyzed, peculiarities of capital projects and respective flows are characterized, issues of state procurement system, special reserve funds and changes of budgetary remaining amount are also accented.

Thus, the management of public finance in transition economy of Georgia requires complex and systematic approach and timely responses by relevant policy implementation persons who are responsible for resolving core problematic budgetary issues which themselves are connected with principal problems of program budgeting and present the inevitable prerequisites of macroeconomic and macro finance equilibrium.

საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობები INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

[1; . 15, 21, 22 .; 2, . 164, 338 .; .].

- , „ ”.). : .
4. „ ”. . 2003.
- , („ ”.). : . 2003.
5. („ ”.). : .
6. „ ”. . 1998.
- () – .
1998, 3 (419). : „ ”.
7. . 1999.
- . 7, 1999, 1-2. : " ".
8. . 1999. . BULLETIN "Medicine, Science, Innovation and Business New" (" ", , , " "). Volume 6, Number 10 (60), October, New York, USA.
9. . 2008.
- (). : " ".
10. . 1998.
- (421). : " ", 1998, . 132-133.
11. . 1999.
- BULLETIN "Medicine, Science, Innovation and Business New" (" ",
, "). Volume 6, Number 7 (57), July, New York, USA, . 6.
- 12. Kuratashvili Anzor.** 2001. **Socially Orientated Market Economy: Contradictions and the Ways of their Overcoming.** International Scientific Journal "Progress", 2001, 1-2. Tbilisi: International Publishing House "Progress", p.53-56.
13. . 1962.

Anzor Kuratashvili

*Doctor of Economics, Professor of the Faculty
of Business Technologies of the Georgian Technical University*

SOCIALLY ORIENTED MARKET ECONOMY AND THE CRITERION OF EFFECTIVENESS OF INTERNATIONAL BUSINESS

Expanded Summary

Socially oriented market economy, along with the defining economic goal of market relations, assumes a social orientation of the market-economic system, which is an indicator of the essential nature of a socially-oriented market economy and its defining specific feature.

In this regard, absolute scientific, political and practical interest is the study of problems of a socially oriented market economy, and on this basis - the study of international business problems and international economic relations in general, and, in particular, the definition of the criterion for the effectiveness of international business.

This is the reason for the fundamental importance and relevance of this research topic.

The analysis of scientific research indicates that in fact there are no scientific papers in which the problems of international business and international economic relations as a whole would be considered taking into account the functioning of a socially oriented market economy and, moreover, that in this connection there would be a definition criterion of the effectiveness of international business.

Therefore, the subject of the research proposed by the author, of course, is of particular importance.

The purpose of this study is to introduce international business as a criterion of efficiency in a socially oriented market economy, not only economic, but, above all, the social performance of business and international economic relations in general.

The task of scientific research is to justify the need to introduce international business as a criterion of efficiency in a socially oriented market economy, not only economic, but, above all, the social performance of business and international economic relations in general.

The main novelty of scientific research is the definition and consideration as a criterion for the effectiveness of international business in a socially oriented market economy - not only economic, but, above all, the social performance of business and international economic relations in general.

Scientific work considers the essence and specific features of a socially oriented market economy, and taking into account this, a criterion for the effectiveness of international business is proposed.

In particular, in scientific work it is noted that the essence of a socially oriented market economy lies in the functioning of such a market-economic system, for which both the desire for maximum profit and social orientation are characteristic.

As for the specific features of a socially oriented market economy, they also manifest simultaneously in striving for maximum profit and in social orientation.

Moreover, it should be noted that although a socially oriented market economy was born in conditions of capitalism, which is characterized by a purely economic orientation of its functioning - the desire to obtain maximum profit, i.e. although capitalism is characterized by the domination of money, market, profit, capital over man, but the very birth of a socially oriented market economy is, on the one hand, the forced "modification" of the capitalist system aimed at saving capitalism, and, on the other hand, a socially oriented market economy a natural (although for many unaware) manifestation of philosophy of the social goal.

At the same time, it is important to pay attention here to the fact that, although the philosophy of the social goal, as the pattern of social-state development, is making its way through the evolutionary path, however it is very slow and with the overcoming of huge obstacles, because capitalism inherent in capital domination of money, market dominance , profit, capital over a person, without a fight, never surrenders its position.

Therefore, it is of fundamental importance to note that, without state interference in the functioning of the economy and public life based on the interests of the people, not only the steady social orientation of the development of society and the state is impossible, but the effective social orientation of the market economy is unfeasible, too, because the essence of a socially oriented market economy lies in the functioning of such a market-economic system, which is characterized by a simultaneous desire for maximum profit and social orientation.

Consequently, the urgency and fundamental importance of the problem of state management and regulation of the economy and public life as a whole is increasingly growing at the present stage of public life, which is primarily due to the fact that the global economic

crisis has created great difficulties for solving social problems and, accordingly, for practical implementation of the social orientation of a market-economic system.

As for a socially oriented market economy, it implies:

First, the need to use a variety of forms of market organization and the regulatory role of market mechanisms

And, secondly, socially-oriented market economy implies the need for legal and organizational intervention of the state with maximum preservation of the possible freedom of entrepreneurs.

Thus, the scientific research conducted by the author has long led to the logical conclusion that the essence of a socially oriented market economy and its specific features, as noted above, is the functioning of a market-economic system characterized by a desire to maximize profits and social orientation.

It is important to emphasize that for the practical implementation of the essential nature of a socially-oriented market economy, taking into account the specifics of its functioning, the legal provision of the noted market-economic system is of fundamental importance, which can be ensured only by state power in the process of state management.

Thus, a socially oriented market economy is characterized by the regulatory and managing role of the state in the functioning of the economic life of the society, without which the practical realization of the interests of the people is not feasible.

It is important to pay special attention here to the fact that even state regulation of the economy by itself can not mean and does not mean its social orientation, since the state, depending on the target orientation of the functioning of the social-state system, can regulate the economy not only on the basis of social goals, and even vice versa, i.e. the state can regulate the economy also based only on the economic goal, and it (the state) can actually not take into account the need for its social orientation.

Therefore, in connection with the judgment of the regulatory and managing role of the state in the functioning of the economy, it is first of all necessary to pay particular attention to the need for the state to regulate the market economy not only in terms of its economic efficiency, but also for the purpose of its social orientation, it may even contradict the social orientation of the market economy.

As for international business and international economic relations in general, in terms of socially-oriented market economy, on the basis of the philosophy of the social goal and taking into account the social orientation of this market-economic system, as a criterion for the effectiveness of international business it is necessary to consider not only economic, but, above all, the social performance of business and international economic relations in general.

Proceeding from all the above, the criterion for the effectiveness of international business and international economic relations in general, in a socially oriented market economy, should be considered not only economic, but, first of all, the social effectiveness of international business and international economic relations in general.

ანზორ კურატაშვილი
ეკონომიკის დოქტორი, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტის
ბიზნესტექნიკოგიკის ფაკულტეტის პროფესორი

სოციალურად ორიენტირებული საბაზოო ეკონომიკა
და სამრთაშორისო პიზესის ეფექტიანობის პრიცერი

ვრცელი რეზიუმე

სამეცნიერო ნაშრომში განხილულია სოციალურად ორიენტირებული
საბაზოო ეკონომიკის არსი და სპეციფიკური თავისებურებანი, და ამის გათვა-

ლისწინებით შემოთავაზებულია საერთაშორისო ბიზნესის ეფექტიანობის კრიტერიუმი.

კერძოდ, სამეცნიერო ნაშრომში აღნიშნულია, რომ სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის არსი მდგომარეობს ისეთი საბაზრო-ეკონომიკური სისტემის ფუნქციონირებაში, რომლისთვისაც დამახასიათებელია ერთდროულად სწრაფვა მაქსიმალური მოგების მიღებისაკენ და სოციალური ორიენტაცია.

რაც შეეხება სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის სპეციფიკურ თავისებურებებს, ისინი ასევე გამოვლინდება მაქსიმალური მოგების მიღებისაკენ სწრაფვით და ერთდროულად სოციალური ორიენტაციით.

ამასთანავე, აუცილებელია ადინიშნოს, რომ თუმცა სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკა დაიბადა კაპიტალიზმის პირობებში, რომლისთვისაც დამახასიათებელია მისი ფუნქციონირების წმინდა ეკონომიკური მიმართულება – სწრაფვა მაქსიმალური მოგების მიღებისაკენ, ანუ თუმცა კაპიტალიზმისათვის დამახასიათებელია ფულის, ბაზრის, მოგების, კაპიტალის ბატონობა ადამიანზე, მაგრამ თვითონ სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის დაბადება წარმოადგენს, ერთი მხრივ, კაპიტალისტური სისტემის იძულებით “მოდიფიცირებას”, მიმართულს კაპიტალიზმის გადასარჩენად, ხოლო, მეორე მხრივ, სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკა წარმოადგენს სოციალური მიზნის ფილოსოფიის კანონზომიერ (თუმცა ბევრისთვის გაუცნობიერებელ) გამოვლინებას.

ამასთან ერთად, მნიშვნელოვანია ყურადღების გამახვილება იმაზე, რომ თუმცა სოციალური მიზნის ფილოსოფია, როგორც საზოგადოებრივ-სახემწიფოებრივი განვითარების კანონზომიერება, ეკოლუციური გზით იკვლევს გზას, მაგრამ ეს ხდება ძალიან ხელა და დიდი წინააღმდეგობების გადალახვით, რამეთუ კაპიტალიზმისთვის დამახასიათებელი – ფულის ბატონობა, ბაზრის ბატონობა, მოგების ბატონობა, კაპიტალის ბატონობა ადამიანზე, ბრძოლის გარეშე არასოდეს არ თმობს თავის პოზიციებს.

ამიტომ, ეკონომიკისა და ბიზნესის ფუნქციონირებაში, და აგრეთვე მთლიანად საზოგადოებრივი ცხოვრების ფუნქციონირებაში, ხალხის ინტერესებიდან გამომდინარე, სახელმწიფოს ჩარეშე, შეუძლებელია საბაზრო ეკონომიკის ეფექტიანი სოციალური ორიენტაცია.

ყოველივე ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, საერთაშორისო ბიზნესის და საერთოდ საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების ეფექტიანობის კრიტერიუმად, სოციალურად ორიენტირებული საბაზრო ეკონომიკის პირობებში უნდა განიხილებოდეს საერთაშორისო ბიზნესის და მთლიანად საერთაშორისო ეკონომიკური ურთიერთობების არა მხოლოდ ეკონომიკური, არამედ აგრეთვე, უპირველეს ყოვლისა, სოციალური შედეგიანობა.

Vakhtang Chkareuli

PhD Candidate in Economics. Ivane Javakhishvili Tbilisi

State University - Department of Macroeconomics.

Ministry of Finance of Georgia - Public Internal Control Department

**ESSENTIALS OF ECONOMIC FREEDOM AND ITS INFLUENCE ON ECONOMIC DEVELOPMENT
(EMPIRICAL STUDY ON THE CASE OF GEORGIA)**

აღნიშნული სტატია იძებელება შოთა რუსთაველის ეროვნული სამეცნიერო ფონდის მიერ დაფინანსებული phd2016=145 საგრანტო პროცექტის ფარგლებში.

Summary

In this paper, we will investigate the most essential ingredients for strengthening and developing economically free environment. There is shown a systemic link between economic freedom and economic growth on the case of Georgia. Our empirical results, based on different econometric modelling techniques reveal positive relation between economic freedom and real GDP growth.

Key Words: Economic Freedom, GDP Growth, Private Property, Corruption, Fiscal Health.

Introduction - The Concept of Economic Freedom

For to be free is not merely to cast off one's chains, but to live in a way that respects and enhances the freedom of others - Nelson Mandela (Long Walk to Freedom)

Freedom is equally necessary condition for success in life, society and business. It is one of the basic needs of every individual and has a key role for human, social, economic and political development. In its broad understanding, freedom means the existence of choices. When we are forced to do things or not to do, we don't have that many choices and are not allowed to make our own decisions. Economic freedom empowers individuals giving them more options and choices. The only prerequisite of their success/fail is their personal effort and ability.

There is no official definition to economic freedom, however, most economists (and not only) agree that economic freedom includes the freedom to choose and supply resources, high competition level in all sectors of economy, the right to trade freely and the right to secure legally obtained property by invasions of any other side.

The report of Heritage Foundation (2004 p. 50) describes economic freedom as: "... the absence of government coercion or constraint on the production, distribution, or consumption of goods and services beyond the extent necessary for citizens to protect and maintain liberty itself."

Economic freedom is the fundamental right of every individual to utilize their own "human resources" the way they fit. The most essential aspects of economic freedom are personal choice, voluntary exchange, freedom to compete and protection of individuals and private property.

People are often confused to separate economic freedom from political and civil liberties. Political liberty means that citizens are free to vote, lobby and choose among candidates, elections are competitive and fair, while civil liberty encompasses freedom of the press and the rights of individuals to assemble or hold alternative religious views and etc. [Gwartney and Lawson 2003, 405-409]

For gaining high levels of freedom (individual, political, economic etc.) governmental institutions should not discriminate either or in favor of people unrelated to individual merit, government decision making must be characterized by openness and transparency and the resource allocation should be based on the free market incentives (open competition).

Another important issue is to define the role of government in this layout. Generally, state action or government control that interferes with individual autonomy limits economic freedom, but the goal should not be simply an absence of government coercion. Government must do something that the market cannot do for itself, namely, to determine, arbitrate and enforce the rules of the “game”.

It is important to distinguish the day-to-day activities of people from the general customary and legal framework. The day-to-day activities are like the actions of participants in a game when they are playing it and the framework - the rules of the game they play. And just as a good game requires acceptance of the rules by participants and an umpire to interpret and enforce them, so a good society requires that its members agree on the general terms and conditions. The need for government arises in these respects.

Body of Paper - Key Ingredients of Economic Freedom

There may be discussed many factors (economic and non-economic) which can influence on an overall level of economic freedom. As it was mentioned above the most essential aspects of economic freedom are personal choice, voluntary exchange, freedom to compete and protection of individuals and private property.

Generally, one can be considered as an economically free when 1) he/she has many choices 2) his/her personal choice does not violate the identical rights of others, namely, do not discriminate other people's choices. Everything foreword is based on this principle. Let's discuss key elements for gaining, improving and developing economic freedom.

Property Rights – can be considered as the basic ingredient for economic freedom. This element assesses the extent to which a country's legal framework allows individuals to freely accumulate private property, secured by clear laws that are enforced effectively by the government. Mostly, it provides quantifiable measure of the degree to which a country's laws protect private property rights. We have to consider physical and intellectual property rights under this element.

Judicial Effectiveness – In its narrower sense, justice is fairness. It is something that must protect the rights of citizens against any unlawful acts by others whether it is government or any other part of the society. First of all, it requires efficient judicial systems, which are fair and ensure that laws are fully respected. A fair and independent judicial branch is one of the essentials for democratic system. It requires not only freedom for judges to make case decisions without influence, but also recognition of the judicial branch as a co-equal branch of government responsible for governing itself and accountable to the public.

Transparency – We can define transparency as increased flow of timely and reliable economic, social and political information which is accessible to all relevant stakeholders. It is a multifaceted concept that is often conflated with accountability, corruption, impartiality and rule of law. Economic and institutional transparency is about e-government, access to information laws, transparency in budget process, transparency of policy and transparency of public sector. Generally, openness can drive effectiveness, as involving more people can bring greater insight, avoid arrogance and defective decision making. Transparency and openness

raises accountability, giving parliament, the press and the public tools to hold government to account.

Corruption – in many different papers we can find that corruption reduces economic performance. Still, some people consider corruption as a way to overcome cumbersome bureaucratic constraints, inefficient provision of public services and rigid laws, especially when governmental institutions are weak and show too weak performance. It can affect output positively in a short run period in very exceptional cases. Despite of above mentioned, it's widely recognized that corruption hinders economic growth in a long term period. The most dangerous issue is that it can affect resource misallocation when decisions on how public funds will be misallocated follows from the possibility that a corrupt decision-maker will consider potential corruption payments as one of the decision criteria. [Pieroni and d'Agostino 2013, 54-59]

Fiscal Performance – The main source for any of the government to generate revenues is a sound tax policy. Shifting tax burden can clearly describe economic reaction to applied changes as it will cause changes in prices and output.⁵

We can easily show how taxes affect outputs, let's look at the main macroeconomic model for GDP:

$$Y = C + I + G + NX$$

Where Y - is output, C - is consumption, G - is government expenditures and NX - is net exports. Different studies show that consumption typically takes the biggest part in GDP. If we lower the taxes, it will in turn raise disposable incomes of people, allowing the consumer to spend additional sums, thereby, increasing GDP. Reducing taxes will push the aggregate demand as consumers demand more goods and services with their higher disposable incomes. On the other hand, supply side tax cuts are aimed to stimulate capital formation. To summarize above mentioned, it is a common belief that reducing marginal tax rates would spur economic growth, the idea is that lower tax rates will give people more after-tax income that could be used to buy more goods and services.

Other confusing issue discussing country's fiscal performance is Government Spending. There can be discussed not so few circumstances in which lower levels of government spending would enhance economic growth or higher levels of government spending would be more desirable. Presumably, if government spending is zero and there is no government at all, there would be very little economic growth because enforcing contracts, protecting property and developing an infrastructure would be very difficult. In other words, some government spending is necessary for successful operation of the rule of law.

Open Markets – one of the most important factors to reach high levels of economic freedom is a Free Market. Mainly, it includes three important sub-factors: a) trade freedom, b) investment freedom, c) financial freedom.

Even today, we often hear that markets must be controlled to avoid economic disparity and unfair outcomes. It's clear that free market is the most frightening thing for politicians just because at its roots they cannot control it. In a true free market, buyers and sellers conduct their businesses without any government regulation, but there is continuing debate among politicians and economists about how much government regulation is necessary in the economy. Those who are in charge of less regulation argue that removing restrictions (free market) will force businesses to protect consumers providing superior products and services and creating affordable prices for everyone. [Rode 2012, 95-100].

⁵ If a tax is levied on a non-price sensitive good or service (e.g. bread, cigarettes etc.) it would not lead to big changes such as for example unemployment growth.

Economic Freedom and Economic Development - Empirical Study on the Case of Georgia

Adam Smith, Douglass North, Arthur Lewis, John Stuart Mill, Frederic Bastiat, this is an incomplete list of all-time greatest economists who argued that perfection of markets are the most important for economic prosperity and growth. Classical approach in economics highlights that the presence and perfection of markets increases competition and efficiency.⁶

In this chapter we will show how economic freedom raises living standards and improves economic development. Firstly, we will build a model to show how economic freedom affects economic growth.

Empirical study is based on the case of Georgia. Data used in the study covers 1995 - 2016 period. It consists of five different variables and is collected from three main sources. The first variable is Economic Freedom Index Rate (by Heritage Foundation), which is collected from the official web page of the Heritage Foundation. Real GDP, Inflation Rate, Budget Deficit and Expenditures on Education are collected from the official web page of National Bank of Georgia and National Statistics Office of Georgia (See Table I).

Table I

Year	Overall Index	Budget Deficit/Real GDP	Real GDP	Real Expenditures on Education	Inflation Rate
1996	44.1	-0.067	5334.440	2.695	0.394
1997	46.5	-0.080	5895.57	2.950	0.071
1998	47.9	-0.062	6078.624	2.950	0.036
1999	52.5	-0.071	6253.035	3.450	0.192
2000	54.3	-0.030	6367.988	3.765	0.040
2001	58.3	-0.015	6673.998	3.822	0.047
2002	56.7	-0.018	7039.322	3.927	0.056
2003	58.6	-0.018	7817.737	3.457	0.048
2004	58.9	-0.003	8275.648	3.828	0.057
2005	57.1	-0.026	9070.081	3.745	0.082
2006	64.5	-0.034	9921.170	4.243	0.092
2007	69.3	-0.048	11169.21	3.759	0.092
2008	69.2	-0.062	11461.09	4.063	0.100
2009	69.8	-0.092	11032.28	4.872	0.017
2010	70.4	-0.066	11716.40	4.852	0.071
2011	70.4	-0.036	12558.28	5.006	0.085
2012	59.4	-0.035	13362.07	4.854	-0.009
2013	72.2	-0.028	13805.69	5.153	-0.005
2014	72.6	-0.022	14443.97	5.085	0.031
2015	73.0	-0.020	14844.78	4.894	0.040
2016	76.0	-0.021*	15211.21	5.054	0.021

*

Sources: www.nbg.gov.ge; www.geostat.ge; www.heritage.org.

For better analytical understanding and presentational clarity let's briefly discuss the basics (Dawson 2010) of economic freedom index calculated by Heritage Foundation. Index focuses on four key aspects of economic environment which are divided into 12 different components (See Table II). Each of them is graded on a scale from 0 to 100. Results of these

⁶ Classical economics is a broad term that refers to the dominant economic paradigm of the 18th and 19th centuries. Adam Smith is considered the progenitor of classical theory. Other important contributors are David Ricardo, Thomas Malthus, Jean Baptiste Say and others.

12 components of economic freedom, which are calculated from a number of sub-variables are equally weighted and averaged to produce an overall economic freedom score for each economy. After having the final scores for each country, they are classified into five categories of economic freedom: Free, Mostly Free, Moderately Free, Mostly Unfree and repressed.

Table II

Rule of Law	Property Rights Judicial Effectiveness
Government Size	Government Integrity Tax Burden
Regulatory Efficiency	Government Spending Fiscal Health
Market Openness	Business Freedom Labor Freedom Monetary Freedom
	Trade Freedom Investment Freedom Financial Freedom

After a brief review of the index, we can move on to our model which shows the effect of economic freedom on log of Real GDP by using an overall index score and other variables.⁷ The log of Real GDP simplifies the interpretation of the model as it will allow us to see the percentage effects of each independent variable on real GDP.

Real GDP is the dependent variable in our model, while explanatory variables are logarithm of an overall index, expenditures on education to GDP ratio and lagged variable.

To analyze the influence of economic freedom index on economic growth it will be used an Error Correction Model (ECM). We assume that the factors which have some influence on GDP in a long run period are an Overall Index of Economic Freedom and Real Expenditures on Education.

Model 1 is as follows:

Model 1

Where $\log(\text{RealGDP})$ is the natural logarithm of the real GDP, Index is an overall index of economic freedom, ExpOnEduc is real expenditures on education and t is an error term.⁸

If we accept the intuition underlying the basic macroeconomic model for GDP, then it's expected that any components of the Model 1 what are likely to increase outputs (consumption, investments, government spending, net exports) would have a positive relation to real GDP, so an overall economic freedom index is expected to have a positive relation on GDP, as well as the level of education. [Doucouliagos and Ulubasoglu 2005, 60-64]

Let's estimate model 1 and analyze the results (see the detailed estimation in Appendix 1)

Estimated model 1 is as follows:

Model 2

Estimated Model 1 showed high explanatory power, as R^2 equals to .9617, meaning that approximately 96.17 percent of the sample variation in real GDP is explained by independent variables.

⁷ Model is built on the case of Georgia.

⁸ There should be some combinations of structural innovations, such as ARMA process.

When there is a correlation between any variables in a long run period, we have to examine whether these results are sustainable or not. Sustainable link between correlated variables means that if the long run equilibrium breaks down, correlated variables should return to the status quo independently (if the correlation level is strong enough). Long term factors are not supposed to have short term impacts, so for short term dynamics we have to use other variables which are not having any effects in the long run period. We assume that such factors are inflation and fiscal deficit over GDP.

In the new model 3 a dependent variable is differential of the logarithm of GDP (percentage change) and explanatory variables are: change in an overall economic freedom index, inflation, fiscal deficit over GDP and structural shocks of the model 2.

Hence, a new model is as follows:

Model 3

Estimation of the Model 3 with Ordinary Least Square (OLS) method leads us to the following results (see detailed estimation in Appendix 2):

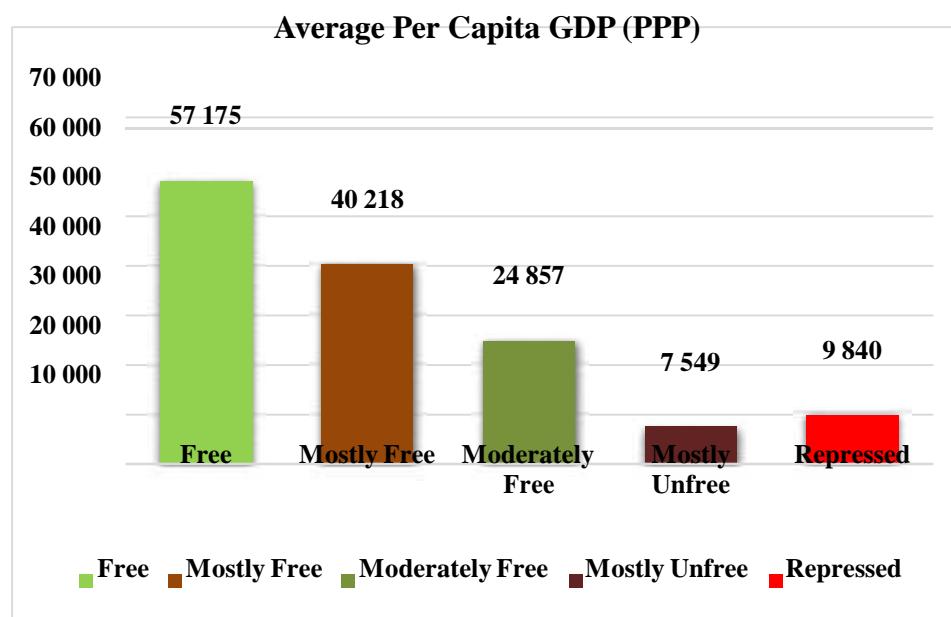
Model 4

Differential of economic freedom index equaled to .006 what proves statistically significant positive impact of the overall index on GDP growth.

The most important finding in the Model 4 is the meaning of coefficient of Residual (-1) = -0.27, it proves the main objective about sustainability of a long run model: every next year, model compensates deviation from long run equilibrium in the previous year by 27%.

Apart from our empirical study, it would be interesting to generalize our intuition about economic freedom and its positive relation on economic growth on the different countries. For this purpose we will take top five countries from each category of economic freedom and average their GDP per capita (See Figure I).

Figure I

Sources: <http://data.worldbank.org/>; www.heritage.org

Countries that allow their citizens more economic freedom show higher incomes and better living standards. Achieving greater overall prosperity is equally important to every single country as it diminishes the global poverty rate.

Conclusions

The identification of the most important ingredients of economic freedom is one of the essentials of any country's economic policy. Precisely defined key aspects of economic freedom are considered as significant pre conditions to develop and strengthen rationally free economic environment. In today's reality absolute freedom does not (and cannot) exist, but it should not make policymakers feel sceptic about it. Moreover, it should be considered as one of the biggest challenges of a modern world, so that every country must try its best to spread freedom.

Nowadays, one of the most enduring questions in economics is what causes economies to grow? Liberals find that free markets and a minimal government presence in the economy can lead to prosperity, in other words economic freedom leads to economic growth.

Our empirical study on the case of Georgia is a bright example how economic freedom influences economic growth. It proved the sense about sustainable correlation between freedom and growth in a long term. Model 4 clearly defined that, if in the period t , there are any shocks causing disequilibrium, in the period $t+1$ (*ceteris paribus*), they will be reduced by 0.26, in the period $t+2$, to 0.262 and it gradually disappears.

We have to mention that differential of the overall index (in Model 4) showed positive impact on GDP growth but education did not. This was expected due to several reasons. As it was mentioned above, an overall index consolidates 12 different components which influence different macroeconomic parameters. For instance the components which are gathered in the MARKET OPENNESS category (trade freedom, investment freedom, financial freedom) are expected to have short and midterm impacts on GDP, so as soon as the level of economic freedom goes down, firms immediately reduce investments, households start to save etc.

For every country it is necessary to define both strategy and the goals of its economic policy so that economic freedom could bring sustainable economic development. This should facilitate the creation of a free economic environment, otherwise, the desired economic freedom will show up only in different worldwide ratings and won't bring expected fruits, and in other words freedom will turn just into "pseudo-freedom."

Appendix 1

Tabele 1

Dependent Variable: LOG(GDP)

Method: Least Squares

Date: 06/16/16 Time: 17:01

Sample (adjusted): 1996 2015

Included observations: 20 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
C	7.743837	0.181708	42.61681	0.0000
Index	0.019157	0.004100	3.916851	0.0011
ExpOnEduc	0.000943	0.000193	4.835743	0.0002
R-squared	0.961749	Mean dependent var	9.122073	
Adjusted R-squared	0.956308	S.D. dependent var	0.338706	
S.E. of regression	0.061241	Akaike info criterion	-2.610516	

Sum squared resid	0.063758	Schwarz criterion	-2.461156
Log likelihood	29.10516	Hannan-Quinn criter.	-2.581360
F-statistic	282.0915	Durbin-Watson stat	1.034934
Prob(F-statistic)	0.000000		

Correlogram Q statistics show that there is first order autocorrelation in the estimated **model 2**.⁹ Failure to reject null hypothesis that the model is homoscedastic indicated that **model 2** is homoscedastic.¹⁰

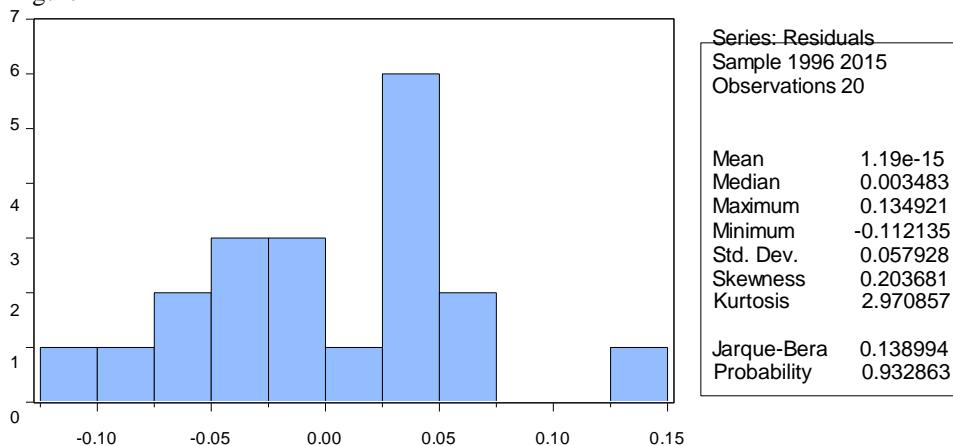
Table 2:

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey

F-statistic	1.177323	Prob. F(2,17)	0.3320
Obs*R-squared	2.433158	Prob. Chi-Square(2)	0.2962
Scaled explained SS	1.732341	Prob. Chi-Square(2)	0.4206

Also Jarque-Bera test showed failure to reject null hypothesis the estimated **model 2** is normal, what means that residuals describing structural shocks of our model is normal.

Figure I

Appendix 2

Table I

Dependent Variable: DLOG(GDP)

Method: Least Squares

Date: 06/16/16 Time: 17:29

Sample (adjusted): 1998 2015

Included observations: 18 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
RESID01(-1)	-0.269507	0.124104	-2.171617	0.0476
D(OVERALL_SCORE)	0.006017	0.003282	1.833558	0.0881

⁹ It is caused by stationary AR(1) error term.

¹⁰ Heteroscedascity (also spelled heteroskedasticity) refers to the circumstance in which the variability of a variable is unequal across the range of values of a second variable that predicts it.

Bud. Def.	0.380348 0.866515	0.120698 0.192988	3.151241 4.489989	0.0071 0.0005
R-squared	0.478867	Mean dependent var	0.051303	
Adjusted R-squared	0.367195	S.D. dependent var	0.036561	
S.E. of regression	0.029084	Akaike info criterion	-4.044142	
Sum squared resid	0.011842	Schwarz criterion	-3.846282	
Log likelihood	40.39728	Hannan-Quinn criter.	-4.016860	
Durbin-Watson stat	2.106967			

Correlogram - Q-statistics show that there is no autocorrelation in the Model 4. I tested the null hypothesis the model is homoscedastic. A failure to reject null hypothesis indicated that Model 4 is homoscedastic.

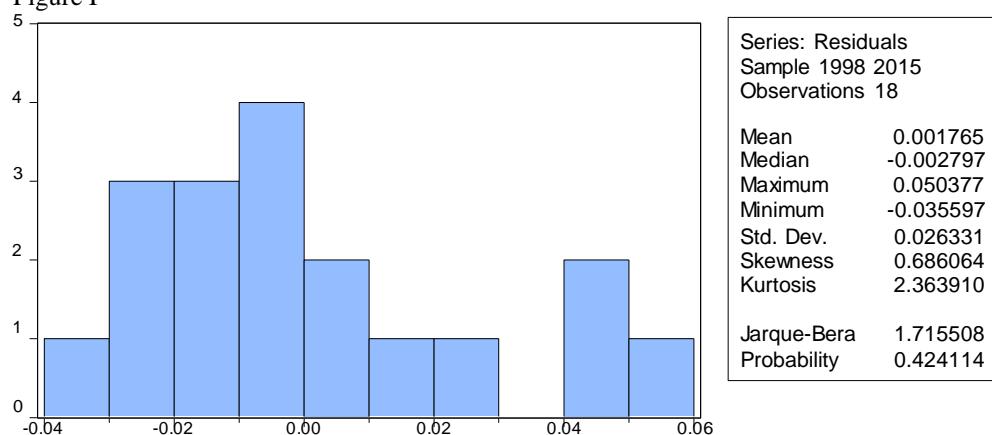
Table 2

Heteroskedasticity Test: Breusch-Pagan-Godfrey

F-statistic	0.786272	Prob. F(4,13)	0.5542
Obs*R-squared	3.506428	Prob. Chi-Square(4)	0.4769
Scaled explained SS	1.651775	Prob. Chi-Square(4)	0.7995

Histogram normality test showed failure to reject null hypothesis the model is normal, what means that our model is normal.

Figure I

References

1. Bjornskov, Christian. "Economic freedom and economic crises." *European Journal of Political Economy*, 2016: 11-23.
2. Carlsson, Frederik , and Susanna Lundstrom. "Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects." *Public Choice*, Vol 112, No. 3/4, 2002: 335-344.
3. Cebula, Richard J., J.R. Clark, and Franklin G. Mixon. "The Impact of Economic Freedom on Per Capita Real GDP: A study of OECD Nations." *The Journal of Regional Analysis & Policy*, 2013: 34-41.

4. Dawson, J. *Macroeconomic volatility and economic freedom - a preliminary analysis pp. 175-185.* Vancouver: The Fraser Institute, 2010.
5. Doucouliagos, Chris, and Mehmet Ali Ulubasoglu. "Economic Freedom and economic growth: Does Specification make a difference?" *European Journal of Political Economy*, 2005: 60-81.
6. Farhadi, Minoo, Rabiul MD Islam, and Solmaz Moslehi. "Economic freedom and productivity growth in resource-rich economies." *World Development*, 2015: 109-126.
7. Gwartney, James, and Robert Lawson. "The concept and measurement of economic freedom." *European Journal of Political Economy*, 2003: 405-430.
8. Holcombe, R.G. "Make economics policy relevant. Depose the omniscient benevolent dictator." *The Independent Review*, 2012: 165-176.
9. Kurz , Mordecai, Hehui Jin, and Maurizio Motolese. *The Role of Expectations in Economic Fluctuations and Efficacy of Monetary Policy.* Stanford: Department of Economics, Stanford University Press, 2004.
10. National Bank of Georgia. 06 15, 2016. <https://www.nbg.gov.ge/index.php?m=304>.
11. National Statistics Department of Georgia. 06 15, 2016. http://www.geostat.ge/index.php?action=page&p_id=374&lang=eng.
12. Parker, Jeffrey, and Aviel Nagel. *Empirical Macroeconomics: The Effects of Monetary Policy.* Portland, Oregon.: Department of Economics, Reed College, 2003.
13. Pieroni, L, and G d'Agostino. "Corruption and the effects of economic freedom." *European Journal of Political Economy*, 2013: 54-72.
14. Rode, M., Coll, S. "Economic freedom and growth. Which policies matter the most?" *Constitutional Political Economy*, 2012: 95-133.
15. The Heritage Foundation. 06 15, 2016. <http://www.heritage.org/index/explore>.
16. Walsh, Carl Eugene. *Monetary Theory and Policy.* Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 2010.
17. Wooldridge, Jeffrey M. *Introductory Econometrics: Modern Approach. 4th Edition.* Mason, OH: South-Western Cengage Learning, 2009.

ვახტანგ ჩქარეული
დოქტორანტი. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი - მაკროეკონომიკის კათედრა.
საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო – სახელმწიფო
შიდა კონტროლის დეპარტამენტი

ეკონომიკური თავისუფლების ძირითადი ასპექტები და მისი გავლენა
ეკონომიკურ განვითარებაზე
(პრაქტიკული კვლევა საქართველოს მაგალითზე)

პრცედი რეზიუმე

თავისუფლება თანაბრად მნიშვნელოვანი წინაპირობაა წარმატების მიღწევისათვის როგორც ინდივიდუალურ, ისე საზოგადოებრივ თუ ბიზნეს საქმიანობაში. იგი წარმოადგენს თითოეული ჩვენგანის მთავარ მოთხოვნილებას და გააჩნია სასიცოცხლო მნიშვნელობა ადამიანისებული, სოციალური, ეკონომიკური თუ პოლიტიკური განვითარებისთვის. როდესაც ადამიანები ზეგავლენის ქვეშ ექცევიან გადაწყვიტილების მიღების პროცესში, მათ უმცირდებათ არჩევანი, ეკონომიკური თავისუფლება კი მისი მთავარი იდეიდან გამომდინარე

მიისწრაფვის ინდივიდის გაძლიერებისაკენ მრავალი არჩევანის მინიჭების გზით.

ეკონომიკური თავისუფლების რაიმე დადგენილი განსაზღვრება სამეცნიერო დიტერატურაში არ არსებობს, თუმცადა Heritage Foundation-ი მას შემდეგნაირად განმარტავს: “... სახელმწიფოს ჩარევის (იძულების) არარსებობა წარმოების, დისტრიბუციის ანდა საქონლისა და მომსახურების მოხმარების პროცესში საჭიროების გარდა, რომელიც შესაძლებელია წარმოშვას მოქალაქეების უფლებების ანდა თვით თავისუფლების განმტკიცების აუცილებლობით.

შეგვიძლია განვიხილოთ მრავალი ფაქტორი, რომელთაც მოსალოდნელია რომ გავლენა ექნებათ მთლიანად ეკონომიკური თავისუფლების დონეზე. ეკონომიკური თავისუფლება კი უპირველეს ყოვლისა გულისხმობს არჩევანის თავისუფლებას, ნებაყოფლობით თანამშრომლობას, ჯანსაღ კონკურენციასა და კერძო საკუთრების უფლებას.

ზოგადად, ინდივიდი შესაძლებელია მიჩნეულ იქნას როგორც ეკონომიკურად თავისუფალი, თუ იგი აქმაყოფილებას ორ უმთავრეს წინაპირობას: 1) არ არის შეზღუდული არჩევანში და 2) მისი არჩევანი არ ზღუდავს სხვა ადამიანის იგივე უფლებას. ყველაფერი ამის შემდგომ დაფუძნებულია ამ პრიციპებზე.

მოდით განვიხილოთ ის ფუნდამენტური ფაქტორები, რომლებიც უზრუნველყოფენ ჯანსაღი ეკონომიკური თავისუფლების გარემოს ჩამოყალიბებას.

საკუთრების უფლება. წარმოუდგენელია წაახალისო მცირე და საშუალო ბიზნესი ეფექტიანი სამართლებრივი ნორმების გარეშე, რომლებიც იცავენ მათ უფლებებს (მათ შორის უპირველეს ყოვლისა საკუთრების უფლებას). თუკი ადამიანებს არ შეუძლიათ თავისუფლად განკარგონ მათი საკუთრება, ეს ცხადია შეამცირებს მათ შესაძლებლობებსა და მოტივაციას განახორციელონ ინიციური იდეები.

კორუფციისგან თავისუფლება. კორუფცია წარმოადგენს ერთ-ერთ ყველაზე სახიფათო იარაღს რესურსების ეფექტიანად განაწილების წინააღმდეგ. გარდა ამისა საზოგადოება კარგავს რწმენას ხელისუფლების მიმართ, რომ მას შეუძლია წარმართოს ეკონომიკური აქტივობები ხალხის სასარგებლოდ. კვლევების უმეტესობა ცხადყოფს, რომ კორუფციის არსებობა ამცირებს კერძო ინვესტიციებს დონეს.

ფისკალური თავისუფლება. ფისკალური თავისუფლება უპირველეს ყოვლისა ზომავს საგადასახადო ტვირთის ზომას. მაღალი საგადასახადო ტვირთი კი პირდაპირ ზემოქმედებს ადამიანთა სტიმულებზე თავი შეიკავონ ბიზნეს აქტივობებისგან. იგი ასევე ამცირებს ინვესტიციების დონეს ქვეყანაში, ვინაიდან არავის აქვს სურვილი აქეთოს ბიზნესი მაღალი საგადასახადო ტვირთის პირობებში. ბიზნესის თავისუფლება. ნებისმიერი ინდივიდი რომელსაც გააჩნია სურვილი დაიწყოს ახალი საქმიანობა, ემებს ისეთ ადგილს, სადაც ზემოხსენებულ კრიტერიუმებთან ერთად ყველაზე მარტივი იქნება ბიზნესის კეთება. აქედან გამომდინარე ბიზნესის თავისუფლება ერთ-ერთი ყველაზე მთავარი კომპონენტია ეკონომიკური ზრდის მისაღწევად. თუკი ინვესტორს აქვს არჩევანი ქვეყნებს შორის, ცხადია ის ამჯობინებს საკუთარი რესურსების წარმართვას იმ ქვეყანაში სადაც ბიზნესის დაწყება და შენარჩუნება მინიმალურ ფულად და ადამიანისეულ რესურსებთან იქნება დაკაგზირებული.

სამუშაო ძალის თავისუფლება. სამუშაო ძალის თავისუფლება არის კომპონენტი, რომელიც პირდაპირ უწყობს ხელს რესურსების ყველაზე ეფექტიან განაწილებას. მნიშვნელოვანია, რომ დასაქმებულებს ერთის მხრივ,

თავისუფლად შეეძლოთ მოლაპარაკებების წარმოება დამსაქმებლებთან, ხოლო ქორეს მხრივ ყოველგვარი გავლენის, მითითების ანდა ძალდატანების გარეშე შეეძლოთ გადაწყვეტილების მიღება თუ სად, რა ფასად და რამდენი ხნით სურთ საკუთარი სამუშაო ძალის გაყიდვა. ნებისმიერმა შეზღუდვამ შრომის ბაზარზე (მაგალითად მინიმალური ხელფასის დაწესება) შეიძლება მარტივად მიგიყვანოს კორუფციისა და ჩრდილოვანი ეკონომიკის წახალისებისკენ.

მონეტარული თავისუფლება. მონეტარული თავისუფლება შედგება ორი ძირითადი ქვე-კომპონენტისაგან. პირველი, ეს არის ინფლაციის დონე ბოლო სამი წლის განმავლობაში, ხოლო მეორე კი, ფასების კონტროლი. ფასების სტაბილურობა ერთ-ერთ ყველაზე მნიშვნელოვან ფაქტორს წარმოადგენს ეკონომიკური აგენტებისათვის რათა დაგეგმონ მომავალი სამეწარმეო თუ სხვა ტიპის საქმიანობა.

ბაზრის თავისუფლება. ბაზრის თავისუფლების იდეა მდგომარეობს საერთაშორისო ვაჭრობაში. ქვეყნებს გააჩნიათ შეფარდებითი უპირატესობანი სხვადასხვა დარგებში, რაც მათ აძლევთ შესაძლებლობას დაღონ ეფექტიანი და მომზებიანი გარიგებები ერთმანეთთან. თუკი ბაზარი ჩაკეტილია იმპორტის ანდა ექსპორტისთვის, ეს უპირველეს ყოვლებს მიგიყვანს ფასების ზრდისა და კონკურენციის შესასტებისკენ, რაც პირველ რიგში აზარალებს მომხმარებელს.

მას შემდეგ, რაც ჩამოვაყალიბეთ ეკონომიკური თავისუფლების თეორიული საფუძვლები საჭიროა მისი პრაქტიკული გავლენის ჩვენება ეკონომიკურ განვითარებაზე, ამ უკანსკნელის მთავარი ინდიკატორი კი მთლიანი შიდა პროდუქტის ზრდა გახდავთ.

პრაქტიკული კვლევა განხორციელებულია საქართველოს მაგალითზე და მოიცავს 1995-2016 წლების პერიოდს. აღებული გვაქს ხუთი მაჩვენებელი, რომ-ლებსაც გამოვიყენებოთ ეკონომეტრიკული მოდელის ასაგებად (დეტალურად იხილეთ ინგლისურენოვან სრულ ვერსიაში). ესენია: ეკონომიკური თავისუფლების ინდექსის მაჩვენებელი, ბიუჯეტის დეფიციტი მშპ-თან მიმართებაში, რეალური მშპ, რეალური დანახარჯები განათლებაზე და წლიური ინფლაციის დონე. კვლევამ საქართველოს მაგალითზე გვაჩვენა ეკონომიკური თავისუფლების დადებითი გავლენა ეკონომიკურ ზრდაზე. კავშირი იმდენად მდგრადია ამ ორ პარამეტრს შორის, რომ თუკი ადგილი ექნება რაიმე შოქს t პერიოდში, რომელიც იწვევს “წონასწორული” მდომარეობის დარღვევას, t+1 პერიოდში იგი შემცირდება 0.26-ჯერ, t+2 პერიოდში 0.26²-ჯერ და დროდადრო გაქრება.

Tsotne Zhghenti
PhD candidate at Ivane Javakhishvili Tbilisi State University

INSTITUTIONAL GROUPS IN GEORGIA AND TRANSITION/POST-TRANSITION ECONOMIES

Summary

The institutional development is one of the actual topic in economic science. New trends and direction of institutional development is depended on its structure and framework. Transformation of institutions is important topic for every economy, especially for developing countries. First research goal is to measure a size for each institutional type transition/post-transition countries and compare to the Georgian economy. Considering both dimension of institutional structure (formal vs informal, internal vs external) we get four types of institutions. Using Global Competitiveness indexes it can be calculated size of each institutional types. Second aim of research is to determine interactions between institutions. We can use statistical methods to evaluate interactions between different types of institutions.

Keywords: Formal Institutions, Informal Institutions, Internal Institutions, External Institutions, Transition Economy, Georgian Institutional Development.

Introduction

Economic development is mostly determined by institutional foundations. Institutions mostly lead economic and other social activities. They are different by their importance, structure and nature. When we take analyze about institutions, it's required their arrangement into different groups characterized by specific features.

Institutions are not permanent and institutional space is always transforming. Some of institutions are replaced by new institutions, some of them are changing their structure and keep living. Construction and destruction – economic and non-economic – do not occur vacuum, but are the result of people's perception stemming from historically derived opportunities and values [North, 1981:14]. Changes in the institutional structure have its costs. Volume of costs is one of the important factor to promote transforming processes. The institutional framework will affect both transformation and transaction costs, first by influencing the technology employed and second because there are direct connections between institutions and transaction costs [North, 1991:13]. In Western societies, over time, complex institutional (legal and corporate) structures have been devised to constrain the participants, to reduce the uncertainty of social interaction, in general to prevent the transactions from being too costly [Acemoglu..., 2005:957]. Exogenous institutional changes can occur when the rules of the game change, but studying endogenous change is inconsistent with the view of institutions as equilibria [Bardhan, 2005:512].

Besides that institutions are characterized with too much features, one of them has a major purpose in the economic science. This distinction between institutions is given from Nobel Prize laureate American economist Douglas Cecil North - formal vs informal institutions. What are characteristics of formal or informal norms? Informal institutions defined by codes of conduct, norms of behavior and conventions. They come from socially transmitted information and are a part of heritage that we call a culture. Unlike informal one, formal institutions are written; they include political (and judicial) rules, from constitutions, to statue and common laws, to specific bylaws, and finally to individual contracts defines constraints, from general rules to particular specifications [North, 1991:14-17].

Other institutional distinction can be defined by not it is written or not, but about who is responsible for sanctioning when a rule has been reneged upon. Firstly, similar distinction was

made by Ludwig Lachman in 1973 and it was answered question how institutions came about [Lachman, 1973:14]. German economist Stefan Voigt suggests two dimensional institutional structure (formal and informal, external and internal) where external and internal institutions are described as, if the state sanctions rule-breaking, the enforcement is external to society, if rule-breaking is sanctioned by members of society, institution is internal [Voigt, 2016:3]. Within the internal institutions category, more wide taxonomy focus on who does the sanctioning, unorganized actors or organizations [Voigt, 2009:4]. People perpetuate internal institutions because someone discovered them and found them useful, making interaction with others easier [Kasper, Streit, 1999:100-109]. State role in institutions is partially different determined by distinction – “Property rights institutions,” which protect citizens against expropriation by the government and powerful elites, and “contracting institutions,” which enable private contracts between citizens [Greif, 2006:7].

So, using institutional structure model mentioned above, we have two dimension of institutional structure:

1. Formal vs Informal;
2. Internal vs External.

If we combine them, we can get four groups (types) of institutions each with two institutional dimension. These groups are: Formal internal (FI), Formal external (FE), Informal internal (II) and Informal external (IE). Sum of these institutions should give us total institutional space. By theoretical foundations of both distinction each institutional groups should be shortly described as:

-]/ Formal external institutions - laws and official regulations which is controlled by state.
-]/ Formal internal institutions- formal rules controlled by society and business.
-]/ Informal external institutions – effectiveness and public trust in state policies.
-]/ Informal Internal institutions – unwritten norms in the society, such as ethics.

Body of the paper

To measure institutional types indicated above is required several steps: find suitable indicators, sort and group them by their differences and last step to calculate new scores. Measuring of institutions is one of the main problem in the institutional economics, because most of variables are not quantitate. Most suitable for this 2 dimension model should be “**Global Competitiveness Index**” which is provided by World Economic Forum on its “*Global Competitiveness Report*”. Global Competitiveness Index include 12 pillar about competitiveness landscape of countries. It includes data about 140 economies and providing insight into the drivers of their productivity and prosperity.

From the 12 pillar for our research is interesting only 1st pillar of index which name is “*Institutions*”. Pillar “*Institutions*” include 7 sub-indexes and 21 indicators (*property rights, intellectual property protection, Wastefulness of government spending, Burden of government regulation, Efficiency of legal framework in settling disputes, Efficiency of legal framework in challenging regulations, Transparency of government policymaking, Diversion of public funds, Public trust in politicians, Irregular payments and bribes, Judicial independence, Favoritism in decisions of government officials, Business costs of terrorism, Business costs of crime and violence, Organized crime, Reliability of police services, Strength of auditing and reporting standards, Efficacy of corporate boards, Protection of minority shareholders' interests, Strength of investor protection, Ethical behavior of firms*). Source of institutional indicators is executive opinion survey of World Economic Forum.

To sort and group indexes we must make attention to both dimension separately: Does index characterize formal institutions or informal ones? Does state sanctions institutions determined by this index (external institutions) or sanctions by society (internal institutions)?

Pillar “*Institutions*” is grouped by A - Public Institutions and B - Private Institutions. Public institutions we can present as external type and private institutions as internal type.

Second dimension (formal vs informal) should be determine by specified characteristics of sub-indexes. To determine formal and informal institutions is used only sub-indexes, because coefficients in the one sub-index belongs to the same type of institutions. Scores for each type of institutions should be calculate as a simple average of sub-indexes, because they have equal weights in the total GCI index calculation.

Let's, group the GCI sub-indexes into the two dimensional matrix. Every type includes at least one sub-index. Coefficients in every group is listed above.

Formal external institutions:

- Property Rights (incl. coefficients: property rights, intellectual property protection);
- Public Sector Performance (Wastefulness of government spending, Burden of government regulation, Efficiency of legal framework in settling disputes, Efficiency of legal framework in challenging regulations, Transparency of government policymaking).

Informal external institutions:

- Ethics and Corruption (Diversion of public funds, Public trust in politicians, Irregular payments and bribes);
- Undue Influence (Judicial independence, Favoritism in decisions of government officials);
- Security (Business costs of terrorism, Business costs of crime and violence, Organized crime, Reliability of police services).

Formal internal institutions:

- Accountability (Strength of auditing and reporting standards, Efficacy of corporate boards, Protection of minority shareholders' interests, Strength of investor protection).

Informal internal institutions:

- Corporate Ethics (Ethical behavior of firms).

Next step is to calculate score for each institutional group with sub-indexes given above. We took a correlation analyze for transition economies for the 2016-2017 years (Appendix, Table III). List of transition economies is given from World Bank (2002). These transition/post-transition economies are: Albania, Armenia, Azerbaijan, Bosnia and Herzegovina, Bulgaria, Cambodia, China, Croatia, Czech Republic, Georgia, Hungary, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Lao PDR, Latvia, Lithuania, Macedonia, Moldova, Montenegro, Poland, Romania, Russian federation, Serbia, Slovak republic, Slovenia, Tajikistan, Ukraine, Vietnam. Some of these countries **have already completed transition** to market economy (especially countries of Central and Eastern Europe), but their institutional transformation is still active and interesting process, so they are include in the equation.

On the “2016-2017 Global Competitiveness Report” score for Georgia is **4.2** (1-7) and ranks **66th place** in 140 economies. Score for 1st pillar institutions is 4.4 (A. Public Institutions - 4.4, B. Private Institutions - 4.3). For comparison, on the “2007-2008 Global Competitiveness Report” score of 1st pillar was only 3.6.

Using the method given above, we can calculate scores of institutional types for selected economies. Also, for clarification we proportionally modify scores to 0-100 range instead of 1-7. Rescaled scores of institutional groups for all transition/post-transition countries is listed in the table I. It should be said that data are less comparable country by country (if one country has better scores than other, it doesn't mean that it has stronger institutions; but its institutional framework is more compatible of its socio-economic development level), because source of data is opinion survey and public opinion about purposes of institutions may be varied. But, from these indicators it can be understood how countries institutional development compare to its economic and social development. Most high coefficients for every institutional group are for Estonia, which have took major institutional reforms from 90s and is one of the innovative country in the world.

Table I shows average scores of coefficients for selected country groups (2016 year). From the data we see that **formal internal institutions are most powerful** in transition/post transition economies (**55,2**). Average coefficient is higher in EU post-transition countries (**60,4**). Formal external institutions have lower scores as in EU average as all transition countries. Private abbreviation and rules are more effective than government rules in most of countries in our research. Informal internal has lowest average coefficients and its logic because development of informal rules in the society dragged out in time. So, it is not huge difference between post-transition/transition countries about norms of corporate ethics.

Georgia has one of the best scores in GCI index about institutional level between transition/post-transition countries. So calculated coefficients by institutional types are too high for Georgia. From 4 institutional groups Georgia has a better score in **4 groups** than all transition countries average score and in **3 groups** than average EU post-transition countries average score. Institutional gap between Georgia and development world is mostly eliminated but there is a still big gap in incomes and GDP per capita is significantly lower than EU average GDP per capita.

Table I: Institutional groups and country groups (0-100), 2016 year

Institutional group	All transition/post-transition countries-		EU post-transition countries		Georgia	
	2007 year	2016 year	2007 year	2016 year	2007 year	2016 year
FE	38,7	44,1	48,2	45,3	40,3	53,6
FI	47,8	55,2	58,9	60,4	48,0	59,1
IE	37,8	47,1	46,1	49,4	46,0	58,7
II	42,1	46,4	51,5	46,9	43,5	48,0

To compare 2007 year (start period of GCI index data publishing) situation were different for some countries (Table I). In 2007, calculated Georgian coefficients for every institutional type was lower than same scores for EU post-transition countries. So major improvement in institutional level is clear.

Formal internal institutions is determined sub-index “Accountability”, which include four coefficients. Their scores for Georgia are: “Strength of auditing and reporting standards” - 4.6 from 7.0, “Efficacy of corporate boards” – 4.6 from 7.0, “Protection of minority shareholders’ interests” – 3.8 from 7.0 and “Strength of investor protection” - 6.1 from 10.0. From the formal external institutions group, one of the highest coefficient is “Burden of government regulation” – 4.7 from 7.0, which is a part of public sector performance sub-index. Important role for functioning Informal external institutions are security, which makes confidence for foreign investors (“Business cost of terrorism” (6.2 from 7.0) and “Organized crime” (6.2 from 7.0)). Besides the fact that Georgia is located in a region full of tension and military actions (also country have two occupied regions: Abkhazia and south Ossetia) it ranks **14th in the world by low costs of terrorism**. We can said that high quality of informal external institutions is mostly caused by stable country policy and development course, and not from public opinion about the policy makers. Public trust in politicians has a lowest score with all the institutional indicators of GCI index, 2.8 from 7.0. Scores of indexes are growing over years in Georgia, but there is a decrease on the last year (2016) about of informal external and informal internal institutions. In general, it can be said that Georgian institutional development continues upward trend.

Table II: Institutional groups in Georgia (0-100), 2016 year

Year	FE	FI	IE	II
2007	38,4	48,0	46,0	43,5
2008	42,9	50,9	51,3	47,3
2009	42,0	51,3	49,1	46,8
2010	41,6	52,1	51,2	45,8
2011	41,2	54,1	53,8	49,2
2012	39,6	55,4	55,0	51,5
2013	41,2	54,7	54,5	50,1
2014	45,4	55,4	58,6	53,0
2015	50,5	57,0	61,2	52,1
2016	53,6	59,1	58,7	48,0

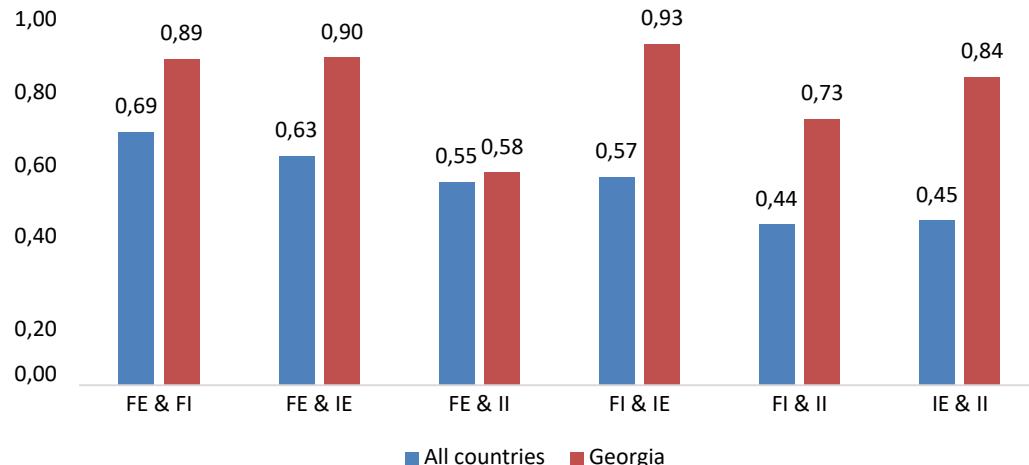
Second aim of the research is to measure interactions between different types of institutions. We make correlation analyze with scores of four institutional type for transition/post-transition countries between 2007-2016 years. We include only countries which data are available for all years. So we must exclude Lao PDR, Bosnia, Moldova and Tajikistan from calculation. Analyze showed high correlations between scores of institutional types.

Figure show average correlation coefficients for selected countries. **Most high correlation coefficient** is between formal external and formal internal institutions (0.69). Effectiveness of general rules causes synergy effect on the private and state side. Lower correlation scores are between informal internal institutions and other institutions. Also from the theory we know that unwritten norms of society is not correlated to recent changes immediately.

As total institutions pillar index is increasing year by year for Georgia, all **correlation coefficients are positive**. Most high correlation coefficients is between formal external and informal external institutions (0.93). Its means that formal improvement in property rights and government efficiency causes same effect in informal side of state (for example: decrease corruption, which was one of the most important success of 2000s economic policy in Georgia).

Between correlation coefficients lowest score is between formal internal and informal internal institutions in Georgia (same for average coefficients for all selected countries). Changes in formal state laws can't be immediately correspond from informal side of society. **Time lags play an important role** to change Informal institutions, especially internal informal institutions. Georgia was a soviet country for 70 years and some of alive informal mechanisms were formed in the different social-economic reality. Informal norms of the planned economy is not suitable in the market economy, but their transformation is a long-run process. Incompatibility causes barriers for effective functioning of the formal norms. In this our practical two-dimension model informal internal institutions are determined by the coefficient “Ethical behavior of firms”. Source of the coefficient is a question in the Executive Opinion Survey of World Economic Forum – “In your country, how do you rate the corporate ethics of companies (ethical behaviors in interactions with public officials, politicians, and other firms)? Indicator don't show important progress over time, because corporate ethics is formed by society where it is not yet fully defined rules of positioning of the companies in the market economy.

Figure: Correlation coefficients between institutional groups, 2007-2016 years (0-1)

Conclusion

Institutional analyze shows important correlation between developments of different institutional groups. Formal internal institutions are most powerful in transition/post-transition countries. These institutions are more successful in post-transition EU economies where arbitration of private sector is too effective. Same in other transition countries formal internal institutions are powerful in Georgia, also formal external institutions such most legislation have positive effect on the development of state efficiency.

Quality of informal internal institutions are too low as in Georgia as in other countries, because informal norms of society weakly corresponds to formal institutional environment. Public opinion about business-making is formed only after desolation of Soviet Union and its still in transition.

Dynamics of formal internal institutions development is same of informal external institutions in Georgia. So efficient policy of government and stable business environment causes formation of strong corporate ethics. But it is a long-run process and has not instant sharp impact. In the overall, quality of the institutional space are improving with close connections and synergy effects of different institutions.

ACKNOLEDGMENTS

Research funded by Shota Rustaveli National Science Foundation (Grant number: PhD2016_135).

APPENDIX

Table III: Institutional groups in transition/post-transition countries (0-100), 2016 year

Country	FE	FI	IE	II
Albania	42,2	60,3	44,7	55,0
Armenia	47,9	57,3	49,5	40,8
Azerbaijan	52,2	57,0	54,2	53,7
Bosnia and Herzegovina	29,9	45,0	37,2	35,0
Bulgaria	39,8	60,0	38,3	43,8

Cambodia	37,8	46,7	39,9	47,1
China	54,9	53,0	56,7	51,4
Croatia	35,3	56,5	46,0	43,5
Czech Republic	52,1	65,6	51,2	46,9
Estonia	66,5	66,7	71,8	64,0
Georgia	53,6	59,1	58,7	48,0
Hungary	32,6	52,7	41,7	27,4
Kazakhstan	52,6	59,3	53,6	52,2
Kyrgyz Republic	38,7	49,6	37,4	39,8
Lao PDR	47,0	46,3	52,1	50,3
Latvia	46,7	56,9	50,4	49,1
Lithuania	48,0	63,2	53,9	54,6
Macedonia, FYR	47,4	60,9	47,8	50,4
Moldova	32,4	48,8	32,2	35,5
Montenegro	44,4	52,2	46,0	48,3
Poland	44,3	61,4	50,2	49,9
Romania	40,9	52,2	43,7	37,9
Russian Federation	39,2	53,1	43,2	48,6
Serbia	33,0	49,5	38,9	38,8
Slovak Republic	40,1	60,4	38,0	37,8
Slovenia	46,1	59,7	54,0	48,3
Tajikistan	55,7	56,4	57,5	57,5
Ukraine	33,0	44,6	30,4	39,6
Vietnam	44,1	45,9	48,1	43,9

References

-]) ბალარჯიშვილი ი., 2008, „ინსტიტუციური ტრანსფორმაციის ბარიერები ხასიათი - ტრანსპლანტაცია თუ ევოლუცია“. თბილისი, ქურნალი „ეკონომიკა და ბიზნესი“ №1
-]) გაგულია ნ., 2009, პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ინსტიტუციონალური თავისებურებები და „ევოლუციური თეორია“. თბილისი. ქურნ. „ეკონომიკა და ბიზნესი“, № 3, გვ. 37-46.
-]) პაპავა ვ., 1998. „პოსტკომუნისტური ტრანსფორმაციის ინსტიტუციური ანალიზი“. მეცნიერება და ტექნიკა, №1-3.
-]) Acemoglu Daron, Simon Johnson. "Unbundling institutions." Journal of political Economy 113, no. 5 (2005): 949-995.
-]) Bardhan Pranab. "Institutions matter, but which ones?" Economics of transition 13, no. 3 (2005): 499-532.
-]) Greif Avner. Institutions and the path to the modern economy: Lessons from medieval trade. Cambridge University Press, 2006.
-]) Kasper Wolfgang, Streit Manfred, 1999, *Institutional Economics: Social Order and Public Policy*, The Locke Institute, Cheltenham UK, 100-109.
-]) North Douglass, 1981, *Structure and Change in Economic History*, W.W. Norton & Company, London, 13-20.

-) North Douglass, 1991, *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Washington University, St Louis, 3-11, 36-54.
-) Voigt Stefan., 2016, *How to Measure Informal Institutions*, Available at SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2748214>, 1-10.
-) Voigt Stefan, 2013, *How (not) to measure institutions*, Journal of Institutional Economics volume 9, Issue 1, 2013, DOI: <https://doi.org/10.1017/S1744137412000148>, 1-8.
-) Lachman Ludwig, 1973, *Macro-economic Thinking and the Market Economy*, Institute of Economic Affairs, 14-15
-) The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank, 2002, *The First Ten Years Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union*, Washington, DC.
-) World Economic Forum, 2015, *The Global Competitiveness Report 2015–2016*

ცოტნე ქლები
ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი -
მაკროეკონომიკის კათედრა. დოქტორანტი

ინსტიტუციური ჯგუფები საქართველოში და ტრანსფორმაციულ/პოსტ-
ტრანსფორმაციულ ეკონომიკური

პრცედი რეზიუმე

ინსტიტუციური განვითარება მნიშვნელოვანია საკითხია როგორც ეკონომიკური მეცნიერებისათვის, ასევე აქტუალური პრაქტიკული საკითხია მსოფლიოს გელა ქვეყანაში. ინსტიტუციურ ცელილებათა თუმა განსაკუთრებით მგრძნობიარე არის განვითარებადი ქვეყნებისთვის, მათ შორის პოსტ კომუნისტური ეკონომიკებისთვის, ისეთი როგორც საქართველოა.

ეკონომიკური განვითარება მეტწილად განისაზღვრება იმ ინსტიტუციური ჩარჩოთი, რომლის შიგნითაც მიმდინარეობს ეკონომიკური პროცესები. ინსტიტუციური ჩარჩო კი მოიცავს უამრავ ინსტიტუციურ ერთეულს, რომლებიც განსხვავდებიან ერთმანეთისგან: დანიშნულებით, სტრუქტურით თუ ბუნებით. შესაბამისად, ინსტიტუციური ანალიზი საჭიროებს განსხვავებული ინსტიტუტების დაჯგუფებას გარკვეული ნიშნების მიხედვით.

უველაზე გავრცელებული და პოპულარული ინსტიტუციური დაჯგუფება მოცემულია ნობელის პრემიის დაურევატი ეკონომისტი დუგლას ნორტის მიერ. ის მოიცავს ინსტიტუტების (ნორმების) დაყოფას ორ ფართო ჯგუფად: ფორმალური და არაფორმალური. ჩვენს კვლევაში, შეგვიძლია ასევე გამოვიყენოთ ერთი საინტერესო თეორიული დაჯგუფება ინსტიტუტების შესახებ. ეს არის შიდა და გარე ინსტიტუტები. გერმანელი ეკონომისტი სტეფან ვოიგი თავის ნაშრომში, გვთავაზობს ინსტიტუტების განაწილების თეორიულ მოდელს ორივე ზემოთნახეს ენერგები მეთოდის მიხედვით (ფორმალური და არაფორმალური, შიდა და გარე). თუ გამოვიყენებოთ ზემოთმოცემულ ორივე მიდგომას, ჩვენ მივიღებთ ორ განხომილებიან ინსტიტუციურ სტრუქტურას 4 ჯგუფის შემადგენლობით. ეს ჯგუფებია: ფორმალური შიდა, ფორმალური გარე, არაფორმალური შიდა და არაფორმალური გარე ინსტიტუტები. ნაშრომის შემდგომ ნაწილში, მათს ნაცვლად რიგ შემთხვევებში გამოვიყენოთ აღნიშვნები: ფორმალური შიდა - FI, ფორმალური გარე - FE, არაფორმალური შიდა - II და არაფორმალური გარე - I . თითოეული ინსტიტუციური ჯგუფი მოკლედ შეგვიძლია აღვწეროთ შემდეგი სახით: ფორმა-

ლური გარე ინსტიტუტები (FE) - კანონები და სხვა ოფიციალური ნორმები, რომელიც რეგულირებს სახელმწიფოს მიერ; ფორმალური შიდა ინსტიტუტები (FI) - საზოგადოებასა და ბიზნესში არსებული ფორმალური ნორმები; არაფორმალური გარე ინსტიტუტები (IE) - სახელმწიფო პოლიტიკის ეფექტიანობა და საზოგადოების დამოკიდებულება საჯარო ინსტიტუტების მიმართ; არაფორმალური შიდა ინსტიტუტები (II) - დაუწერელი ქცევის კანონები საზოგადოებაში, მაგალითად: ეთიკური ნორმები.

ნაშრომში ზემოთმოცემული ორგანზომილებიანი მოდელის პრაქტიკული შეფასებისთვის, ყველაზე მეტად შესაბამისი არის გლობალური კონკურენტუნარიანობის ინდექსები, რომელიც გაიანგარიშება მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ ყოველწლიურ კონკურენტუნარიანობის ანგარიშის ფარგლებში. ინსტიტუციური ინდიკატორების წყარო არის მსოფლიო ეკონომიკური ფორუმის მიერ ჩატარებული ყოველწლიური საზოგადოებრივი აზრის კვლევები.

კვლევის შემდეგომ ეტაპზე ხდება თითოეული ინსტიტუციური ინდიკატორისთვის მინიჭება ორივე განზომილების (არის შიდა თუ გარე, არის ფორმალური თუ არაფორმალური?). განაწილების შედეგად, ორგანზომილებიანი მატრიცის თითოეულ ჯგუფში აღმოჩნდა შემდეგი ქვე-ინდექსები და ქვე-ინდექსებში შემავალი ინდიკატორები (მოცემულია ფრჩხილებში):

ფორმალური გარე ინსტიტუტები (FE): საკუთრების უფლებები (საკუთრების უფლებების დაცვა, ინტელექტუალური საქუთრების დაცვა); საჯარო სექტორის ეფექტიანობა (სახელმწიფო სარჯების ეფექტიანობა, სახელმწიფო რეგულაციების ტერიტორი, დაცვის მოგვარების კანონმდებლობის ეფექტიანობა, რეგულაციების საკანონმდებლო ბაზის ეფექტიანობა, საჯარო პოლიტიკის გამჭვირვალება).

არაფორმალური გარე ინსტიტუტები (IE): ეთიკური ნორმები და კორუფცია (სახელმწიფო რესურსების დივერსიფიკაცია, საზოგადოებრივი ნდობა პოლიტიკოსების მიმართ, არაფორმალური გადახდები და თადღითობა); არაფორმალური ზეგავლენა სახელმწიფო სექტორზე (სასამართლოს დამოუკიდებლობა, საჯარო გადაწყვეტილებების ობიექტურობა); უსაფრთხოება (ბიზნესის ხარჯები ტერორიზმის წინააღმდეგ, ბიზნესის ხარჯები კრიმინალის წინააღმდეგ, ორგანიზებული კრიმინალის დონე, საპოლიციო სერვისების საიმედოობა).

ფორმალური შიდა ინსტიტუტები (FI): ანგარიშვალდებულება (აუდიტის და ანგარიშგების სტანდარტების ხარისხი, კორპორაციული საბჭოების ეფექტიანობა, მცირე მეწილე აქციონერების დაცვა, ინვესტორების დაცვა)

არაფორმალური შიდა ინსტიტუტები (II): კორპორატიული ეთიკა (ფირმების ეთიკური ქცევა ბიზნეს-საქმიანობაში)

გლობალური კონკურენტუნარიანობის 2016-2017 წლის ანგარიშში საქართველოს მაჩვენებელი არის 4.2 (1-7) და მსოფლიოს 140 ქვეყანას შორის 66-ე ადგილზეა. უშუალოდ ინსტიტუციური ინდიკატორების ჯგუფის ქველა, აღმატება ინდექსის საერთო ქველას - 4.4 (1-7), მათ შორის სახელმწიფო ინსტიტუტები - 4.4, ხოლო კერძო ინსტიტუტები - 4.3. ინდიკატორების განაწილების ზემოთმოცემული მეთოდის მიხედვით შეგვიძლია გავზომოთ თოხივე ინსტიტუციური ჯგუფი ცალ-ცალკე საქართველოს მაგალითზე. ამისათვის, პირველ რიგში მოვახდინოთ ინდექსების რეკალებულაცია 1-7-იდან 0-100-მდე, ხოლო შემდეგ დავითვალოთ მარტივი საშუალო არითმეტიკული თითოეულ ჯგუფში შემავალი ყველა ქვე-ინდექსისთვის (მარტივი საშუალო არითმეტიკული გამოყენების მიზეზი არის ქვე-ინდექსების თანაბარი წონა საერთო ინდექსის გაანგარიშებაში). შედეგად მივიღეთ ახალი კოეფიციენტები თითოეული ჯგუფისთვის:

ფორმალური გარე ინსტიტუტები (FE) - 53.6

ფორმალური შიდა ინსტიტუტები (FI) - 59.1

არაფორმალური გარე ინსტიტუტები (IE) – 58.7

არაფორმალური შიდა ინსტიტუტები (II) - 48.0

როგორც ვხედავთ, ყველაზე მაღალი მნიშვნელობა (59.1) აქვს ფორმალურ შიდა ინსტიტუტებს, ანუ იმ ოფიციალურ/ფორმალურ თამაშის წესებს რომელიც გახდება კერძო სექტორის ეკონომიკურ საქმიანობაში.

ასევე მაღალი კოეფიციენტი აქვს არაფორმალურ გარე ინსტიტუტებს (58.7). ის ხასიათდება საზოგადოების დამოკიდებულებით სახელმწიფო ინსტიტუტების და მთლიანად მიმართ. შედარებით მცირე მაჩვენებელი აქვს სახელმწიფოს მოცემულ ჩარჩო პირობებს. ფორმალური გარე ინსტიტუტების კოეფიციენტი არის 53.6, სადაც გამოსარჩევია რეგულაციების ტვირთის კოეფიციენტი (4.7 ქულა 7.0-დან). რეგულაციების ტვირთი საქართველოში მსოფლიოს მასშტაბით ერთ-ერთი ყველაზე დაბალია (მე-7 ადგილი 140 ეკონომიკიდან). ოთხი ინსტიტუციური ჯგუფიდან, ხოლო ყველაზე მცირე მაჩვენებელი გვხვდება არაფორმალურ შიდა ინსტიტუტებში (48.0), რომელიც გამომდინარეობს საზოგადებაში არაფორმალურ ურთიერთობებიდან. საზოგადოების დამოკიდებულება და ქცევა ბიზნეს საქმიანობაში, ისევე სხვა საქმიანობებში ჯერ კვლავაც აქტიურ ტრანსფორმაციულ პროცესშია. ჩვენს მაგალითში მოცემული ინსტიტუციური ჯგუფი განისაზღვრება კოეფიციენტით „ფირმების ეთიკური ქცევა“.

იმისათვის რომ დავინახოთ, რომ გამოიჩინა საქართველოს ინსტიტუციური სტრუქტურა საჭიროა გავიანგარიშოთ მსგავსი მეთოდით კოეფიციენტები სხვა ეკონომიკებისთვისაც. რადგან საქართველოში არსებული ინსტიტუტების ნაწილს აქვს საფუძვლები გეგმურ ან პოსტ-კომუნისტური ტრანსფორმაციის ეკონომიკაში, ამიტომ შედარებას მოვახდინოთ პოსტ-კომუნისტურ და პოსტ-ტრანსფორმაციულ ეკონომიკებზე. ამისათვის გამოვიყენოთ, მსოფლიო ბანკის 2002 წლის ჩამონათვალი 26 ქვეყნის შემადგენლობით, ამ ქვეყნების ნაწილი დღეს ჯერაც პოსტ-კომუნისტური ტრანსფორმაციის ფაზაშია, ზოგმა კი უამა გაიარა ტრანსფორმაციის პროცესი და პოსტ-ტრანსფორმაციულ გზას აღგას, თუმცა ინსტიტუციურ ცვლილებათა პროცესი ყველაგან აქტუალურია. საინტერესოა, რომ საქართველოს მაჩვენებელი ოთხივე ჯგუფში აღმატება პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნების საშუალების, ხოლო სამ ჯგუფში ევროკავშირში შემავალი ქვეყნების საშუალოზე, რომელი ქვეყანათა უმეტესობა განვითარებული ეკონომიკების რიგს მიუკუთვნება.

ინსტიტუციური ანალიზი გვიჩვენებს კორელაციას სხვადასხვა ტიპის ინსტიტუტებს შორის. შესაძლებელია ითქვას, რომ საქართველოში ინსტიტუციურ განვითარებას აქვს გამოკვეთილი აღმავალი ტრენდი სხვადასხვა მიმართულებებით. ფორმალური შიდა ინსტიტუტები, საზოგადოებაში დამკვიდრებული ოფიციალური წესებს სახით არიან ყველაზე ძლიერი, როგორც საქართველოში ისე დანარჩენ პოსტ-კომუნისტურ ეკონომიკებში. განსაკუთრებით, სხენებული ჯგუფის მაჩვენებლები მაღალია ევროკავშირის წევრ პოსტ-კომუნისტურ ქვეყნებში, სადაც კერძო კონტრაქტების და არბიტრაჟის საქმაოდ მაღალი სტანდარტია. სხვა ინსტიტუციურ ჯგუფებთან შედარებით, საქართველოში არცოუ წარმატებული მდგომარებას არაფორმალური შიდა ინსტიტუტების კუთხით, რადგან ბიზნეს ეთიკის ჩამოყალიბება ჯერაც ჩამოყალიბების საწყის სტადიაზეა და დროში დაგვიანებით პასუხობს ლეგალურ ჩარჩო-პირობების შესაბამის განვითარებას.

ნინო ჟორჟიკაშვილი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის
სახელმწიფო უნივერსიტეტის მაკროეკონომიკის
მიმართულების მაგისტრანტი
მაპროპრეზენტი პოლიტიკა და მისი მფლობელი
გამოყენების პოპლები (მპროპრეზი გამოცდილება)

რეზიუმე

2008 წლის გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ წამოჭრა საკითხი მაკროპრეზდენციული პოლიტიკის უფრო აქტიურად გამოყენების თაობაზე, რადგან გამოიკვეთა, რომ მიკროპრეზდენციული პოლიტიკა და მისი რეგულაციები არ იყო საქმარისი ფინანსური სტაბილურობისათვის. მაკროპრეზდენციული მიღვიმის ეფექტიანი განხორციელება ზედამხედველობის და ცენტრალური ბანკის კოორდინირებულ ქმედებაზეა დამოკიდებული. ცენტრალური ბანკები ბუნებრივად არიან ჩართული მაკროპრეზდენციული პოლიტიკის გატარებაში. მონეტარული პოლიტიკა სულ უფრო აქტიურად იყენებს რეგულირების არატრადიციულ მეთოდებს და ინსტრუმენტებს, მაკროპრეზდენციული პოლიტიკის ინსტრუმენტების სახით.

ეკონომისტი მაკროპრეზდენციული პოლიტიკის აქტიურად გამოყენებაზე მსჯელობა სწორედ გლობალური ფინანსური კრიზისის შემდგომ დაიწყო და ბოლო წლების მონაცემების მიხედვით საქმარი წარმატებით ხორციელდება მაკროპრეზდენციული პოლიტიკის ინსტრუმენტების პრაქტიკაში დანერგვის პროცესი. კერძოდ, ისეთი ინსტრუმენტების გამოყენება, როგორიცაა სესხის აქტივის ფასთან ფარდობის მაჩვენებელი (LTV), სესხის შემოსავლთან ფარდობის მაჩვენებელი (LTI) და კაპიტალის კონტრკიპლური ბუფერი. საკვანძო სიტყვები: მაკროპრეზდენციული პოლიტიკა, ფინანსური სტაბილურობა, კაპიტალის კონტრკიპლური ბუფერი, ფინანსური კრიზისი.

შესავალი

გლობალურ ფინანსურ კრიზისამდე [Deutsche Bundesbank, 2015. გვ. 43] მსოფლიო აკადემიურ წრეებში და მათ შორის ევროპაშიც გავრცელებული იყო ხედვა, რომ საქონლისა და მომსახურების ბაზარზე ფასების სტაბილურობა სატმარისი იქნებოდა ფინანსური სტაბილურობისათვის. ევროზონაში კრიზისამდე სამომხმარებლო ფასების ინდექსი საქმარი დაბალი და სტაბილური იყო, თუმცა მაინც მოხდა სისტემური რისკების აკუმულირება ფინანსურ სექტორში, რაც გამოწვეული იყო საკრედიტო ბუმითა და იხალი ფინანსური ინსტრუმენტების გამოყენებით. ეკონომიკური აღმავლობის დროს ეს ფინანსური ინსტრუმენტები მართლაც დაბალი რისკით ხასიათდებოდა, თუმცა სისტემური რისკის მიმართ ძალიან მგრძნობიარე აღმოჩნდა. ამ შემთხვევაში ფინანსური ბაზრის ამოცანაა რისკის შეფასება და რესურსების გადანაწილება, თუმცა რთულ ინსტრუმენტებთან მიმართებაში ფინანსურმა ბაზარმა ამ ფუნქციის შესრულება ვერ შეძლო.

* * *

მაკროპრეზდენციული პოლიტიკის გამოყენების გამოცდილებასთან დაკავშირებით, ქვეყნები პირობითად შეიძლება დაფურო 4 ჯგუფად [Gil Indermit, Raiser Martin, 2012. გვ. 151-153]:

1. ქვეყნები, რომლებიც აქტიურად იყენებენ მაკროპრუდენციულ პოლიტიკას და აქვთ შედარებით მეტი გამოცდილება ამ კუთხით.

2. ქვეყნები, რომლებიც მცირე დოზით იყენებენ აღნიშნულ პოლიტიკასა და მის ინსტრუმენტებს.

3. მორალური დარწმუნება (moral suasion) - ქვეყნები, რომლებიც ცდილობენ მორალურად და სიტყვიერად იმოქმედონ ეკონომიკის ცალკეულ სექტორზე, საოჯახო მეურნეობებისა და ფირმების გადაწყვეტილებებზე. თუმცა აღნიშნული პოლიტიკის უფლებითანობისთვის საჭიროა, რომ ქვეყნის მთავრობა ავტორიტეტით და კარგი რეპუტაციით სარგებლობდეს.

4. ქვეყნები, რომლებიც არ იყენებენ მაკროპრუდენციულ პოლიტიკას.

განვიხილოთ პირველი ჯგუფის ქვეყნები: მაკედონია, ხორვატია, რუმინეთი, ქვეყნები, რომლებიც ალბათ ყველაზე უფრო აქტიურად იყენებენ აღნიშნულ პოლიტიკას კრიზისამდე პერიოდშიც. მაგალითად, მაკედონიამ გამოაქვეყნა რეგულაცია ფინანსურ კრიზისამდე, რომელიც ითვალისწინებდა ლიმიტებს შინამეურნეობების დაკრედიტებასა და სესხებზე უცხოურ ვალუტაში [Celeska,Gligorova, krstevska, 2011: გვ. 12-13]. მოხსენებაში აღნიშნული ავტორები შენიშნავენ, რომ შესაძლოა სწორედ ამ დონისძებებმა განაპირობა ის ფაქტი, რომ მაკედონიას ისეთი დიდი ზარალი არ განუცდია, როგორც ეროვნის სხვა ქვეყნებს.

ხორვატიამ 2003 [Gil Indermit, Raiser Martin, 2012. გვ. 155] წელს გამოაქვენა ახალი რეგულაცია, გამოიყენა მრავალგვარი ინსტრუმენტი, რათა ადგევეთა კრედიტების მოცულობის გადაჭარბებული ზრდა და რეგულაციები, რომელიც მიმართული იყო სისტემური რისკების აუმჯულირების წინააღმდეგ. საბოლოო ჯამში მაკროპრუდენციული და მონეტარული ინსტრუმენტების ერთდროულად გამოიყენებით შეძლო ფინანსური დისხალანსის წარმოქმნის ადგვეთა. რუმინეთი არის მაგალითი აქტიური მაკროპრუდენციული პოლიტიკის გამოყენებისა, რომელიც ფოკუსირებულია არა მარტო სტაბილური ინფლაციური გარემოს შენარჩუნებაზე, არამედ ფინანსური სტაბილურობის გაზრდაზე [Popa, 2011: 2-3]. ქვეყანამ კრიზისის პერიოდში გამოიყენა ახალი ჩარჩოპირობები, პრუდენციული ზომები, სარეზერვო მოთხოვნის მკაცრი რეგულაციები როგორც ადგილობრივ, ისე უცხოურ ვალუტაში.

მეორე ჯგუფში შედიან ქვეყნები, რომლებიც მცირე დოზით იყენებენ მაკროპრუდენციული პოლიტიკის ინსტრუმენტებს.

თურქეთში შეინიშნებოდა საკრედიტო ციკლის ზომიერი ზრდა, იგი არ გასცემდა სესხებს შინამეურნეობებზე უცხოურ ვალუტაში. ალბათ სწორედ ამ მიზეზის გამო ქვეყნის მთავრობამ კრიზისამდე არ გამოიყენა მაკროპრუდენციული ინსტრუმენტები. ხოლო მას შემდეგ, რაც 2009 [Gil Indermit, Raiser Martin, 2012. გვ. 155] წელს კრედიტების მოცულობა საგრძნობლად გაიზარდა, ქვეყანამ დაიწყო აღნიშნული პოლიტიკის გამოყენება.

ესპანეთის ეკონომიკა ბოლო წლების მანძილზე საქმაოდ სტაბილურად გთავარდებოდა, ქვეყანამ შეძლო Dotcom Crash¹¹-იდან გამოსვლაც, თუმცა ფინანსური კრიზისის პერიოდში სიტუაცია რადიკალურად შეიცვალა. განსაკუთრებით მიმიქ მდგომარეობა შეიქმნა უძრავი ქონებისა და სავალო ინსტრუმენტების ბაზარზე, რამაც ხელი შეუწყო სისტემური რისკების აუმჯულირებას. უმოქმედო სესხების წილმა მთლიან სესხებში 8-ჯერ [Estrada A, 2012. გვ. 27-28] გადააჭარბა საშუალო მაჩვენებელს. ქვეყანამ დაიწყო რესტრუქტურიზაციის პროცესი, კერძოდ მრავალი მცირე ინსტიტუტის გაუქმება უძრავი ქონების

¹¹ Dotcom Crash-ტექნოლოგიური ბუშტი, 1997-2001 წლებში

ბაზარზე, რომლებიც ქვეპანსიის პერიოდში შეიქმნა, ასევე ქვეყანაში განახორციელა ცვლილებები საგადასახადო სისტემაში, თუმცა აქტიური მაკროპროდენციული პოლიტიკისათვის არ მიუმართავს საწყის ეტაპზე.

მესამე ჯგუფი: ქვეყნები, რომლებიც უფრო მეტად მიმართავენ მორალურ დარწმუნებასა და რჩევა-დარიგებას, ვიდრე აქტიური მაკროპროდენციული პოლიტიკის გამოყენებას.

ესტონეთსა და პოლონეთში გამოიყენეს უფრო მორალური დარწმუნების მეთოდები, ვიდრე აქტიური ინტერვენციები და მხოლოდ მცირე ზომით იქნა გამოყენებული ქმედებები საკრედიტო ბუმის წინააღმდეგ. ესტონეთში მთავრობამ შეამცირა საგადასახადო განაკვეთი ქონებაზე 2004 წელს [Constancio Victor. 2017.gv.15]. ამ ქმედებამ გამოიწვია ინვესტორების სტიმულირება, რასაც შედეგად მოჰყვა მაღალი რისკის მატარებელი საგირავნო აქტივების აკუმულირება ფინანსურ სექტორში. სიტუაციის დასარეგულირებლად, სახელმწიფო იძულებული გახდა გამოყენებინა მაკროპროდენციული პოლიტიკა, კერძოდ კაპიტალის კონტროლური ბუფერი და სარეზერვო მოთხოვნები.

ქვეყნების მეოთხე ჯგუფი – უნგრეთსა და ჩეხეთის რესპუბლიკას არ გამოუყენებია მაკროპროდენციული პოლიტიკა ფინანსურ კრიზისამდე. კერძოდ, უნგრეთში კრედიტების გაცემაზე არ იყო შეზღუდვა, რადგან ეს აქტივობა მიმართული იყო ევროპავშირის ქვეყნებთან კონვერგენციაზე შემოსავლების ჭრილში. და მიუხედავად იმისა, რომ ამ ქმედებამ გამოიწვია კრედიტების და საგირავნო სესხების მოცულობის სწრაფი ზრდა, ქვეყანა არ ცდილობდა დასახული პოლიტიკიდან გადახვევას სოციალური მიზეზების გამო. კრიზისის შემდეგ ცხადი გახდა, რომ აუცილებელი იყო მკაცრი ზომების გატარება, 2010 [Constancio Victor. 2017.gv.15] წლიდან ქვეყანამ დაიწყო საგირავნო აქტივების დენომინირების აკრძალვა უცხოურ ვალუტაში.

გონიერმა და წინდახედულმა მაკროეკონომიკურმა პოლიტიკამ და მოქნილმა საგადუტო რეჟიმმა ხელი შეუწიო ჩეხეთის რესპუბლიკას ფინანსურ სისტემას, თავი აერიდებინა არასტაბილურობისა და კრიზისის მძიმე „ხაფანგში“ მოხვედრისაგან. ფაქტი, რომელიც ჩეხეთის რესპუბლიკას ხდის განსაკუთრებულს, არის ის რომ ქვეყანა არ გასცემს სესხებს უცხოურ ვალუტაში. ასევე მას აქვს გამართულად ფუნქციონირებადი მაკროეკონომიკური პოლიტიკის მენეჯმენტი, ინფლაციისა და საპროცენტო განაკვეთის დაბალი დონე, რამაც გარკვეულწილად ხელი შეწყო მის ფინანსურ სტაბილურობას. პოლიტიკის ეფექტიანობა ასევე იმითაცაა განპირობებული, რომ 1990-იანი წლების შუახანებში ქვეყანაში გატარდა საბანკო რეფორმა, რომელიც ითვალისწინებდა ბევრი მცირე ზომის ბანკის დახურვას. აღსანიშნავია პრუდენციული პოლიტიკის განხორციელება, კერძოდ 2005 [Gil Indermit, Raiser Martin. 2012. გვ. 151-155] წლიდან ჩეხეთის ცენტრალურმა ბანკმა აიღო პასუხისმგებლობა კომერციულ, საინვესტიციო და სადაზღვევო კომპანიებზე. აღნიშნულმა გარემოებებმა განაპირობა მისი ფინანსური სტაბილურობა კრიზისის პერიოდშიც კი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ირლანდიის, ლიტვის, სლოვაკეთის და გერმანიის საზედამხედველო ორგანოები მაკროპროდენციული პოლიტიკის გაუმჯობესების მიზნით იძლევიან რეკომენდაციებს გირაოზე საპროცენტო განაკვეთის სენსიტიურობის ანალიზის ჩატარების შესახებ, რათა აღიკვეთოს შემდგომი გართულებები ქონების ბაზარზე.

ევროზონის რეგიონში აქტიურად მიმდინარეობს მსჯელობა საშინაო და საგარეო გამოწვევებზე. ევროზონის ქვეყნების ფინანსური ინტეგრაციის მიუხედავად, ისინი გარკვეულწილად მაინც სეგმენტირებულია. ზოგიერთი ქვეყანა მრავლად არის წარმოდგენილი უცხოურ ბაზრებზე შვილობილი კომპანიების თუ სხვა ფინანსური ინსტიტუტების სახით, რომლებიც შესაბამისად

ექვემდებარებიან მასპინძელი ქვეყნის რეგულაციებს. შესაბამისად, რთულდება პასუხისმგებლობის აღვა ეფრობის სამეთვალყურეო საბჭოების მიერ ასეთი ფილიალების ფინანსურ მდგრადობაზე, რადგან ფინანსური კავშირები საკ- მაოდ კომპლექსურ ხასიათს ატარებს.

-ეფრობის ფინანსური სტაბილურობის უზრუნველმყოფელი ინსტიტუტები პასუხისმგებელნი არიან თავიანთ ტერიტორიაზე არსებული ფინანსური ინსტიტუტების და საბანკო სისტემის მდგრადობაზე და არა უცხოეთში არსებული და დარეგისტრირებული კომპანიების სტაბილურობაზე, რომლებიც უცხოური კანონმდებლობით რეგულირდება.

- არ არის მჭიდრო კავშირი და მედიაცია ადგილობრივი და მასპინძელი ქვეყნების საზედამხედველო საბჭოებს შორის. აღნიშნული კავშირი გართულებულია იმის გამო, რომ ისინი იყენებენ სხვადასხვა რეგულაციებსა და მაკროპრუდენციული პოლიტიკის განსხვავებულ ინსტრუმენტებს.

-არ არსებობს მექანიზმი, რომელიც გადაანაწილებს რისკებსა და დანახარჯებს ეფროზონის ქვეყნებსა და მათ შეილობილ კომპანიებს შორის, რომლებიც საზღვარგარეთ არიან განლაგებულნი.

სანამ ეფროპა მსჯელობს რეგულაციებისა და კოოპერაციის, კოორდინაციის პროცესებზე, იყვეთება სხვა პროცესებაც: უცხოური ფინანსური სისტემის გავლენა ეფროკავშირის ქვეყნებზე.

დეცენტრალიზაცია – კრიზისამდე ფინანსური სტაბილურობის ფუნქცია დეცენტრალიზებული იყო ნაციონალურ დონეზე ცენტრალურ ბანკებს, საზედამხედველო საბჭოებს, ქონების მართვის და დეპოზიტების დამზღვევ კომპანიებს შორის (მიუხედავად ეფროპის ფინანსური სისტემის ინტეგრაციისა).

სეგმენტაცია – კრიზისამდე ფინანსური სტაბილურობის ფუნქცია გადანაწილებული იყო ქვეყნებსა და სექტორებს შორის. მაგალითად, საბანკო საზედამხედველო საბჭოები და ფინანსური კონგლომერატები დამოუკიდებლად ახორციელებდნენ ფინანსურ პოლიტიკას.

ინფორმაციის და მონაცემების ნაკლებობა – არაერთხელ აღვნიშნეთ, რომ მაკროპრუდენციული ინსტრუმენტების გამოყენებას არცთუ დიდი ხნის ისტორია აქვს, ამასთან სიძნელეებს წარმოშობს ის ფაქტი, რომ სტატის- ტიკური მონაცემები ხშირ შემთხვევაში არ არის ხელმისაწვდომი და საჯარო, ზოგი მონაცემი საერთოდ დაკარგულია, რაც წარმოშობს პროცედურებს მონა- ცემების ხარისხის კუთხითაც. მონაცემების ხარისხი, სიზუსტე და მოცულობა კი გადამზღვებ როლს თამაშობს სიტუაციის გაანალიზებაში, ამიტომაც ამგვარ ინფორმაციაზე პასუხისმგებლობა ეკისრეგბათ არა მარტო საზღვამხედველო საბჭოებს, არამედ მეკლევარებსაც.

ინსტრუმენტების გამოყენება – არ არის მიღწეული კონსენსუსი იმის თაობაზე, თუ რომელი ინსტრუმენტი უნდა გამოიყენონ საზღვამხედველო საბჭოებმა. სიტუაციის გასაანალიზებლად ვეურდნობით Borio და Drehmann-ის - კლასიფიკაციას, რომლებიც გამოყოფენ ინსტრუმენტა 4 ჯგუფს [Borio, Drehman, 2012. გვ. 29-46].

1. ფინანსური სტაბილურობის ინდიკატორები – აანალიზებენ წარსული გამოცდიდებიდან გამომდინარე საბანკო სისტემის და მისი მდგრმარეობის ეფოლუციას დროში.

2. წინმსწრები, გამაფრთხილებელი ინდიკატორები – მიმართულია ფინანსური რისკებისა და არასტაბილურობის პროგნოზირებასა და აღმოჩენაზე. ეს ინდიკატორები განსაზღვრავს რისკის მინიმალურად დასაშვებ დონეს, მის აქტუალურებას სპეციალური ბუშტის გასკლომის დროს და აგზავნის სიგნალს ეკონომიკაში, რაც იმის მანიშნებელია, რომ მაკროპრუდენციული ინსტრუმენტების აქტიურად გამოყენება არის საჭირო.

3. Vector Autoregression Models(VAR) – იუქნებს ეკონომეტრიკულ მოდელებს გაონომიკური აქტივობის გასაანალიზებლად, ასევე ახდენს შემთხვევითი კაგ-შირების იღენტიფიცირებას საბანკო და ეკონომიკურ აქტივობას შორის. ეკონომეტრიკული მოდელები ფართოდ გამოიყენება, რაღაც გამოკვლევებიდან იკვეთება, რომ სცენარები, რომელიც აგებულია სხვადასხვა შოკების გათვა-ლისწინებით, კარგად პროგნოზირებს ეკონომიკაში სტაბილურობისა თუ არა-სტაბილურობის პერიოდებს.

4. მაკრო სტრესს მოდელები – ამოწმებს საბანკო სისტემის მდგრადობას მაკროეკონომიკური შოკების მიმართ და სხვადასხვა სიმულაციური მოდელების აგების საფუძველზე იძლევა რეკომენდაციების შემუშავების შესაძლებ-ლობას.

დასკვნის სახით შეიძლება აღინიშნოს, რომ, მიუხედავად ეპროპულ ქვეყნებში განხორციელებული წინ გადადგმული ნაბიჯებისა, მაკროპრუდენ-ციული და საბანკო-საფინანსო ზედამხედველობის მიმართულებით, რეგიონში მაინც იკვეთება ეფექტიანი მაკროპრუდენციული პოლიტიკის გამოყენების პრობლემები. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ისიც, რომ აღნიშნული პოლიტიკა ჯერ კიდევ ფორმირების სტადიაშია, მას არ გააჩნია მკაფიოდ განსაზღვრული ჩარჩო-პირობები და სრულყოფილი მექანიზმი, რადგანაც მის აქტიურ გამოყე-ნებაზე მსჯელობა მხოლოდ გლობალური ფინანსური კრიზისის შემდგომ დაიწყო. ევროზონის ქვეყნების ცენტრალური ბანკები და საზედამხედველო ორგანოები მუდმივად ახორციელებენ ამ მიმართულებით გასატარებელ ლონისძიებებს და მიმართავენ სხვადასხვა ინსტრუმენტს, ასევე აქტიურად იყე-ნებენ სტრეს-ტესტირებას, როგორც ცალკეული ქვეყნის, ასევე მოლიანად ევროზონის ფინანსური სტაბილურობის შესაფასებლად, რისთვისაც აქტიურად გამოიყენება ზემოაღნიშნული ინსტრუმენტები.

დასკვნა

2008 წლის გლობალურმა ფინანსურმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ ცხადყო, რომ დღეისათვის არსებული მაკროეკონომიკური და მაკროპრუ-დენციული ზედამხედველობის ტრადიციული მექანიზმები ვერ უზრუნველყოფს ფინანსურ სტაბილურობას. დღის წესრიგში დადგა საფინანსო რეგულირებისა და საბანკო ზედამხედველობის რეფორმირების, გამკაცრების და მაკროპრუ-დენციული ნორმების შემოღების აუცილებლობა. მიუხედავად იმისა, რომ ევ-როპაში მაკროპრუდენციული პოლიტიკის გამოყენების მიმართულებით საკ-მაოდ წინ გადადგმული ნაბიჯები შეინიშნება, ამ რეგიონში მაინც იკვეთება რიგი პრობლემები, რომელთა გადაწყვეტაზე აქტიურად მუშაობენ საერთა-შორისო ფინანსური ინსტიტუტები, კერძოდ: ევროპის ცენტრალური ბანკი (ECB), ბაზელის კომიტეტი (Basel committee), ევროპის სისტემური რისკების საბ-ჭო (European Systemic Risk Board) და ევროპის ფინანსური სტაბილურობის საბ-ჭო (European Financial Stability Board). უნდა აღინიშნოს, რომ მაკროპრუდენციუ-ლი პოლიტიკის ეფექტიანი გამოყენების პრობლემას განაპირობებს ის გარე-მოებაც, რომ მაკროპრუდენციული პოლიტიკა ჯერ კიდევ ფორმირების პრო-ცესშია და საჭიროებს ჩარჩო-პირობების შემდგომ დახვეწისა და გაუმჯო-ბესებას.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Basel Committee on Banking supervision, June 2016, Regulatory Consistency Assesmnet Program, pp 23.
2. Borio, Drehman. Assessing the risk of banking crises – revisited”, 2012, BIS Quarterly Review, March, pp. 29-46.
3. Deutsche Bundesbank, 2015, „The importance of macrprudencial policy for monetary policy”, pp 43.
4. European Central Bank, 28 October 2015, Macroprudential Policy in Europe: ensuring financial stability, pp 3-5.
5. Estrada A, 2012,, Spanish Boom-Bust and Macropredential Policy ”, p-27-28.
6. Constancio Victor (Vice –President of ECB), 28 Oct, 2015 „Macroprudential Policy in Europe: ensuring financial stability in, euro area”, pp 12-15
7. Gil Indermit, Raiser Martin(worlds banks Chief economists), 2012, „The Golden Growth”, pp 151-155.

*Nino Zhorzhikashvili
Magistrature student of macroeconomics,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

**MACROPRUDENTIAL POLICY AND ITS EFFECTIVE USE PROBLEMS
(EUROPEAN EXPERIENCE)**
Expanded Summary

The global financial crisis of 2008 once again raised the issue of more active use of macroprudential policy, as it was revealed that the microprudential policy and its regulations were not sufficient for financial stability. Macroprudential policy-policy that focuses on the regulation of the entire banking system, which includes the identification of the systemic and financial risks and aims to eliminate economic losses at a minimum level , monitoring and control, pursuing the regulatory and countercyclical policy in financial sector to ensure economic stability.

The purpose of the Macropredential Policy is to increase the sustainability of the financial system towards endogenous shocks to limit financial imbalance and to minimize macroeconomic expenses caused by financial instability. To do this, it is necessary to carry out countercyclical policy and to prevent risks in this regard.

Effective implementation of the macroprudential approach depends on supervision and coordinated action by the central bank. Central banks are naturally involved in implementing macroprudential policy. Monetary policy is more actively using unconventional methods and instruments of regulation as tools of macroprudential policy. Before the global financial financial crisis, there was a spread opinion about existing conflict between macroprudential and monetary policies, but crisis revealed the need of close cooperation of these policies.

The ECB monitors developments in the banking sectors of the euro area and the EU as a whole, as well as other financial sectors, to identify any vulnerabilities and check the resilience of the financial system. It carries out these tasks together with the other central

banks of the Eurosystem and the European System of Central Banks. The emergence of possible systemic risks in the financial system is addressed through macroprudential policies. The overarching goal of macroprudential policy is to preserve financial stability. In the Euro Area, macro-prudential policy seems of particular relevance. Indeed, within the framework of the single monetary policy Member States can no longer use the interest rate to address domestic imbalances. Against the background of the current loose monetary policy stance and the low interest rate environment, macro-prudential instruments could be useful tools to prevent the building up of asset bubbles, excessive private/household debt and excessive banks' leverage.

Discussing the active use of macroprudential policy in the European region has been started during the global financial crisis, and the results of recent years have shown the success of implementing the practice of mentioned policy instruments. Specifically, such instruments are used, such as the loan To value (LTV), Loan To Income (LTI) and capital countercyclical buffer.

Nevertheless, Euro Union countries have begun urgent implementation and adoption of macroprudential policy, countries differ in this regard and we can divide them in 4 groups:

1. Countries actively using macroprudential policy and have more experience in this regard
2. Countries that use this policy and its instruments in small doses.
3. Moral conviction - countries that seek to morally and verbally act on separate sectors of economy, households and firms. However, the efficiency of the emphasized policy is based on country's government reputation.
4. Countries that do not use macroprudential policy tools.

In Euro region we can emphasize several problems in regards of effective use of macroprudential policy:

-There is no close connection and mediation between the local and host countries between supervisory bodies. This connection is complicated because they use different regulations and different tools of macroprudential policy.

-There is no mechanism that distributes risks and expenses between the eurozone countries and their subsidiary companies that are located abroad.

-While Europe is discussing the problem of coordination, other problems have also occurred: the influence of the foreign financial system on EU countries.

-Decentralization - Before the crisis, the financial stability function was decentralized at the national level between central banks, supervisory boards, property management and deposit insurance insurers (despite the European Financial System integration).

-Segmentation-before crisis, financial stability function was distributed between countries and sectors. For example, banking supervisory boards and financial conglomerates independently implementing financial policy.

-The lack of information and data- statistical data is not often available and some data are lost at all, which generates problems in terms of data quality. Quality, accuracy, and volume of data are playing a crucial role in analyzing the situation.

Keywords : macroprudential policy, financial stability, capital countercyclical buffer, financial crisis.

გიორგი მიქელაძე
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
დოქტორანტი

06300 სტატიის ტემაზე ნაკადების მოდელის ემართიული რეალიზაცია
(საქართველოს მაბალითზე)

სტატია ფინანსურად მხარდაჭერილია შოთა რუსთაველის ეროვნული
სამეცნიერო ფონდის მიერ პროექტის № PhDF2016_238

რეზიუმე

სტატიაში გმპირიულად შემოწმებულია რ. კოპკეს ინვესტიციების ფუ-
ლადი ნაკადების მოდელი საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე. მოდელის
ემპირიული რეალიზაციის დროს ეკონომიკურ ინდიკატორთა შესახებ ინფორ-
მაციის ნაკლებობისა თუ არარსებობის პრობლემა გადაჭრილია სხვადასხვა
ეკონომიკური მეთოდით (ჩამნაცვლებელი ცვლადების გამოყენება, მონაცემთა
გამოთვლა სხვა განტოლების მეშვეობით და ა.შ.). ემპირიული კვლევებით დად-
გენილია, რომ მთლიანი ინვესტიციების მნიშვნელობა, კომპანიების ბრუნვის
მიმდინარე და ლაგირებული მნიშვნელობა ზრდად დამოკიდებულებაშია. ამას-
თან ძირითადი კაპიტალის მოცულობის სტატისტიკურად უმნიშვნელობის გამო
მოდელიდან გამორიცხულია.

საკვანძო სიტყვები: მთლიანი ინვესტიციები, ინვესტიციების ფულადი ნაკა-
დების მოდელი, კომპანიების ბრუნვის მოცულობა.

JEL Codes: P. 20, P. 31, P. 40, P. 52

შესავალი

ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელი დაფუძნებულია პოსტუ-
ლატზე, რომელიც გულისხმობს, რომ ფირმის ფულადი შიდა ნაკადი გვევ-
ლინება ინვესტიციების ძირითად წყაროდ. ამასთან, ინვესტიციების განხორ-
ციელება კომპანიის შიდა სახსრებით უფრო მნიშვნელოვანია, ვიდრე კომპა-
ნიის გარედან მოზიდული ფულადი ნაკადებით, როგორიცაა: აქციების გამოშ-
ვება, თანაზიარი კაპიტალის მოზიდვა და ა.შ. ინვესტიციების ფულადი ნაკადის
მოდელის მიხედვით, საინვესტიციო ხარჯები არის კომპანიის ფულადი ნაკა-
დების ფუნქცია. შესაბამისად, კაპიტალის ოპტიმალური დონე განისაზღვრება
არა გამოშვების დონით, როგორც ინვესტიციების აქსელერატორის მოდელში
გვხვდება, არამედ მოსალოდნელი მოგების რაოდენობით ან ფაქტობრივი შე-
მოსავლით.

ვინაიდან საქართველო წარმოადგენს განვითარებად ქვეყნას და განვი-
თარებადი ქვეყნის ეკონომიკა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ინვესტი-
ციების მოცულობაზე, მნიშვნელოვანია გამოვლინდეს მთლიან ინვესტიციებზე
მოქმედი ეკონომიკური ინდიკატორების სპექტრი, რათა ეკონომიკური პოლი-
ტიკის გამტარებლებს მიეცეთ ინვესტიციების მოცულობაზე ზემოქმედების სა-
შუალება. მთლიან ინვესტიციებზე კომპანიის შიდა ფულადი სახსრების ეკო-
ნომიკური გავლენის ანალიზისთვის საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე
სასურველია ემპირიულად შემოწმდეს ინვესტიციების ფულადი ნაკადების
მოდელის სტატისტიკური გარგისიანობა და მოხდეს შედეგების შედარება სხვა
ქვეყნის მაგალითზე ჩატარებულ კვლევებთან.

ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელი და მისი ემპირიული რეალიზაცია

ი. გრუნფილდის მიხედვით, კაპიტალის ოპტიმალური მოცულობა არის მოსალოდნელი შემოსავლის წრფივი ფუნქცია. კომპანიის მოსალოდნელი შემოსავალი გამოხატულია ფირმის საბაზო ღირებულებით:

(1)

თუ (1)-ს ჩაგსვავთ მთლიანი ინვესტიციების საბაზო მოდელში, რომელსაც ასეთი სახე გააჩნია [Bernd, 2005: 278-281]:

(2)

მიღებულ შედეგს ექნება შემდეგი სახე:

(3)

აღნიშნული მოდელის მიხედვით, ინვესტიციებზე დიდ გავლენას ახდენს ფირმის საბაზო ღირებულება.

კ. მეიერი, კ. კუხი, კ. დიუსემბერი და სხვა მეცნიერები თვლიდნენ, რომ კაპიტალის ბაზები საგრძნობი ნაკლოვანებებით ხასიათდება. მეცნიერები აღნიშნავდნენ რომ, როდესაც იზრდება ვალების და შემოსავლების ფარდობა, მაშინ სასურველია, (1) მოდელში კომპანიის საბაზო ღირებულება შეიცვალოს მეტად ლიკიდური ცვლადით: შემოსავლით, გადასახადებით, კორექტირებული შემოსავლით და სხვ.

ხელმისაწვდომი კაპიტალი განისაზღვრება ფულადი ნაკადებით, რომელიც არის შემოსავლის დამოკიდებული ცვლადი. აღნიშნული შემოსავალი კორექტირებულია გადასახადებით, დივიდენდებით და ამორტიზაციული ხარჯებით.

ფირმის დაფინანსების ერთადერთ წყაროს არ წარმოადგენს შიდა ფულადი ნაკადი. კომპანიას შეუძლია მოიზოდოს სასესხო კაპიტალი. მეცნიერთა ნაწილს მიაჩნია, მიუხედავად იმისა, რომ სასესხო კაპიტალი გვაძლევს საშუალებას გაიზარდოს ფირმის ძირითადი ფონდები, მისგან მიღებული ამონაგები იქნება მცირე, ვინაიდან კომპანიას უწევს კაპიტალის გამოყენების საფასურის გადახდა. შესაძლებელია სასესხო კაპიტალის გამოყენებისას კომპანიის აქციონერები და მენეჯმენტი შეიზღუდოს შესაძლებლობებში, რაც ინვესტიციების მიზნობრიობის ცვლილებას გამოიწვევს.

ინვესტიციების დაფინანსების მესამე წყარო არის კომპანიის აქციების გმისია. ფირმისთვის მნიშვნელოვანია აქციების ღირებულება, ვინაიდან მისი გამოყენება შესაძლებელია სამომავლო კაპიტალის დასაფინანსებლად. ამ სახით კომპანიის ძირითადი ფონდების დაფინანსება ხასიათდება რისკით, რადგან ახალ აქციონერებს აქვთ დივიდენდების მიღების და კომპანიის მართვის უფლება მთლიან აქციებში მათი აქციების წილის პროპორციულად.

ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელში არ არის ნათელი ფაქტი: ფულადი ნაკადები გავლენას ახდენს კაპიტალის სასურველ მოცულობაზე (-ზე) თუ კაპიტალის მოწყობის სიჩქარეზე (გ-ზე). ორივე მტკიცებულების გან-

ხილვა მნიშვნელოვანი დასკვნების გაპეტების საშუალებას იძლევა. მაგალითად, თუ ფულადი ნაკადები მოქმედებს ე-ზე, მაშინ ის იქნება ენდოგენური ფაქტორი და არა ეგზოგენური, როგორსაც ვთვლიდით წინა მოდელებში.

ფულადი ნაკადების გამოყენებისას სასურველია შეფასდეს მისი ლაგის სიგრძე და, ამასთან, მოხდეს მისი ნომინალური ღირებულების დევლირება. ინვესტიციების ფულადი ნაკადების ზოგადი მოდელი რიჩარდ კოპკემ შემდეგი სახით ჩამოაყალიბა და შემდეგ ემპირიულად შეამოწმა [Bernd, 2005: 281]:

-

(4)

სადაც არის შესაფასებელი პარამეტრები, F – შიდა ფულადი ნაკადები მიმდინარე ღირებულებაში, J – ძირითადი ფონდების ასალი ელემენტების ფასების ინდექსი.

რიჩარდ კოპკემ 1982 წელს ემპირიულად შეამოწმა ფულადი ნაკადების მოდელი, სადაც არის დამოკიდებული ცვლადი. მკვლევარი კვლევის ეტაპებზე იყენებდა ლაგის სხვადასხვა სიგრძეს აქტივების სპეციფიკიდან გამომდინარე. კვლევის პირველ ეტაპზე მეცნიერი მივიდა დასკვნამდე, რომ ფულადი ნაკადები არ ახდენდა არსებით გავლენას აღჭურვილობასა და შეიარაღებაზე კვლევის მეორე ეტაპზე მან მიიღო მნიშვნელოვანი დასკვნა, რომ ფულადი ნაკადები შედარებით დიდ გავლენას ახდენს შენობა-ნაგებობებზე, ვიდრე აღჭურვილობაზე. აღსანიშნავია ფაქტი, კვლევის პირველ ეტაპზე, სადაც ჩართული ფაქტორების ლაგების სიგრძე შედარებით დიდი კოეფიციენტების კლება-ზრდის ტენდენციების განმეორებადობა ქმნიდა ხერხისებურ ფორმას. კვლევის მეორე ეტაპზე კოეფიციენტებს ჰქონდა შემცირების ტენდენცია [Bernd, 2005: 281-283].

რ. კოპკეს მიერ ფულადი ნაკადების მოდელის შეფასებისას

მნიშვნელობა სტატისტიკურად ნულთან ახლოსაა. კაპიტალის ლაგირებული მნიშვნელობა მოდელში არ არის მნიშვნელოვანი და მეცნიერმა კვლევის შემდეგ ეტაპზე ეს ცვლადი უგულებელყო.

მოდელის შეფასებისას პირველ ეტაპზე -ს მნიშვნელობები მერყეობს 0,81-0,83 შუალედში, ხოლო მეორე ეტაპზე 0,936-0,956.

ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელის ემპირიული რეალიზაცია
საქართველოს მაგალითზე

ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელის შესაფასებლად საქართველოს მაგალითზე განვიხილოთ (4) მოდელის მოდიფიცირებული ვარიანტი, სადაც ამსხნელ ცვლადებად კომპანიების ბრუნვის მოცულობა იქნება განხილული. დაკვირვებათა რაოდენობა შეადგენდა 48-ს, 12 წლის კვარტალურ მონაცემებს. ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელი აიგება 9 წლის კვარტალური მონაცემების საფუძველზე (2006-2014). ლაგის სიგრძედ კომპანიის ბრუნვაში განვიხილავთ $j=1$. ვინაიდან საქართველოს ძირითადი კაპიტალის შესახებ არ არსებობს ემპირიული ინფორმაცია, მის მნიშვნელობებში გავითვალისწინებით აქსელერატორის მოდელის რეალიზაციით მიღებული რეალური კაპიტალის კვარტალურ მონაცემებს [მიქელაქე, 2016: 104-107]. საბოლოოდ შესაფასებელ მოდელს ექნება შემდეგი სახე:

(5)

დოლადოს, ჯენკინსონისა და სოსვილა-რივეროს მიერ შემოთავაზე-ბული პროცედურით დროითი მწკრივები უნდა შემოწმდეს და დადგინდეს, თუ რომელი ტიპების არის TSP თუ DSP. კერძოდ TSP ტიპი გულისხმობს, რომ მწკრივები არიან არასტაციონალურები ცვალებადი ტრენდის გამო, ხოლო DSP ტიპისას-არის არასტაციონალური ცვალებადი დისპერსიის გამო [Dolado... 1990: 249-273]. აღნიშნული ტესტის გამოყენებით ოთხივე მწკრივში მიიღება ნულო-ვანი ჰოპოთეზა ერთეულოვანი ფესვის არსებობაზე [Dickey... 1979: 427-431], რაც მათ არასტაციონალურობას გულისხმობს. მწკრივების გასასტაციონალურებ-ლად სხვაობებზე გადასვლით დგინდება რომ მოლიანი ინვესტიციები წარ-მოადგენს I(1) პროცესს. I(2)-ს წარმოადგენს ბრუნვის მიმდინარე და ლაგი-რებული მნიშვნელობები, ხოლო კაპიტალის ლაგირებული მნიშვნელობა, t-1 პერიოდში ტრენდ-სტაციონალურია. მოდელის აგებისას შედეგობრივი ცვლა-დის როლში იქნება ხოლო ამსხელ ცვლადებად მეორე რიგის სხვაობები , და დეტრენდირებული . რაც შემდეგნაირად ჩაიწერება:

(6)

(6) მოდელის რეალიზაციით მივიღებთ:

ცხრილი 1

უმცირეს კვადრატთა მეთოდით შეფასებული ინვესტიციების ფულადი
ნაკადების ($j=1$) მოდელი

Dependent Variable: I_D
Method: Least Squares
Date: 08/14/17 Time: 20:51
Sample (adjusted): 2006Q4 2014Q4
Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
B_D2	0.240569	0.043700	5.505071	0.0000
B_D2_1	0.128741	0.045939	2.802393	0.0089
DET_K_1	-0.101964	0.089491	-1.139374	0.2639
C	29.22731	61.16683	0.477829	0.6364
R-squared	0.555701	Mean dependent var	27.98288	
Adjusted R-squared	0.509739	S.D. dependent var	500.3161	
S.E. of regression	350.3145	Akaike info criterion	14.66875	
Sum squared resid	3558887.	Schwarz criterion	14.85015	
Log likelihood	-238.0344	Hannan-Quinn criter.	14.72979	
F-statistic	12.09046	Durbin-Watson stat	2.504690	
Prob(F-statistic)	0.000026			

თუ მოდელიდან გამოგრიცხავთ სტატისტიკურად არამნიშვნელოვან ცვლადებს (თავისუფალ წევრს და დეტრენდირებული კაპიტალის ლაგირებულ მნიშვნე-ლობას) მივიღებთ:

ცხრილი 2

უმცირეს კგადრატთა მეთოდით შეფასებული ინგესტიციების ფულადი
ნაკადების ($j=1$) მოდელი, რომლიდანაც სტატისტიკურად არამნიშვნელოვანი
ცვლადები გამორიცხულია

Dependent Variable: I_D

Method: Least Squares

Date: 08/14/17 Time: 20:50

Sample (adjusted): 2006Q4 2014Q4

Included observations: 33 after adjustments

Variable	Coefficient	Std. Error	t-Statistic	Prob.
B_D2	0.251868	0.042218	5.965904	0.0000
B_D2_1	0.109348	0.042219	2.590004	0.0145
R-squared	0.533460	Mean dependent var	27.98288	
Adjusted R-squared	0.518410	S.D. dependent var	500.3161	
S.E. of regression	347.2027	Akaike info criterion	14.59639	
Sum squared resid	3737040.	Schwarz criterion	14.68708	
Log likelihood	-238.8404	Hannan-Quinn criter.	14.62690	
Durbin-Watson stat	2.505713			

(7)

როგორც ვხედავთ, დეტერმინაციის და კორექტირებული დეტერმინაციის კოეფიციენტები შეადგენს 0.53 და 0.52, რაც მიუთითებს რომ შედეგობრივი ცვლადის უკეთ ასახსნელად მოდელში სხვა ფაქტორებიც უნდა იყოს ჩართული. მოდელში ჩართული ცვლადების კოეფიციენტების შესახებ მიიღება

პიპოტეზა, რაც მათ სტატისტიკურად მნიშვნელოვნებას მიუთითებს [ანანიაშვილი, 2010: 109-129]. მოდელის ნარჩენობით წევრების განაწილება ექვემდებარება ნორმალურს. დარბინ-უიტსონის ტესტის გათვალისწინებით ნარჩენობით წევრებში ავტოკორელაციის არსებობის შესახებ ვერაფერს ვიტვით, ვინაიდან მოდელი არ შეიცავს თავისუფალ წევრს, რაც ტესტის გამოყენების ერთერთ დაშვებას წარმოადგენს [ანანიაშვილი, 2014: 10-13]. თუმცა ბროიშ-გოდფრის ტესტის მიხედვით, ნარჩენობით წევრებში არ არსებობს ავტოკორელაციის პრობლემა 1% მნიშვნელოვნების დონით [Breusch, 1978: 334-355; Godfrey, 1978: 1293-1301]. ასევე ვაიტის ტესტის მიხედვით, ნარჩენობით წევრებში არ შეინიშნება პეტეროსკეტასტურობა 1%-იანი მნიშვნელოვნების დონით. აღნიშნული შედეგების გათვალისწინებით შედეგობრივ ცვლადს სხინის ფაქტორული ცვლადები, ამასთან, მოდელში შესაძლოა ჩაირთოს სტატისტიკურად სხვა მნიშვნელოვანი ფაქტორები (რომლებსაც თეორიული მოდელი არ ითვალისწინებს), რათა დეტერმინაციის კოეფიციენტი 1-ს მიუახლოვდეს. ამასთან, F=17.15, F>, რაც მოდელის გარგიასიანობაზე მიუთითებს [ანანიაშვილი, 2010: 109-129]. $j=0$ შემთხვევაში მოდელში მიიღება ანალოგიური შედეგები, თუმცა $j=1$ შემთხვევაში ფაქტორული ცვლადების ამსხნელობითი უნარი უმჯობესდება (იზრდება დეტერმინაციისა და კორექტირებული დეტერმინაციის კოეფიციენტის მნიშვნელობა). ამასთან, ფაქტორული ცვლადების ლაგური მნიშვნელობის ჩამატება მოდელში ($j=3;4;\dots$), არათუ აუმჯობესებს შედეგებს არამედ აუარესებს.

დასკვნა

საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე ინვესტიციების ფულადი ნაკადების მოდელის ემპირიული რეალიზაციით დგინდება, რომ მოდელი სტატისტიკურად ვარგისია.

მთლიანი ინვესტიციების მოცულობასთან ზრდად დამოკიდებულებაშია კომპანიების ბრუნვის მიმდინარე და ლაგირებული მნიშვნელობა. მიმდინარე პერიოდის ბრუნვის მოცულობა მეტად ზრდის ინვესტიციების რაოდენობას, ვიდრე მისი ლაგირებული მნიშვნელობა, რაც ლოგიკური შედეგია. მიმდინარე პერიოდში კომპანიის ბრუნვის მოცულობის ზრდისას მიიღება შიდა ფულადი სახსრებით ინვესტიციების განხორციელების გადაწყვეტილება. აღსანიშნავია, რომ წინა პერიოდში კომპანიის ბრუნვის მოცულობის კავშირი მიმდინარე პერიოდის ინვესტიციების მოცულობასთან გამოწვეულია ინვესტიციების განხორციელების დროში დაყოვნების პროცესით. ვინაიდან ინვესტიციები ხორციელდება პერიოდულად და არა ერთდროულად, შესაბამისად იგი გადადის შემდეგ დროით ტაქტში. სწორედ აღნიშნულ პროცესს ასახავს მოდელში ფაქტორული ცვლადის ლაგირებული მნიშვნელობა.

ინვესტიციების თეორიული მოდელისგან განსხვავებით, საქართველოს ეკონომიკის მაგალითზე აგებული მოდელი არ შეიცავს თავისუფალ წევრს და ფაქტორულ ცვლადად ძირითადი კაპიტალის მოცულობას.

ინვესტიციების ემპირიული მოდელის დეტერმინაციის და კორელაციებული დეტერმინაციის კოეფიციენტები მიგვთითებს, რომ მოდელს აკლია სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი სხვა ფაქტორული ცვლადი ან ცვლადები. სასურველია ამ მიმართულებით კვლევის გაგრძელება და პასუხის გაცემა კითხვაზე აღნიშნული ცვლადები წარმოადგენს კომპანიის შიდა ფულად სახსრებს თუ კომპანიის გარეთ მოძიებულ დაფინანსების წყაროებს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. ანანიაშვილი ი. 2014. დროითი მწკრივების ანალიზი. თსუ, თბილისი,
2. ანანიაშვილი ი. 2010. ეკონომეტრიკა. მერიდანი. თბილისი,
3. მიქელაძე გ. 2016. საქართველოს ძირითადი კაპიტალი და მისი გამოვლის ალტერნატიული მეთოდები. ქ. ეკონომიკა 5-6, გვ. 94-111.
4. Bernd Ernst R. 2005. “Classical and modern”. Applied econometric. Moscow, Iunitidana, pp. 847.
5. Breusch, Trevor S. 1978. “Testing for autocorrelation in dynamic linear models”. Australian Economic Papers 17, pp. 334-355.
6. Dickey, David A., and Wayne A.Fuller. 1979. “Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. “Journal of the American statistical association 74.366a, pp. 427-431.
7. Dolado, Juan J., Tim Jenkinson, and Simon Sosvilla-Rivero. 1990. “Cointegration and unit roots.” Journal of economic surveys 4.3, pp. 249-273.
8. Godfrey, Leslie G. 1978. “Testing against general autoregressive and moving average error models when the regressors include lagged dependent variables.” Econometrica: Journal of the Econometric Society, pp. 1293-1301.
9. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, საწარმოთა ბრუნვა, ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე:
http://geostat.ge/?action=page&p_id=211&lang=geo

10. საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური, მთლიანი ინფერიტი-ციების რაოდენობა, ხელმისაწვდომია ელ-მისამართზე:
http://geostat.ge/?action=page&p_id=118&lang=geo

*Giorgi Mikeladze
Doctoral student,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University*

EMPIRICAL REALIZATION OF INVESTMENT CASH FLOW MODEL

(CASE OF GEORGIA)

Expanded Summary

The article empirically tests R. Kopke's investment cash flows model according to Georgian economy. During empirical realization of the model problems of lack of information or non-existent data are resolved by different economic methods (using Substitutive variables, estimation data of other econometric model and etc.).

Empirical model's dependent variable is Georgia's total real investment as factor variables are Georgia's total real capital, companies' turnover and their lagged values. Because of lack of empirical information about Georgia's total capital, indicator values are estimated according L. M. Koyck's private modification of investment accelerator model. For the same reason in the model factor variable of companies' total internal cash flow are replaced with substitutive variable, companies' total turnover. Factor variables' lags length are not defined in the investment cash flow model. To overcome mentioned problem factor variable's lag length was gradually increased, which revealed that statistically optimal length was equal to 0.

Empirical model's residual members are distributed normally. Durbin-Watson test is not recommended for checking autocorrelation in residual member, because model assumption is violated: model does not contain a constant [Ananiashvili, 2014: 10-13]. Breusch-Godfrey's Lagrange multiplier (LM) test is recommended for checking serial correlation in residual member. According to the null hypothesis of LM test there is no autocorrelation in residual member, whereas alternative hypothesis states that there is serial correlation in residual member [Breusch, 1978: 334-355; Godfrey, 1978: 1293-1301]. Breusch-Godfrey test results show that null hypothesis is statistically significant, which states that there is no serial correlation in residual member.

While checking heteroscedasticity in residual member with White null hypothesis is accepted with 99% confidence interval, which means existence of homoscedasticity. Accordingly, variance of residual member is constant.

It is shown that the coefficients of Georgia's total capital and constant member are not statistically significant as for other coefficients H1 hypothesis of T-test is accepted for statistical significance. Therefore, non-significant factors are excluded from the model. After stated changes empirical model has following form:

Also, coefficients of determination and corrected determination have values - 0.53 and 0.52 accordingly, which shows that model variation is explained by model variables but theoretical model does not include statistical significant factor or factor group. To increase determination coefficients it's recommended to reveal variables and insert them into model. Also, $F=17.15$, $F_{cr}=5.39$, $F>F_{cr}$ shows that model is valid [Ananiashvili, 2010: 109-129].

The empirical research confirms positive correlation between amount of total investment and companies' current and lagged turnover. Current period's turnover has a relatively greater effect than it's lagged value, which is logical consequence. In the current period during companies turnover growth decision of internal cash flow investment is made. Delayed process of investments' realization lead to relationship between current period's investment with previous period's companies' turnover, because investment process has gradually character nor instant. Accordingly investment process includes not only one time period, but also next periods too. In the model factor variable's lagged value reflects stated process.

Empirical cash flow investment model does not include constant and total capital as factor variables unlike theoretical model.

According values of determination coefficients Empirical investment model does not include statistically significant variable or group of variables. Therefore, it is desirable to continue research in this direction to find answer question non-existed variables are internal or external funding source.

Keywords: Total investments, Investment cash flow model, total turnover of companies.

JEL Codes: P 20, P 31, P 40, P 52

ვანო ბერიძე
ნიუ-იორკის უნივერსიტეტის მაგისტრი, ეკონომიკურ და ბიზნეს მეცნიერებათა
უმაღლესი სკოლის მაგისტრი, თსუ-ის დოქტორანტი
კავკასიის უნივერსიტეტის ეკონომიკის დეპარტამენტი

პედიოდურის ეკონომიკური თეორია და
კეთილდღეობის ალტერნატიული ინდიკატორები

რეზიუმე

სტატიაში ახსნილია ბედნიერებასა და ეკონომიკას შორის კავშირი, შეფასებულია მოსახლეობის კეთილდღეობის გაზომვის მეთოდოლოგიური და კეთილდღეობის მაქსიმიზაციის განხორციელების მიზანშეწონილობის საკითხები.

ნაშრომში გაანალიზებულია უცხოელ მკვლევართა შეხედულებები ბედნიერების ეკონომიკური თეორიის შესახებ და შემოთავაზებულია მთლიანი შიგა პროცესების ალტერნატიული საზომები.

სტატიაში გაკეთებულია დასკვნა, რომ მსოფლიოში ყველაზე გავრცელებული კეთილდღეობის საზომი – მთლიანი შიგა პროცესები, ვერ ასერხებს სრულად ასახოს ადამიანთა ბედნიერებაზე მნიშვნელოვანი გავლენის მქონე ფაქტორები. თუმცა, რადგან დღეს მთლიანი შიგა პროცესები ყველაზე კარგად შესწავლილი ინდიკატორია, შეგვიძლია ვივარავდოთ, რომ მისი ჩანაცვლება ალტერნატიული საზომით ახლო მომავალში არ მოხდება. შესაძლებელია იმის გარაულიც, რომ თანხათან მეტი ქვეყნები მოახდენენ ბედნიერების ინდიკატორების სხვადასხვა პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების პროცესში ეტაპობრივ ჩართვას.

საკვანძო სიტყვები: ბედნიერების ეკონომიკა, მოსახლეობის კეთილდღეობა, მთლიანი შიგა პროცესები, პროგრესის ალტერნატიული საზომი.

ეკონომიკა და ბედნიერება: მოკლე ისტორია

ბედნიერება¹² ის ერთადერთი მიზანია, რომელიც ადამიანებს აერთიანებს და რომლისკენაც კაცობრიობა ოდითგანვე მიისწავის. ეკონომიკის, ისევე როგორც ნებისმიერი საზოგადოებრივი პროცესის, უმთავრესი მიზანი კი ადამიანია. ბედნიერების ეკონომიკური თეორიის საკითხის კვლევა აქტიურად XX საუკუნის მეორე ნახევარში დაიწყო, თუმცა ბედნიერების ცნება ეკონომისტების ინტერესის საგანს ეკონომიკის, როგორც სოციალური მეცნიერების, ჩამოყალიბების დღიდან წარმოადგენდა. ჯერ კიდევ 1759 წელს წიგნში “მორალური სენტიმენტების თეორია”, ადამ სმითი მაფიოდ განმარტავს, რომ ადამიანისთვის ნამდვილი ბედნიერება არა სიმძიდრეს და დიდებას, არამედ სიბრძნეს და სათონებას მოაქს. ა. სმითი წერს: “ადამიანი მოქმედებისთვის შეიქმნა და საკუთარი შესაძლებლობების დაძაბვით ხელი უნდა შეუწყოს თავისი და სხვების, გარემო პირობების შეცვლას იმგვარად, რომ ამით საუკეთესო იქნეს უზრუნველყოფილი თითოეულის ბედნიერება” [Smith, 1759/1761, p. 187]. XVIII საუკუნის სხვა გამოჩენილი ეკონომისტებიც, მაგალითად, თომას მალოუსი და ჯერემი ბენთამი, ხშირად წერდნენ ბედნიერებასა და ეკონომიკას

¹²“ბედნიერება”, “სუბსტიტუტურული ბედნიერება”, “პროგრესი”, “კეთილდღეობა” და “განვითარება” ერთი და იგივე მნიშვნელობის მატარებელია.

შორის კაგშირზე [Malthus 1798/1968; Bentham 1776/2001]. ნიშანდობლივია, რომ ადრეული, კლასიკური ეკონომისტებისთვის სარგებლიანობის მაქსიმიზაცია, რომელიც მოგვიაჩებით ფულის ან მთლიანი შიგა პროდუქტის (GDP)¹³ მაქსიმიზაციასთან გაიგიყდა, ბევრად მჭიდროდ იყო დაკავშირებული ბედნიერებასთან, ვიდრე უბრალოდ სიმდიდრის დაგროვებას ან ეკონომიკურ ზრდასთან.

XIX და ადრეულ XX საუკუნეებში ჩამოყალიბებულმა კონსუმერიზმა, ეკონომიკურმა წესრიგმა, რომელიც ადამიანს სულ უფრო მეტი პროდუქტისა თუ სერვისის შეძენისკენ უბიძებდა, ფაქტობრივად გაათავისუფლა ეკონომიკური ურთიერთობები მორალური და ზნეობრივი ფასეულობებისაგან. კლასიკურ და ხეოკლასიკურ ეკონომიკაში ადამიანთა კეთილდღეობა და ბედნიერება მხოლოდ მათ ფულად სიმდიდრესთანად გაიგივებული, ხოლო ქვეყნის პროგრესი კი მისი GDP-ის ზრდასთან (Bruni, 2007, p. 160).

ეკონომიკაში დიდხანს მივიწეული ბედნიერების ცნება XX საუკუნის მეორე ნახევარში დაბრუნდა. ინგლისელმა ეკონომისტმა არტურ პიგუმ განაცხადა, რომ ბედნიერება და მატერიალური დოვლათი ერთმანეთთისგან განსხვავდებული ცნებებია და რომ მატერიალური კეთილდღეობა ადამიანური ბედნიერების ალგორითმის მხოლოდ შემადგენელი ნაწილი შეიძლება იყოს [Pigou, 1951, pp. 287-302]. ამ პრობლემას პირველი ემპირიული კვლევები ფინქოლოგმა ჰედლი კენტრილმა და ეკონომისტმა რიჩარდ ისტერლინმა მიუძღვნეს. კენტრილმა კვლევის შედეგად დაასკვნა, რომ ადამიანთა შემოსავლებსა და მათ ბედნიერებასთან შორის ძლიერი დადებითი სტატისტიკური კორელაცია იყო [Cantril, 1965, pp. 194-195]. თუმცა, მოგვიანებით, 1974 წლის ისტერლინის კვლევამ, რომლის შედეგებიც “ისტერლინის პარადოქსის” სახელწოდებითაცაა ცნობილი, უარყო კენტრილის დაკვნები და შემოსავლებსა და ბედნიერებას შორის კაგშირს ვერ მიაკვლია [Easterlin, 1974, p. 108]. კენტრილისა და ისტერლინის მოსაზრებების დიამეტრული განსხვავებულობის მიუხედავად, შეიძლება დანამდვილებით ითქვას, რომ სწორედ ამ მეცნიერების ადრეულმა კვლევებმა ჩაუყარა საფუძველი ბედნიერების ეკონომიკური თეორიის არსის მომდევნო წლებში უფრო ღრმად შესწავლას და გააჩინეს კითხვები GDP-ის, როგორც კეთილდღეობის საზომი ერთეულის, ავგარგიანობასთან დაკავშირებით.

მთლიანი შიგა პროდუქტის ნაკლოვანებანი

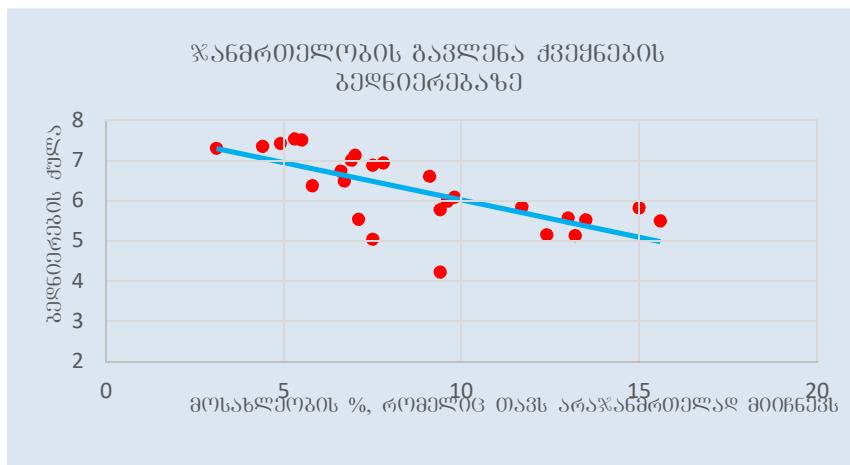
ქვეყანათა პროგრესის და მათი მოსახლეობის კეთილდღეობის მსოფლიოში კველაზე გავრცელებულ საზომ ერთეულს მთლიანი შიგა პროდუქტი (GDP) წარმოადგენს. GDP ერთი წლის განმავლობაში ქვეყნის საზღვრებში წარმოებული მთლიანი პროდუქციისა და მომსახურების საერთო ღირებულებას ხომავს. შესაბამისად, თუ ქვეყნათა პროგრესს GDP-ის საშუალებით გაგზომავთ, პროგრესი და ადამიანთა კეთილდღეობა მეტის წარმოებასა და მოხმარებასთან უნდა გაფაიგივოთ. თუმცა, ხეოკლასიკური ეკონომიკის დაშვება, რომ “მეტი ყოველთვის უკეთესია”, ბოლო წლების განმავლობაში ბევრი პროგრესული ეკონომისტისა და არასამთავრობო ორგანიზაციის კრიტიკის საგანი გახდა. 2016 წლის დავოსის მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე, ცალსახად ხელიბერალური ორგანიზაციის, საერთაშორისო სავალუტო ფონდის პრეზიდენტმა კრისტინ ლაგარდმა და ნობელის პრემიის ლაურეატმა ეკონომიკაში ჯოზეფ შტიგლიცმა განაცხადეს, რომ აუცილებელია GDP ჩანაცვლდეს სხვა, მეტად მრავლისმომცველი საზომით, რომელიც ამა თუ იმ ქვეყნის მოსახ-

¹³ ერთი წლის განმავლობაში ქვეყნის საზღვრებში წარმოებული მთლიანი პროდუქციისა და მომსახურების საერთო ღირებულება.

ლეობის კეთილდღეობას თუ ბედნიერებას უფრო ნათლად ასახავს. GDP-ის, როგორც ქვეყნის კეთილდღეობის საზომი ერთეულის, ლიმიტაციები მისმა არქიტექტორმა საიმონ კუზნეცმაც კარგად იცოდა. კუზნეცი წერს: “ქვეყნის კეთილდღეობაზე დასკვნის გაკეთება მხოლოდ გაჭირვებითაა შესაძლებელი ხემოთ განმარტებული ეროვნული შემოსავლის მიხედვით” [Kuznets, 1934, p. 7].

არაერთი მეტ-ნაკლებად მნიშვნელოვანი კვლევა აჩვენებს, რომ ადამიანთა ჯანმრთელობასა და მათ სუბიექტურ ბედნიერებას¹⁴ შორის დადებითი სტატისტიკური კორელაციაა [Morris et al., 1984; Angner et al., 2012]. ეკონო- მიკური თანამშრომლობისა და განვითარების ორგანიზაციის წევრი-ქვეყნების ბედნიერების ქულებსას¹⁵ და მათი მოსახლეობის ჯანმრთელობის მაჩვენებლებს¹⁶ შორის კავშირსაც ამ დასკვნამდე მივყავარო (ნახაზი 1).

ნახაზი 1

წყარო: Eurostat

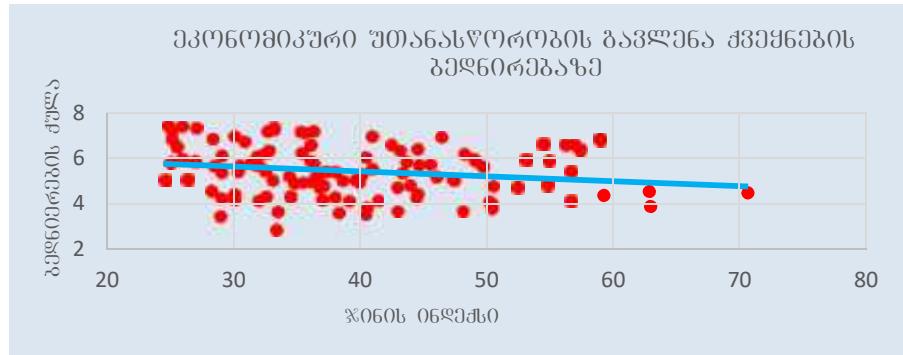
ასევე, სხვადასხვა კვლევები ბედნიერებაზე ცხადყოფს, რომ ადამიანთა კეთილდღეობა სხვა მრავალ ფაქტორზე, მათ შორის განათლების ხარისხისა და გარემოს დაბინძურების დონეზეცაა დამოკიდებული [Michalos, 2007; Rehdanza et al., 2013]. მნიშვნელოვანია აღინიშნოს ეკონომიკური უთანასწორობის გავლენა ადამიანთა კეთილდღეობაზე. უარყოფითი სტატისტიკური კორელაცია ვლინ-

¹⁴ ბედნიერებაზე კვლევათა უმეტესი ნაწილი ეფრდნობა ადამიანთა მიერ კ.ტ. “self-reported” ბედნიერების მაჩვენებლებს. აკადემიურ წრეებში დიდი ხანია მსჯელობები იმის შესახებ, თუ რამდენად გაზომვადია სუბიექტური ბედნიერება.

¹⁵ გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ შემუშავებული ინდექსი, რომელიც გამოიყენება ქვეყნების ბედნიერების შესაფასებლად. “0” ნიშნავს “უბედურს”, “10” ნიშნავს “ძალიან ბედნიერს”.
მოსახლეობის წილი (პროცენტური გამოხატული), რომელიც თავს ჯანმრთელად საერთოდ არ მიიჩნევს.

დება ქვეყნების ჯინის კოეფიციენტ ტებსა¹⁷ და მათი ბედნიერების ქულებს შორის (ნახაზი 2).

ნახაზი 2

წყარო: Eurostat

ეპიდოლოგებმა რიჩარდ უილკინსონმა და ქეით პიკეთიმ, წლების სამეცნიერო კალეგიის შედეგად დაასკვნეს, რომ ისეთი ქვეყნები სადაც დოვლათი შედარებით თანაბრადაა გადანაწილებული მის მოსახლეობას შორის, სხვა თანაბარ პირობებში, უფრო ბედნიერი არიან ვიდრე ისეთი ქვეყნები, რომლებიც მაღალი ეკონომიკური უთანასწორობით ხასიათდებიან [Wilkinson and Pickett, 2009].

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ადამიანთა კეთილდღეობის და მათი ბედნიერების მაქსიმიზაცია ეკონომიკის მიზანი იყო მისი, როგორც სოციალური მეცნიერებად ჩამოყალიბების დღიდან. ოუმცა, პარადოქსულად, პროგრესის ძეგლის სახით სახომის, რომელიც უცულებელყოფს ისეთ მნიშვნელოვან ფაქტორებს, რომელთაც ადამიანთა ბედნიერებასა და მათ კეთილდღეობაზე პირდაპირი გავლენა აქვს. ჯანმრთელობა, განათლება, გარემოს დაბინძურება და ეკონომიკური უთანასწორობა იმ ფაქტორთა მხოლოდ ნაწილია, რომელთაც ადამიანთა კეთილდღეობაზე საგრძნობი გავლენა აქვს, მაგრამ არ არის ინკორპორირებული GDP-ის მაჩვენებელში. მეტიც, ამ ფაქტორთა გაურესება GDP-ის ზრდაზე დადებით გავლენას ახდენს, ხოლო მოსახლეობის ბედნიერებაზე კი ცალსახად უარყოფითს. ეკონომისტებმა კარგად იციან GDP-ის ეს ნაკლოვანებანი და დიდი ხანია მუშაობენ, შექმნან მისი ისეთი ალტერნატივები, რომლებიც შემოსავლებთან ერთად გაითვალისწინებს ადამიანთა ბედნიერებაზე ზეგავლენის მქონე სხვა მნიშვნელოვან ფაქტორებსაც. შესაბამისად, ბოლო წლების განმავლობაში შეიქმნა მრავალი საზომი, რომელმაც მეტ-ნაკლებად შეძლო GDP-ის ნაკლოვანებების გამოსწორება. მნიშვნელოვანია რამდენიმე მათგანზე ყურადღების გამახვილება.

¹⁷ საზომი, რომელიც გამოიყენება საზოგადოებაში შემოსავლების უთანასწორობის დასათვალედად. “0” ნიშნავს აბსოლუტურად თანაბარ საზოგადოებას, “100” ნიშნავს აბსოლუტურად უთანაბრო საზოგადოებას.

მთლიანი შიგა პროდუქტის აღტერნატივები

დღითი დღე უფრო დიდი მნიშვნელობა ენტება ბუტანის მეოთხე მეფის მიერ 1972 წელს წარმოდგენილ კონცეფციას ერთიანი ეროვნული ბედნიერების შესახებ. კონცეფციის თანახმად, ქვეყანა განიცდის პროგრესს მაშინ, როდესაც ქვეყნის მატერიალური განვითარება მისი მოსახლეობის სულიერი განვითარებითაა დაბალანსებული. ერთიანი ეროვნული ბედნიერება ეფუძნება ოთხ მთავარ ბურჯს¹⁸, ხოლო ერთიანი ეროვნული ბედნიერების ინდექსის გამოთვლა ცხრა სხვადასხვა კრიტერიუმს¹⁹, რომელთაც საბოლოო ინდექსის გამოთვლისას თანაბარი წონები ენიჭება. ბუტანის სამეცნიერო მიერ შემუშავებული ერთიანი ეროვნული ბედნიერების კონცეფცია ეტაპობრივად იხვეწებოდა მისი ჩასახვის დღიდან და დღეს ბუტანის ეკონომიკური ზრდისა და პროგრესის ოფიციალური საზომია.

ერთ-ერთი პირველი GDP-ის აღტერნატივის შექმნის იდეა 1995 წელს უერნალ “Atlantic Monthly”-ში გამოქვეყნებული სტატიის, სათაურით “თუ GDP იზრდება, რატომ ქვეითდება ამერიკა”, შედეგად შეიქმნა. ერთ-ერთი ამერიკული კლევითი ორგანიზაციის თანამშრომლებმა მკითხველს გააცნეს პროგრესის ახალი საზომი, ჰეშმარიტი პროგრესის ინდიკატორი, რომელიც GDP-ისგან განსხვავებით, ქვეყნის პროგრესის დათვლისას ითვალისწინებს ქვეყნის არა მხელოდ ეკონომიკურ, არამედ სოციალურ და გარემო პირობების მდგომარეობასაც. საზომი პოპულარულია აკადემიურ წრეებში და მას პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღების დროს ამერიკის რამდენიმე შტატის მთავრობა იყენებს. მაგალითად, 2004 წლიდან ვერმონტის, მერილენდის, ვაშინგტონისა და ჰავაის შტატები გამოვიდნენ ინიციატივით, რომელიც ჰეშმარიტი პროგრესის ინდიკატორის სხვადასხვა სტრატეგიული გადაწყვეტილებების მიღების დროს გამოყენებას ითვალისწინებს.

კიდევ ერთი, საქმაოდ დახვეწილი საზომის განვითარების იდეა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის განვითარების პროგრამას ეკუთვნის. პროგრამა ყოველწლიურად აქვეყნებს “ჰეშმანური განვითარების ანგარიშს”, რომელშიც თითოეულ ქვეყანას ჰეშმანური განვითარების ინდექსის ანიჭებს. ინდექსის შემუშავება მცდელობაა იმისა, რომ შეიქმნას კომპოზიტური ცხოვრების სტანდარტების შეფასების ახალი მაჩვენებელი. ჰეშმანური განვითარების ინდექსის განსაზღვრა დაფუძნებულია სამ სხვადასხვა კრიტერიუმზე. ესენია: სიცოცლის საშუალო ხანგრძლივობა, განათლების ხარისხი და მთლიანი ეროვნული შემოსავალი მოსახლეობის ერთ სულზე (PPP)²⁰.

გარდა “ჰეშმანური განვითარების ანგარიშისა”, გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია 2012 წლის შემდეგ ყოველწლიურად აქვეყნებს “შსოფლიო ბედნიერების ანგარიშს”, რომელშიც, რამდენიმე კრიტერიუმზე დაყრდნობით, 157 ქვეყანას სხვადასხვა ბედნიერების ქულას ანიჭებს. GDP მოსახლეობის ერთ სულზე (PPP)²¹, პიროვნული და გამოხატვის თავისუფლება, სოციალური მხარ-

¹⁸ მდგრადი განვითარება, გარემოს დაცვა, ეფექტური მმართველობა, კულტურის დაცვა.

¹⁹ ფინერლოგური კეთილდღეობა, ჯანმრთელობა, თავისუფალი დრო, განათლება, კულტურული მრავალფეროვნება, ეფექტიანი მმართველობა, თემის სიცოცლის უარისანობა, ეკოლოგიური მრავალფეროვნება და ცხოვრებისეული პირობება.

²⁰ GDP-ის მსგავსი მაჩვენებლი, რომელიც, GDP-ისგან განსხვავებით, მოქალაქეების მიერ სხვა ქვეყნებით მიღებულ შემოსაველებსაც ასახავს.

²¹ ქვეყანაში მცხოვრებ ადამიანთა სულადო ცხოვრების სტანდარტის შესაფასებლად ეკონომიკურში ხშირად გამოყენებად ინდიკატორი, რომელიც მსყიდველიბით უნარის პარიტეტის (PPP) მიხედვით ქვეყნებს შორის შედარების საშუალებას იძლევა.

დაჭრა, მოქალაქეთა სიუხვისებენ მიღრეცილება, ჯანმრთელი ცხოვრების ხანგრძლივობა, სახელმწიფოს მიმართ ნდობა და კორუფციის აღქმა – ეს იმ კრიტერიუმთა ჩამონათვალია, რომლებიც განსაზღვრავს ამა თუ იმ ქვეყნის ბედნიერების საბოლოო ქულას. ანგარიშის პოპულარობა დღითი დღე იზრ- დება, რადგან სხვადასხვა ქვეყნის მთავრობები მას ხშირად იყენებენ პო- ლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების პროცესში.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, ბოლო წლების განმავლობაში ქვეყნების კეთილდღეობის და ბედნიერების შესაფასებლად ბევრი სხვადასხვა საზომი შეიქმნა. კეთილდღეობის ალტერნატიული საზომები ერთმანეთისგან სხვადასხვა ასპექტებით განსხვავდებიან, თუმცა ყოველი მათგანი ცდილობს ისეთი ფაქტორების გათვალისწინებას, რომელთაც GDP ნაწილობრივ ან სრულად უგულებელყოფს.

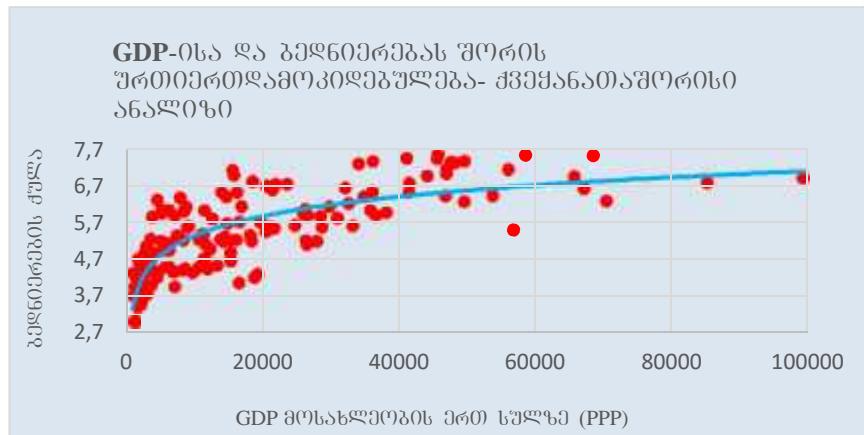
ალტერნატიული საზომების პრიტიპა

მიუხედავად იმისა, რომ XX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ბედნიერებისა და კეთილდღეობის ეკონომიკური არსის შესახებ უამრავი კვლევა შეიქმნა, დღემდე არ მოიძებნება განვითარების ისეთი საზომი, რომელიც GDP-ის სრულად ჩაანაცვლებს. სხვადასხვა კვლევები ამის მიზანად ისეთ ფაქტორებს ასახელებს, როგორიცაა ასეთი საზომების სრულად დახვეწისათვის საჭირო რესურსების არქონა, ბედნიერების არსის ბუნდოვანება, მისი სუბიექტური ბუნება, მონაცემთა სიმწირე, კვლევათა ვალიდურობა, კვლევის მეთოდების არატრანსპრენტულობა და მათში გამოყენებული მონაცემების სიზუსტის არასაკმარისი მტკიცებულება (Parris and Kates, 2003). განვითარების საზომები, როგორც აღვნიშნეთ, უმეტეს შემთხვევებში ეფუძნება ადამიანთა მიერ აღქმულ პირად ბედნიერებას, შესაბამისად, ქვეყანათაშორისი ანალიზისას უგულებელყოფითა ამ ქვეყნებს შორის განმასხვებელი ენობრივი და კულტურული ასპექტებიც. ხშირად, სხვადასხვა ეროვნების ადამიანები ბედნიერების გამოხატვის განსხვავებული დონით გამოირჩევიან. ზოგი ეროვნების ადამიანი ბედნიერებას შეტან, ზოგი კი ნაკლებად გამოხატავს, რაც თავისთავად ამახინჯებს ბედნიერებაზე შეგროვილი მონაცემების ვარგისიანობას ქვეყანათაშორისი ანალიზის გაკეთებისას (Koopmann-Holm and Tsai, 2014). ალტერნატიული საზომების სრულად დახვეწილობის შემთხვევაშიც კი სადაცო საკითხი იმის შესახებ უნდა ჩაანაცვლოს თუ არა ამ საზომება GDP. სხვადასხვა კვლევებში შეიმჩნევა შიში იმის შესახებ, რომ ასეთი საზომები GDP -ისთან შედარებით ადვილად მანიპულირებადია და შესაძლოა მათი გაფეტიშებით მთავროვბებმა გადაფაროს რეალური პრობლემები და გამართლება მოუძებნოს დაბალ ეკონომიკურ ზრდას (White, 2014). აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ, მართალია, ბურანში ადამიანთა უმრავლესობა ბედნიერად მიიჩნევს თავს, მაგრამ ეს შესაძლოა მათი რელიგიურობის ან უბრალოდ გარე სამყაროზე ინფორმაციის არქონის შედეგიც იყოს.

ზოგიერთი მეცნიერი მიიჩნევს, რომ GDP, მართალია, საერთო კეთილდღეობის უნაკლო საზომი არ არის, მაგრამ ის კარგად ზომავს იმ კეთილდღეობას, რომელიც ეკონომიკურ განვითარებას მოაქვს. იკვეთება ისიც, რომ მდიდარი ქვეყნები საშუალოდ უფრო ბედნიერი არიან ვიდრე დარიბი ქვეყნები. ასევე, კეთილდღეობის ალტერნატიულ საზომებსა და GDP-ის შორის ხშირად დადებით სტატისტიკურ კორელაციასაც ვაწყდებით – GDP-ის ზრდას-

თან ერთად იზრდება ბედნიერებაც, თუმცა მათ შორის კავშირი კლებადი ზღვრული სარგებლინობით²² ხსიათდება (ნახაზი 3).

ნახაზი 3

წყარო: World Bank, World Happiness Report

შედეგად, შესაძლოა ვივარაუდოთ ისიც, რომ მოსახლეობის ბედნიერების მაქსიმიზაციაზე ზრუნვა მდიდარ ქვეყნებში უფრო პრიორიტეტულია, ვიდრე დარიბ ქვეყნებში, რადგან დაბალი შემოსავლის მქონე ქვეყნებში მხოლოდ GDP-ის ზრდასაც აქვს ბედნიერების ზრდაზე მკვეთრი გავლენა.

დასტვნა

ბედნიერების ცნება ეკონომისტების ინტერესის საგანს ეკონომიკის, როგორც სოციალური მეცნიერების, ჩამოყალიბების დღიდან წარმოადგენდა. პარადოქსულად, პროგრესის მსოფლიოში ყველაზე გავრცელებულ მაჩვენებელს ისეთი საზომი (GDP) წარმოადგენს, რომელიც თავის თავში ვერ ახერხებს ასახოს ისეთი ფაქტორები, რომელთაც ადამიანთა ბედნიერებაზე მნიშვნელოვანი გავლენა აქვთ. შესაბამისად, ბოლო ათწლეულების განმავლობაში შეიქმნა კეთილდღეობის სხვადასხვა კომპოზიტური საზომები, რომლებიც GDP-ის ნაკლოვანებების გამოსწორებას ისახავდა მიზნად. თუმცა, ბედნიერების ცნების ირგვლივ არსებული გაურკვევლობა და საკითხის ირგვლივ სხვა- დასხვა კლევების შედეგების წინააღმდეგობრიობა როგორც სხვის ამ ინდიკატორების საყოველთაოდ აღიარებას. შესაბამისად, რადგან GDP დღესდღეობით ყველაზე კარგად შესწავლილი ინდიკატორია, შეგიძლია ვივარაუდოთ, რომ მისი ჩანაცვლება აღმოჩენაზე საზომით ახლო მომავალში არ მოხდება. თუმცა, შესაძლებელია იმის ვარაუდიც, რომ უფრო და უფრო მეტი ქვეყნები მოახდენენ ბედნიერების ინდიკატორების ეტაპობრივ ჩართვას სხვადასხვა პოლიტიკური გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. ერთი რამ უდავოა - ბედნიერებაზე კალებებმა უდიდესი კონტრიბუტორი შეიტანა ეკონომიკის, როგორც მეცნიერების განვითარებაში და გააჩინა საერთაშორისო დიალოგი

²² ერთი კროეულით მეტი საქონლისა და მომსახურების მოხმარებით მიღებული კმაყოფილება.

იმის შესახებ, თუ როგორ მოვახდინოთ პროგრესის უკეთ გაზომვა და მისი მეტად წახალისება.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. Angner, Erik, Jennifer Ghandhi, Kristen Williams Purvis, Daniel Amante, and Jeroan Allison. "Daily Functioning, Health Status, and Happiness in Older Adults." *SpringerLink*. Springer Netherlands, 14 Oct. 2012. Web. 30 May 2017.
2. Bentham, Jeremy, and F. C. Montague. *A Fragment On Government*. Union, NJ: Lawbook Exchange, 2001. Print.
3. Bruni, Luigino, and Pier Luigi. Porta. *Handbook On The Economics Of Happiness*. Cheltenham, UK: Edward Elgar, 2007. 160. Print.
4. Cantril, Hadley. *The Pattern of Human Concerns*. New Brunswick, NJ: Rutgers U, 1965. 194-95. Print.
5. Chainey, Ross. "Beyond GDP – Is It Time to Rethink the Way We Measure Growth?" *World Economic Forum*. N.p., 13 Apr. 2016. Web. 29 May 2017.
6. Cobb, Clifford, Ted Halstead, and Jonathan Rowe. "If the GDP Is Up, Why Is America Down?" *The Atlantic*. Atlantic Media Company, Oct. 1995. Web. 24 May 2017.
7. Easterlin, Richard A. "Does Economic Growth Improve the Human Lot? Some Empirical Evidence." *Nations and Households in Economic Growth* (1974): 89-125. Web.
8. "GINI Index (World Bank Estimate)." *GINI Index (World Bank Estimate) / Data*. Web. 30 May 2017.
9. "Human Development Reports." *Human Development Index (HDI) / Human Development Reports*. N.p., n.d. Web. 22 May 2017.
10. Koopmann-Holm, Birgit, and Jeanne L. Tsai. "Focusing on the Negative: Cultural Differences in Expressions of Sympathy." *Journal of Personality and Social Psychology* 107.6 (2014): 1092-115. Web.
11. Kuznets, Simon. "National Income, 1929-1932." *NBER*. N.p., n.d. Web. 29 May 2017.
12. Malthus, Thomas Robert., and Edward Anthony. Wrigley. *An Essay On The Principle Of Population: The First Edition (1798)*. London: Pickering, 1986. Print.
13. Michalos, Alex C. "I: Health, Education, and Welfare." *Journal of Economic Literature* 50.3 (2012): 868-73. Web. 25 May 2017.
14. Okun, Morris A., William A. Stock, Marilyn J. Haring, and Robert A. Witter. "Health and Subjective Well-Being: A Meta-Analyis." *The International Journal of Aging and Human Development* 19.2 (1984): 111-32. Web.
15. Parris, T.M., and R.W. Kates. "Parris, T. M., and R. W. Kates. 2003. Characterizing and Measuring Sustainable Development. Annual Review of Environment and Resources 28:559-586." N.p., 2003. Web. 31 May 2017.
16. Pigou, A. C. "Some Aspects of Welfare Economics." 41.3 (1951): 287-302. Web. 29 May 2017.
17. Rehdanza, Katrin, and David Maddisonb. "Health and Happiness." *Happiness* (n.d.): 27-46. Centre for Marine and Climate Research, Hamburg University, 10 Apr. 2013. Web. 25 May 2017.
18. Smith, Adam. *The Theory of Moral Sentiments*. London: Printed for A. Millar; and A. Kincaid and J. Bell, in Edinburgh, 1761. 187. Print.
19. Staff, Investopedia. "Gini Index." *Investopedia*. N.p., 14 Mar. 2016. Web. 30 May 2017.
20. "States Exploring the GPI." *Genuine Progress in the States*. N.p., 26 May 2014. Web. 25 May 2017.
21. Tella, Rafael Di. "The Macroeconomics of Happiness." *The Review of Economics and Statistics* 85.4 (2003): 809-27. *JSTOR*. Web. 29 May 2017.

22. Ura, Karma. *A Short Guide To Gross National Happiness Index*. Thimphu: Centre for Bhutan Studies, 2012. Web. 26 May 2017.
23. White, Mark D. "The Problems with Measuring and Using Happiness for Policy Purposes." Mercatus Center, 14 Sept. 2016. Web. 19 May 2017.
24. Wilkinson, Richard G., and Kate Pickett. Introduction. *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Allen Lane, 2009. N. pag. Print.
25. "World Happiness Report 2017." *World Happiness Report*. N.p., n.d. Web. 23 May 2017.
26. "Your Key to European Statistics." *Database - Eurostat*. N.p., n.d. Web. 25 May 2017.

Vano Benidze

*Master of Public Administration from New York University,
Master of Management from ESSEC Business School,
Ph.D. Candidate in Economics at the Tbilisi State University.
Lecturer in micro and macroeconomics at Caucasus University*

THE ECONOMICS OF HAPPINESS AND ALTERNATIVE MEASURES OF WELL-BEING Expanded Summary

Economist have been interested in the notion of happiness since the creation of the field of economics. In The “Theory of Moral Sentiments”, Adam Smith wrote: “Man was made for action - to exercise his faculties to promote changes in the external circumstances both of himself and others in ways that seem most favorable to the happiness of all” (Smith, 1759/1761, p. 187). Other renown 19th century economists often wrote about the relationship between happiness and economics (Malthus 1798/1968; Bentham 1776/2001). The role of happiness slowly lost its significance in the economic theory as the era of consumerism emerged in the 19th century and economists generally started to believe that increased wealth led to a greater happiness - a claim which, during that period, had almost become axiomatic. Later, in 1974, Richard Easterlin revisited the concept of happiness and was the first modern economist to investigate the relationship between individual happiness and income. When conducting cross-country comparisons, Easterlin found that there was no statistical relationship between the level of self-reported happiness and per capita income – a finding that raised serious questions about whether gross domestic product (GDP) growth is always synonymous with happiness, human well-being or progress.

Numerous studies have found high positive correlation between human happiness and their health (Morris et al, 1984; Angner et al, 2012). Same conclusion can be drawn by looking at the relationship between happiness scores and status of health of the citizens of OECD member countries (see graph 1). Other studies indicate that human happiness is strongly linked to many factors, including quality of education and air pollution (Michalos, 2007; Rehdanza et al, 2013). The influence of income inequality on human well-being is also worth mentioning – cross-country analysis show that the more unequal countries are less happy on average (see graph 2).

As stated above, there are several factors that affect human happiness and well-being. However, these factors are partially or completely ignored by GDP. Moreover,

increased consumption has a positive effect on GDP, but can have negative ramifications for human health, environment and income inequality. While GDP is a valuable statistic within itself, its use as a measure of well-being has attracted much criticism due to the reasons stated above. Therefore, over the last few years, many alternative measures of well-being have been proposed.

The popularity of the concept of Gross national happiness (GNH), proposed by the Fourth King of Bhutan in 1972, has expanded beyond Bhutan's borders. Since 1972, the country has rejected GDP as the only way to measure progress and has focused on maximizing GNH, the measure that stands on four pillars of sustainable and equitable socio-economic growth, environment conservation, tradition and culture and good governance.

Created in 1995, the genuine progress indicator (GPI), is one of the first alternatives to GDP. GPI measures well-being by incorporating consumption with important environmental and social factors which are not measured by GDP. This alternative measure of progress is popular within the scientific community and used frequently by governments and NGOs around the world. In 2014, several U.S states have passed state government initiatives to consider GPI in political decisions. Over the last decade, some other alternatives for measuring nation's well-being, including World Happiness Report and Human Development Index, have been proposed by the United Nations and other international NGOs. These alternative measures of progress differ in substance, but all of them try to address the growing realization that GDP does not measure quality of life, let alone social or environmental well-being.

Although problems with GDP as a measure of well-being have long been identified and many alternative indicators of progress have been proposed, there are still significant obstacles to implementing and using these measures. Many studies indicate that the reasons for this are data and methodology issues and the vagueness of the concept of happiness in itself (Parris and Kates, 2003). Other studies fear that the alternatives to GDP can be easily manipulated, used for the political reasons and/or as a justification of low economic growth (White, 2014). Another key thing to remember is that the fact that majority of the Bhutanese are happy can simply be caused by their high level of religiosity or by the fact that they do not possess much information on the external world. In addition, cross-country data shows that the countries with higher GDP per capita (PPP) are happier on average, but after certain income levels, rising income does little to increase overall happiness. That said, happiness maximization can be more important in high-income countries than in the poorer nations.

All things considered, although GDP fails as a measure of well-being, due to the reasons mentioned above, it is highly unlikely that it will be replaced any other measure of progress in the near future. We can only assume that more countries will start incorporating alternative measures of well-being in their decision and policy-making process. It is without a doubt, however, that the happiness research of the past decades has contributed to the development of the field of economics and has sparked global discussion on how to better measure human progress and well-being.

შორენა წიკლაური
ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. დოქტორანტი

მოსახლეობის დაგერება საქართველოში, რობორც ქვეყნის ეკონომიკის
დემობრაზოული ხაზანი

რეზიუმე

ქვენის ეკონომიკის განვითარებასა და კეთილდღეობაზე დემოგრაფიას დიდი გავლენა გააჩნია. მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა დადგებითად აისახება ეკონომიკის განვითარებაზე, თუმცა მას შეიძლება უარყოფითი ხასიათიც ჰქონდეს, როდესაც ამოიწურება დემოგრაფიული დივიდენდო. სწორედ ეს სიტუაცია არის თანამედროვე საქართველოსათვის გამოწვევა, სადაც ეკონომიკური კეთილდღეობა, მოსახლეობის დაბერების გამო, ხაფანგში აღმოჩნდება. აღნიშნულიდან გამომდინარე, სტატიის მიზანია, გავაანალიზოთ დემოგრაფიული დაბერების მოსალოდნელი შედეგები საქართველოში.

საკვანძო სიტუაცია: დაბერება, დემოგრაფიული ხაფანგი, ეკონომიკური განვითარება

შესავალი

დემოგრაფიული გადასვლის თეორიის ერთ-ერთი ყველაზე მნიშვნელოვანი მოვლენა მოსახლეობის დაბერებაა, რომელიც გასული საუკუნის მანძილზე თითქმის ყველა განვითარებული ქვენის გამოწვევად იქცა [Bengtsson, Scott, 2010]. დემოგრაფიული განვითარების თანამედროვე ეტაპისათვის დამახასიათებელია შობადობის დონის შემცირება, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდა, რისი შედეგიც არის მოსახლეობის დაბერება. სადღეისოდ, განვითარებული და განვითარებადი ქვეყნები დემოგრაფიული განვითარების თვალსაზრისით საკმაოდ განსხვავდება ერთმანეთისაგან. განვითარებადი ქვეყნების დემოგრაფიული პრობლემა მოსახლეობის მატებაა, ხოლო განვითარებული ქვეყნები კი შობადობის შემცირების და მოსახლეობის დაბერების გამოწვევის წინაშე იმუოფებიან.

მოსახლეობის დაბერება გლობალური, შეუქცევადი და გარდაუვალი დემოგრაფიული პროცესია, რომელიც ქვენის სოციალურ-ეკონომიკურ სტრუქტურაში რადიკალურ ცვლილებებს იწვევს და შესაბამისად სახელმწიფოების წინაშე დგება აუცილებლობა, ეკონომიკური და სოციალური პრიორიტეტების განსაზღვრისას გაითვალისწინოს მოსახლეობის ასაკობრივი შემაღებნლობა, რაც პირდაპირ აისახება დემოგრაფიული დატვირთვის მაჩვენებლებში.

მრავალი ემპირიული გამოკვლევა აჩვენებს, რომ მოსახლეობის და სამუშაო ძალის შემცირება პირდაპირ დაკავშირებულია მთლიანი შიდა პროდუქტის (შპპ) ზრდის ტემპთან. თითქმის ყველა განვითარებულ ქვეყანაში მიმდინარეობს შრომისუნარიანი მოსახლეობის შემცირება, 2015-2055 წლისთვის ევრო- პაში ის 20%-ზე მეტი შემცირდება, შესაბამისად შპპ ზრდის ტემპიც შემცირდება, რაც საგანგაშო პერსპექტივად უნდა მივიჩნიოთ [(Рональд, თემპრი, 2017].

საქართველოში ოფიციალური მონაცემების მიხედვით, საპენსიო პაკეტის (ასაკით პენსია) მიმღებთა რაოდენობამ 2016 წლის ბოლოსათვის 720 194 ქვედგინა, რაც 2012 წლის მაჩვენებელთან შედარებით 5,5%-ით მეტია. ამასთან ერთად, საქართველოში, საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმი და ხანდაზმულობის (ასაკით) პენსია თითქმის გათანაბრებულია.

საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტის ასიგნებანი 2017 წელს საპენსიო უზრუნველყოფაზე 2-ჯერ აღმატება 2003 წლის სახელმწიფო ბიუჯეტის მთლიან შემოსავლებს, მაგრამ ეკონომიკური მდგრძარეობით, შემოსავლებისა და კეთილდღეობის დონით პენსიონგენტი იყო და ონება მარგინალურ ჯგუფად, მაშინ როდესაც განვითარებული საბაზრო ეკონომიკის მქონე ქეყნებში საპენსიო ასაკის მოსახლეობა სხვა ასაკობრივ ჯგუფებთან შედარებით უფრო დაცულია, კეთილდღეობის უფრო მაღალი დონითა და დარიბთა უფრო დაბალი წილით გამოიჩინა [Sulaberidze, 2017].

მოსახლეობის დაბერების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ეკონომიკური შედეგი ქვეყანაში სამუშაო ძალასა და პენსიონერთა შორის თანაფარდობაა, რომელიც ზრდის პოტენციურ ეკონომიკურ ტკიროს ახალგაზრდებზე, რადგან თოთოველი ქვეყნის საპენსიო ფონდი ძირითადად შექმნილია ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის მიერ გადახდილი გადასახადებით (Börsch-Supan, 2003). სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობის ზრდა ახანგრძლივებს საპენსიო ასაკში ყოფნას და შედეგად გარდაუვლად იზრდება სამუშაო ძალის დატვირთვის მაჩვენებელი.

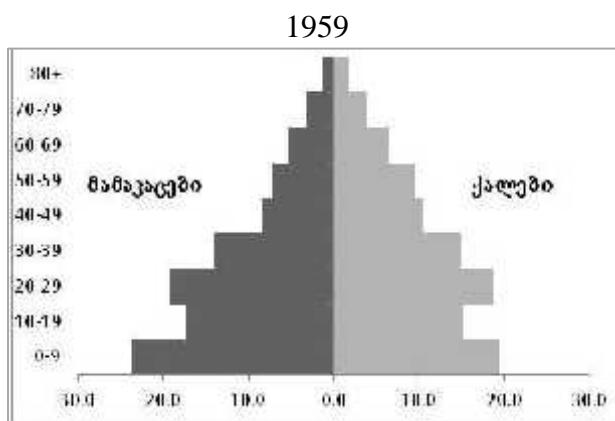
აღნიშნულიდან გამომდინარე, ნაშრომის მიზანია, გავაანალიზოთ დემოგრაფიული დაბერების ხაფანგის მოსალოდნელი გავლენა ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიკურ განვითარებაზე საქართველოში.

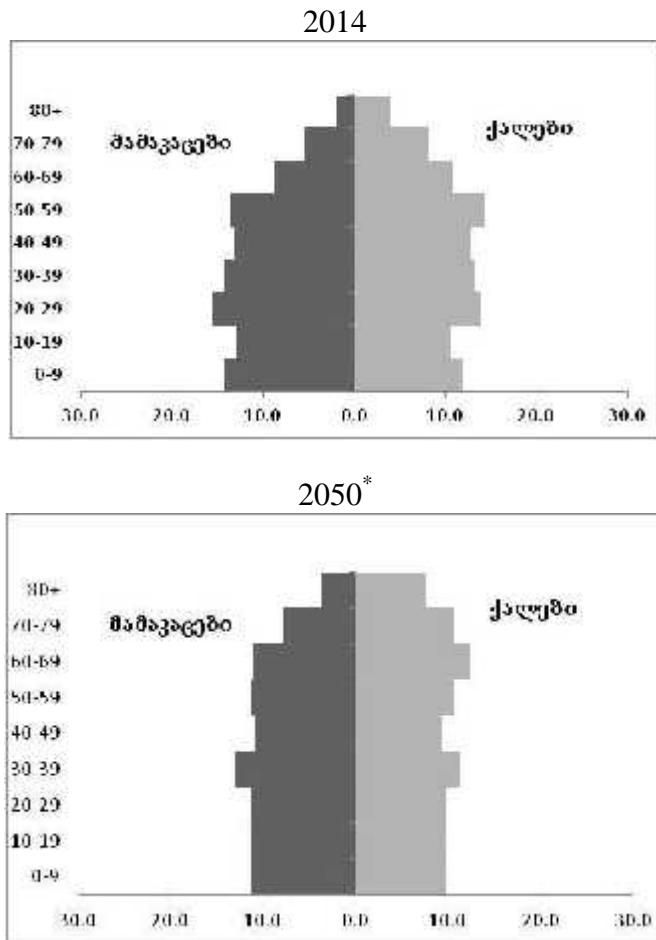
დემოგრაფიული დაბერების ტენდენციები საქართველოში

საქართველო, დემოგრაფიული განვითარების ზოგიერთი პარამეტრით და მათ შორის მოსახლეობის დაბერებით, განვითარებული ქვეყნების მსგავსია.

დემოგრაფიული დაბერება საქართველოში ჯერ კიდევ 1959 წელს, არსებული „ბეიბი ბუმის“ დროს აღინიშნა, როდესაც 65 წელს გადაცილებულთა წილმა მოსახლეობის საერთო რაოდგნობაში 7,7% შეადგინა [Sulaberidze, 2017]. ამასთან, სიცოცხლის მოსალოდნელი ხანგრძლივობა 73 წელს არ აღემატებოდა. 1960-2014 წლებში აღნიშნული მაჩვენებლები სტაგნაციით ხასიათდებოდა, რაც, თავის მხრივ განაპირობებდა მოსახლეობის დაბერების დაბალ ტემპს 1989 წლამდე [სულაბერიძე, გომელაური, 2016].

დიაგრამა 1: მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივი პირამიდა (%)

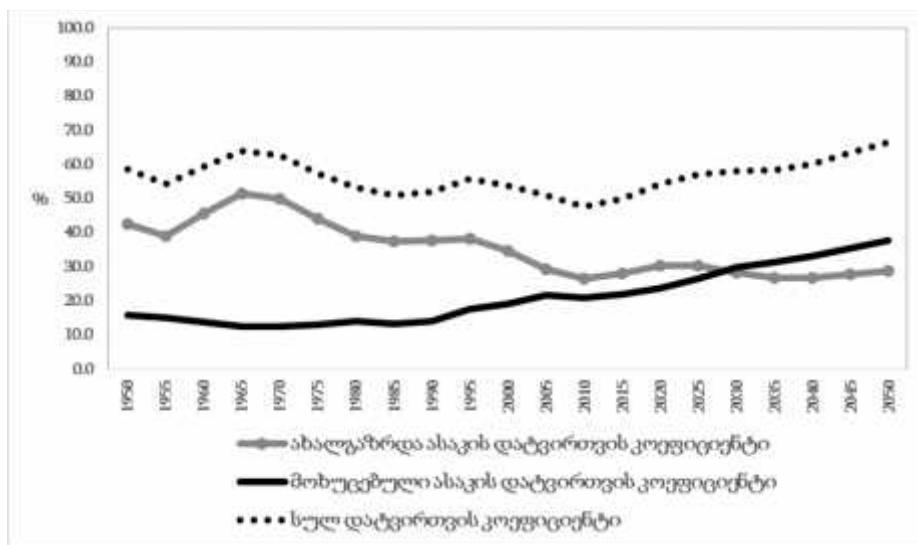
წერტილი: მოსახლეობის საყოველთაო აღწერები; * - (UN, 2017), custom data acquired via website.

1959 წელს ჩატარებული აღწერის მიხედვით, საქართველოს მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურას მკვეთრად გამოხატული პროგრესული სახე აქვს. ამ პერიოდში, ქვეყნის მოსახლეობის ნახევარზე მეტს 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობა, ეწ. სამუშაო ძალა შეადგენს. მომდევნო პერიოდში საქართველოს მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურა მკვეთრად შეიცვალა და 1989 წელს მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივმა პირამიდამ სტაციონალური სახე მიიღო, რაც განპირობებული იყო ბუნებრივი მატების ძალიან დაბალი დონით.

საქართველოში, დამოუკიდებლობის ადდგენის შემდეგ ჩატარებულმა პირველმა ეროვნულმა აღწერამ აჩვენა, რომ 1989 წელთან შედარებით შემცირებულია 0-4 წლის ასაკის და გაზრდილია 65 წლის და უფროსი ასაკის პირთა წილი. მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივ პირამიდას 2002 წელს უფრო „რეგრესული“ სახე აქვს, რაც გამოწეულია შობადობის დონის შემცირებით. აღსანიშნავია, რომ 1990-იანი წლებიდან ქვეყნიდან გადის უფრო მეტი ვიდრე შემოდის, რაც თავის მხრივ უარყოფით გავლენას ახდენს მოსახლეობის რაოდენობასა და მის შემადგენლობაზე.

2014 წელს საქართველოს მოსახლეობის ასაკობრივ-სქესობრივ პირამიდას მკვეთრად გამოხატული „სტაციონალური“ სახე აქვს და 2050 წლისათვის ფაქტობრივად პირამიდის სახე ექნება დაკარგული, მოსალოდნელია მოსახლეობის შეკვეცილი აღწარმოება, რაც გამოიწვევს მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერების ტემპის ზრდას.

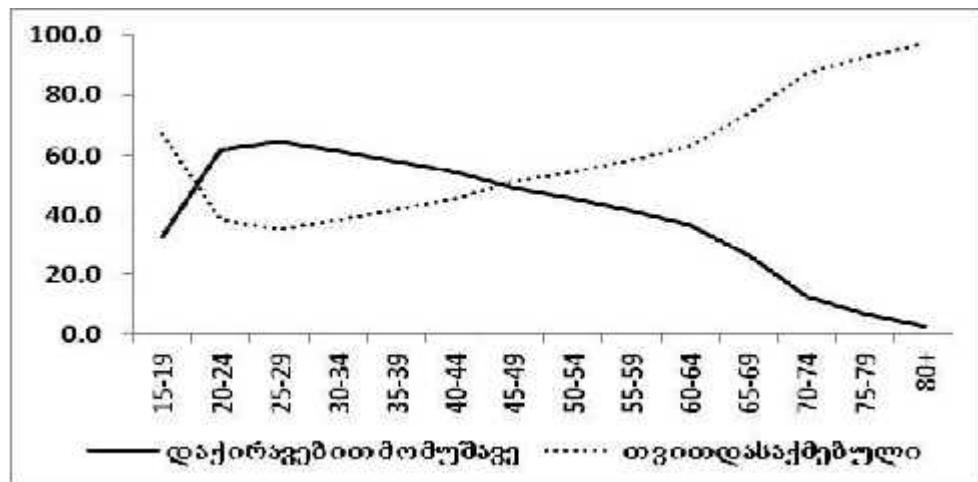
2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მიხედვით, 65 წლის და უფროსი ასაკის პირთა წილი 14.3%-ს შეადგენს, რაც მიუთითებს იმაზე, რომ საქართველოს მოსახლეობის დაბერების დონე გაერთს სტანდარტს ორჯერ აღემატება, რომლის მიხედვითაც, თუ მოსახლეობაში 65 წლის და უფროსი ასაკის პირთა წილი 7%-ზე მეტია, მაშინ მოსახლეობა დაბერებულად მიიჩნევა [წულაძე, მაღლაფერიძე, სულაბერიძე, 2007, გვ. 92]. პროგნოზების მიხედვით, აღნიშნული მაჩვენებელი 2050 წლისათვის 23%-ს მიაღწევს (UN, 2017), რასაც მოჰყება მოსახლეობის ე.წ. „დემოგრაფიული დატვირთვის“ მაჩვენებლის ზრდა. ეს ნიშნავს, რომ ეკონომიკურად არააქტიური (ბავშვები და მოსუცებულები) მოსახლეობის რაოდენობის ყოველ 100 კაცზე უფრო ნაკლები ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობა იქნება.

დიაგრამა 2. დემოგრაფიული დატვირთვის კოეფიციენტები 15-64 წლის ყოველ 100 კაცზე

წყარო: (UN, 2017), custom data acquired via website.

თუ 1950 წელს საქართველოში ყოველ 100 ეკონომიკურად აქტიურ (15-64 წლის ასაკის) პირზე მოდიოდა დაახლოებით 16 საპენსიო ასაკის (65 წლის და უფროსი) მოსახლეობა, ეს მაჩვენებელი 2017 წლისათვის 22-მდე გაიზარდა, ხოლო პროგნოზების მიხედვით 2050 წლისათვის 37-ს გადააჭარბებს. ამასთან, 1950 წელს ყოველ 100 ეკონომიკურად აქტიურ (15-64 წლის ასაკის) პირზე მოდიოდა დაახლოებით 43 ახალგაზრდა ასაკის (0-14 წლის ასაკის) მოსახლეობა, რაც 2050 წლისათვის თითქმის 1,5-ჯერ შემცირდება. აღნიშნულმა განაპირობა ის, რომ დატვირთვის კოეფიციენტი იზრდება არა ახალგაზრდობის ხარჯზე, არამედ დაბერების ხარჯზე და ნეგატიურად აისახება ქვეყნის ეკონომიკაზე.

დიაგრამა 3. დასაქმებული მოსახლეობის განაწილება დასაქმების
სტატუსისა და ასაკის მიხედვით, (%)
წყარო; 2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერა

2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის შედეგების მიხედვით 65 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის დასაქმების დონე 45.3%-ს შეადგენს, ეს მაჩვენებელი გაცილებით მაღალია სახოფლო ტიპის დასახლებებში, ვიდრე საქალაქოში (69 და 21 შესაბამისად). ამასთან, 65 წლის და უფროსი ასაკის დასაქმებულ მოსახლეობაში მათი აბსოლუტური უმრავლესობა (86.3%) თვით-დასაქმებულია, რაც არ არის მოულოდნელი, რადგან დასაქმებული მოსახლეობის თითქმის ნახევარი (46.6%) სოფლის მეურნეობაშია დასაქმებული და ხანდაზმულების უმრავლესობაც მათ შორის არის.

ყოველივე ზემოთ აღნიშნულიდან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია გავაანალიზოთ თაობათაშორის ტრანსფერები. როგორც საქართველოში ბოლო პერიოდში ჩატარებული გამოკვლევის შედეგები აჩვენებს, ტრანსფერები მიმართულია ძირითადად უფროსიდან უმცროსი თაობისაკენ. უფროსი თაობის რესპონსებითა 55% მატერიალურ და ფინანსურ დამარტინაციის უწევს უმცროსი თაობის წარმომადგენლებს, მაშინ, როცა უმცროსი თაობის მხოლოდ მეოთხედი უწევს დახმარებას უფროს თაობას [შეღია, 2013]. ანალოგიური სურათი გამოიკვეთა 2015 წლის ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტის დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტის მიერ ჩატარებული გამოკვლევის შედეგების მიხედვითაც.

ზოგადად, განსხვავებული დემოგრაფიული სტრუქტურა ქალაქებად და სოფლად (ქალაქის მოსახლეობა საქართველოში შედარებით ახალგაზრდაა სოფლის მოსახლეობაზე) აისახება ქალაქისა და სოფლის შინამეურნეობების შემოსავლებსა და მათ წვლილში ქვეყნის მშპ-ის ფორმირებაში. საქართველოში სოფლად ცხოვრობს მოელი მოსახლეობის 42.8 პროცენტი, თუმცა აგრძელ სექტორში იქმნება ქვეყნის მშპ-ის დახლოებით 1/10, ხოლო ეკონომიკის სხვა სფეროებში სოფლად მცხოვრებთა წვლილი დაბალოებით 4-5 პროცენტია. ანუ სოფლად მცხოვრებთა წილი ქვეყნის ეკონომიკაში დაახლოებით 3-ჯერ ჩამორჩება მათსავე წილს ქვეყნის მოსახლეობის მთლიან რიცხოვნობაში. ეს კი ადგენატურ ასახვას პოვებს შინამეურნეობათა შემოსავლებისა და კეთილდღეობის სტრუქტურაში [Sulaberidze, 2017].

ამ პირობებში, მნიშვნელოვანია გავაანალიზოთ დემოგრაფიის გავლენა გარნომიკაზე. ერთი მხრივ, მოსახლეობის რაოდენობის ზრდა ხელს უწყობს ქვეყნის ეკონომიკურ განვითარებას და კეთილდღეობას [Samuelson, 1975], რადგან მზარდი მოსახლეობა საგადასახადო ბაზას აფართოებს და აჩქარებს პენსიაზე გადასვლის კაპიტალის დაგროვებას. ასეთ ეკონომიკურ სარგებელს, რომელიც მიიღება მოსახლეობის რაოდენობის ზრდით, ეწოდება დემოგრაფიული დივიდენდი. მეორე მხრივ, ამ პიპოთების საპირისპიროდ, როდესაც მოსახლეობის ზრდის პერიოდი სტაგნაციაშია, შემდგომში მოჰყვება ე.წ. „დამხმარეთა მაჩვენებელის“ შემცირება. დღეისათვის ნელ-ნელა იწურება საქართველოს დემოგრაფიული დივიდენდი (შრომისუნარიანი მოსახლეობის წილი მოედს მოსახლეობაში). დღის წესრიგში დგას მეორე დემოგრაფიული დივიდენდის (65 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის) დასაქმებისა და სოციალური დაცვის პრობლემები [Sulaberidze, 2017]. გასათვალისწინებელია რომ დაბრუნებული საპენსიო ასაკის მიგრანტები კიდევ უფრო გაამძაფრებენ არსებულ სოციალურ დატვირთვას ბიუჯეტზე. სწორედ ეს სიტუაცია არის თანამედროვე საქართველოსათვის გამოწვევა, სადაც ეკონომიკური კეთილდღეობა მოსახლეობის დაბერების გამო აღმოჩნდება ხაფანგში.

დასკვნა

წმინდა დემოგრაფიული თვალსაზრისით, მიჩნეულია, რომ შობადობის დონის და იმიგრაციული ნაკადების ზრდა ანელებს მოსახლეობის დაბერების პროცესს, რადგან იზრდება შრომითი ბაზარი და საგადასახადო ბაზა. თუმცა, ამ პრცესით პოზიტიური ეფექტის მიღებას, სულ მცირე, 25-30 წელი მაინც სჭირდება, რაც დამატებით პრობლემებს წარმოშობს, როგორიც არის იმიგრანტების დასაქმების ბაზარზე ინტეგრაცია, გაიზრდება საპენსიო და ჯანდაცვის ფონდზე დატვირთვა, რაც მნიშვნელოვნად შეაფერხებს იმიგრაციის პოზიტიურ ეფექტს. ამასთან, საქართველოდან ისევ გრძელდება სამუშაო ძალის გადინება, თუმცა, პროგნოზების და მიგრაციული გადასხვლის თეორიის მიხედვით, გარდაუგალია 1990-იან წლებში გადინებული შრომითი მიგრანტების დაბრუნების პროცესი, რომლებიც საპენსიო ასაკში იმყოფებიან, რაც კიდევ უფრო გააუარესებს, დღეისათვის უკვე დეფორმირებულ, მოსახლეობის რეგრესულ ასაკობრივ სტრუქტურას და გაზრდის დემოგრაფიულ ხაფანგს ქვეყნის ეკონომიკის თვის.

აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია ქვეყნის ეკონომიკური და სოციალური პოლიტიკის კორექტირება და/ან შემუშავება განხორციელდეს დემოგრაფიული გამოწვევების გათვალისწინებით, რათა ქვეყანამ მოსალოდნელი დამოგრაფიული ხაფანგი „მსუბუქად“ გადაიტანოს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. სულაბერიძე ა., გომელაური ნ. (2016). დემოგრაფიული დაბერება და მეორე დემოგრაფიული დივიდენდის ფორმირების თავისებურებანი საქართველოში. ალექსანდრე ნათიშვილის მორფოლოგიის ინსტიტუტის 70 წლის იუბილესადმი მიძღვნილი კონფერენცია. თბილისი. თსუ.
2. შელია მ. (2013). ხანდაზმული მოსახლეობა საქართველოში. სოციალურ ეკონომიკური პრობლემები.

3. წულაძე გ., მადლაფერიძე ნ., სულაბერიძე ა. (2007). დემოგრაფია. სახელმ-ძღვანელო. თბილისი. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, დემოგრაფიისა და სოციოლოგიის ინსტიტუტი.
4. Bengtsson T., & Scott, K. (2010). The Ageing Population. The Case of Sweden. Springer.
5. Samuelson P. A. (1975). The Optimum Growth Rate for Population. International Economic Review , vol. 16(3), 83. 531-38.
6. Sulaberidze, A. (2017). Presentation on demographic trend and national accounts system in Georgia . The symposium “National transfer accounting: principles, methodology and the main problems of construction” organization . Higher School of Economics, Moscow: www.demoscope.ru.
7. Tsiklauri, S. (2013). Socio-demographic aspects of population ageing in Georgia. BOLD, Vol. 23 No. 3, pp. 24-28.
8. UN. (2017). World Population Prospects: The 2017 Revision. NY: United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
9. Рональд , Л., & Эндрю , М. (2017 წლის მარტი). Цена старения. Финансы и развитие, 83. 7-9.

Shorena Tsiklauri
PhD student at Ilia State University

POPULATION AGEING AS A DEMOGRAPHIC TRAP OF THE COUNTRY'S ECONOMY IN GEORGIA

Summary

Demography has great influence on the economic development of the country and its welfare. The increasing numbers of population is positively reflected on the economy, although it can have a negative character by reducing demographic dividends. This situation is a challenge for the modern Georgia, where economic well-being will be triggered by the aging. The purpose of this article is to analyze the expected outcomes of population ageing in Georgia.

Key words: Ageing, Demographic Trap, Economic Development.

Introduction

Population aging, one of the most visible effects on the demographic transition, had taken place in all industrialized world over the past century and it has evolved into a global phenomenon, affecting more and more newly developed and developing countries (Bengtsson & Scott, 2010). The modern stage of demographic development is characterized by decrease fertility and increase life expectancy, resulting in aging population. At present, developed and developing countries are the difference stage of demographic development. The demographic challenges for developing countries is increasing population, while developed countries are facing the low birth and wide gain in term of life expectancy at all ages.

Population aging is a global, differentiate, multidimensional and inevitable demographic process that takes place in modern world irrespective of any policy measures. The population aging has recently become a matter of active discussion by the scholars. While

defining the country's economic and social priorities the government faces the necessity to take into account sharp democratic changes underway in the population's structure, as a result of which the ratio between the able-bodied and unable-to-work segments of population changes drastically.

Many studies show that the reduction of population and workforce is directly related to the growth of GDP. In almost all developed countries share of working age population declining and is projected to decrease by more than 20% for 2015-2055 which will cause decline of GDP's growth rate (& , 2017).

According to the official data²³, the number of persons receiving pension package (old age) equalled 720 194 in 2016 which is 5.5% higher compared to 2012. In addition, the substance minimum and old age pension is nearly equal.

The State Budget Assignments of Georgia in 2017 are two times higher than the total revenue of the 2003 state budget. Though, in terms of economic conditions, well-being and incomes pensioners always been a socially excluded group, while in the countries with developed market economy population in the retirement age are more secured than other age groups, as well as their well-being is higher (Sulaberidze, 2017).

One of the significant economic outcomes of the population aging is the changing ratio between the labour age and retired populations in a country, which increases the potential economic burden on the young, as the pension fund in each country is mainly created from the contribution and taxes paid by economically active population. Undoubtedly, the increasing share of older population will modify the aggregate demand for goods and services (Börsch-Supan, 2003). In fact, the retirement period will become longer because of the ongoing improvements in life expectancy, and the pension income might not be enough. This could be particularly true whether the increasing burden on the pension system depress the population dependence ratios.

The objective of this work is to study the expected impact of the aging trap on the socio-economic development in Georgia.

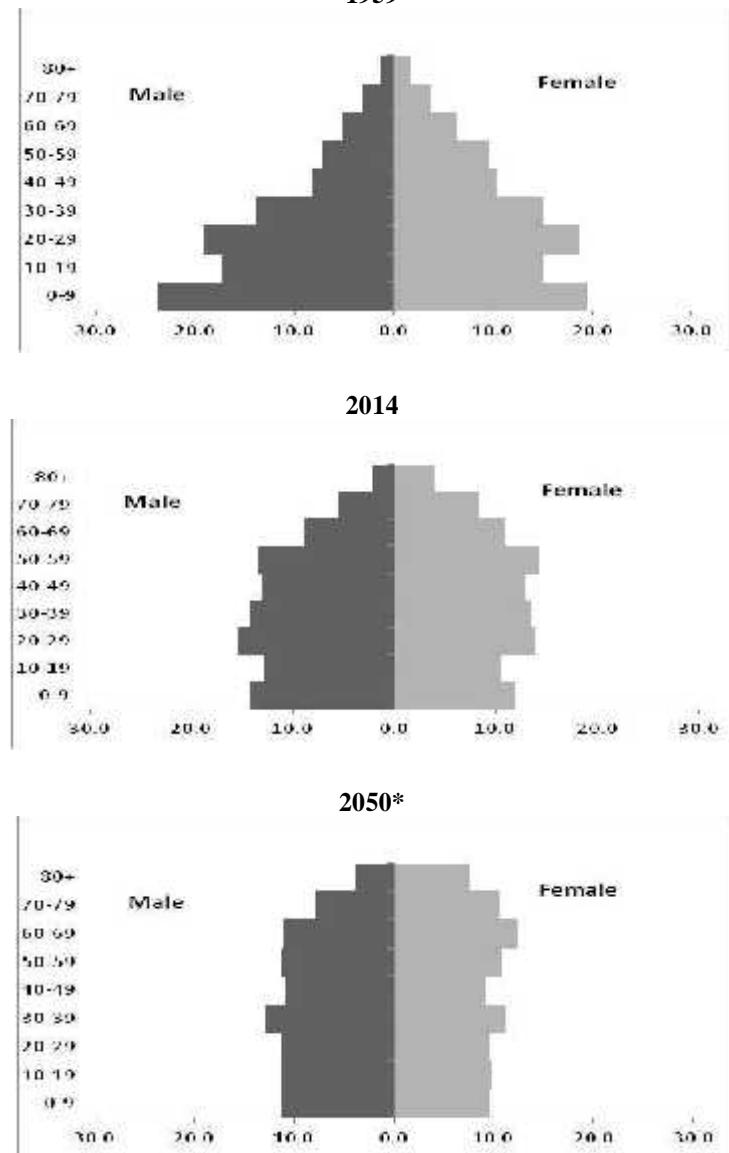
Population ageing in Georgia

Georgia follows the developed countries with some main parameters of demographic development, including population ageing.

First signs of population aging in Georgia observed starting from 1959, which was the period of the “Baby Boom”, when the share of people at age 65 years and over equalled 7.7% (Sulaberidze, Presentation on demographic trend and national accounts system in Georgia , 2017). At the same time, Life expectancy at birth was 72.7 years. In 1960-2014, these indicators were characterized by stagnation, which led to postpone population ageing till 1989 (Sulaberidze & Gomelauri, 2016).

²³The Ministry of Labour, Health and Social Affairs of Georgia

**Figure 1: Age-Sex Pyramid in Georgia (%)
1959**

Sources: Population Censuses; * - (UN, 2017), custom data acquired via website.

The 1959 Population Census in Georgia shows that age-sex structure of population remains young and more than half of population was working age (15 years and over) population and Age-Sex pyramid was “Progressive”. In the next period the age structure of population has changed drastically and in 1989 the population pyramid has a “Stationary” face due to the low level of natural growth.

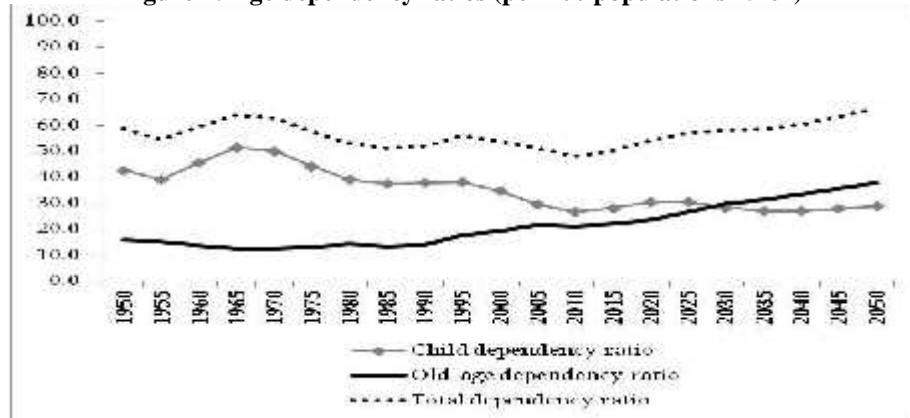
In Georgia, the first national census conducted in 2002 showed that the share of population aged 0-4 was reduced and the share of persons aged 65 and older was increased compared to 1989 and the age-sex pyramid was "Regressive". Herewith, starting from 1990's

the net migration is negative which in turn negatively affects the number of population and its structure.

In 2014, the Age-Sex Pyramid is "Constrictive" and population ageing process will continue rapidly by 2050.

According to the 2014 General Population census, the share of persons aged 65 years and older is 14.3% and it is twice higher than the UN standard, according to which the population is ageing when share of persons aged 65 years and older exceed 7% (Tsuladze, Maglapheridze, & Sulaberidze, 2007). According to projections, this indicator will reach 23% by 2050 (UN, 2017) and the Age dependency ratios will increase.

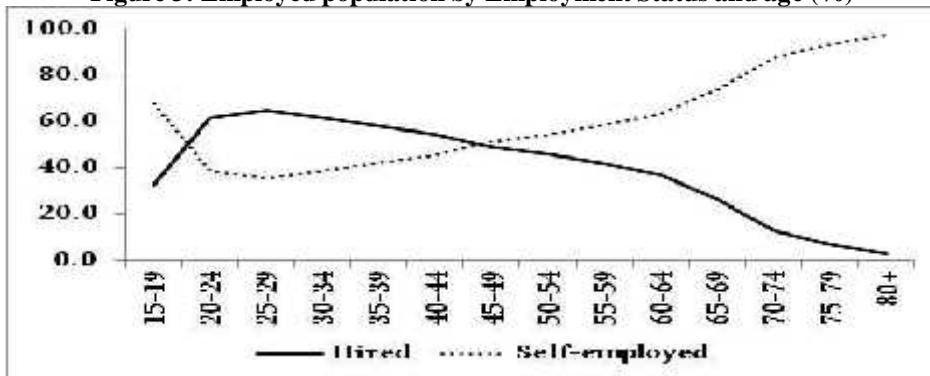
Figure 2: Age dependency ratios (per 100 populations 15-64)

Source: (UN, 2017), custom data acquired via website.

In 1950, the Old-age dependency ratio was 16 and it increased to 22 for 2017 and process will continue and ratio will reach 37 by 2050. At the same period, the Child dependency ratio is going to decrease from 43 in 1950 to 22 in 2050. This led to the fact that the Total dependency ratio increases not at the expense of youth but at the expense of aging which negatively affects the country's economy.

Figure 3: Employed population by Employment Status and age (%)

Source: 2014 General Population Census

According to the 2014 Population Census, the employment rate of 65 years and older is 45.3%, this figure is much higher in rural areas than in urban (69 and 21 respectively). In addition, their absolute majority (86.3%) are self-employed. Which is expected as almost half

of the employed population (46.6%) is employed in agriculture sector and the majority of the elderly are among them.

All the above mentioned, it is important to analyze the intergeneration transfers. As the results of recent surveys conducted in Georgia shows that transfers are directed mainly from the older to younger generation. 55% of older respondents provide material and financial assistance to younger generation, while only a quarter of the younger generation provide assistance to the older generation (Shelia, 2013). The similar results were shown the study conducted by the Institute of Demography and Sociology, Ilia State University in 2015.

In general, a different demographic structure in urban and rural areas (urban population in Georgia is younger than in rural areas) reflects the revenues of urban and rural households and their contribution to the country's GDP. In Georgia, 42.8 percent of the population lives in rural areas but about 1/10 of the country's GDP is created in the agricultural sector and 4-5 percent from the other sector. So, the share of rural residents in the country's economy is about three times lower than their share in the total population. This is an adequate reflected in the income and welfare of households (Sulaberidze, 2017).

Some authors used an overlapping generational model to examine the demographic impact on economy, in which, he asserted that population growth induces prosperity and welfare (Samuelson, 1975). This is because the growing population expands the tax base, and, in turn, accelerates the accumulation of capital transferable to retirees. Such economic benefit taken from the population growth is so called demographic dividend. Nonetheless, on the opposite of his hypothesis, once the population growth is in the era of stagnation, which subsequently leads to a declining ratio of workers to retirees, namely support ratio, the demographic dividend will then, sooner or later, be exhausted. Nowadays, the demographic dividend of Georgia slowly ends and problems of employment and social security of the second demographic dividend (population of 65 years and older) becoming actual (Sulaberidze, 2017). It should be taken into consideration that returning migrants in retirement age will increase the existing social loading on the budget. This situation is a challenge for modern Georgia, where economic well-being will be triggered by the aging population.

Conclusion

Demographically speaking, increasing fertility or immigration could be the solution to the threat of ageing as they are capable to extend the tax base and labour supply. However, as scholars argued, the former takes at least 25-30 years to start exerting positive effects, and the latter is likely to come along with additional problems, e.g. integration of immigrants to labour force, and increasing burden on health care and pension, which would largely offset the positive effect of immigration. At the same time out-migration flows is still higher than inflows, but according to the projections and the Migration Transition theory the labour migrants left the country in 1990's, which are now in retirement age, definitely will start the process of their returning. This will further deteriorate the regressive age structure of the population and increase the demographic trap for the country's economy.

Hence, demographic solutions seem insufficient to overcome such challenges, economic and policy adjustments are therefore needed. It is important to correct or develop a socio-economic policy taking into account the demographic challenges, in order to avoid prospective “demographic trap”.

References

1. Bengtsson, T., & Scott, K. (2010). *The Ageing Population. The Case of Sweden*. Springer.
2. Samuelson, P. A. (1975). The Optimum Growth Rate for Population. *International Economic Review*, vol. 16(3), pp. 531-38.
3. Shelia, M. (2013). Elderly in Georgia. *Problems of Demography and Sociology*.

4. Sulaberidze, A. (2017). Presentation on demographic trend and national accounts system in Georgia . *The symposium “National transfer accounting: principles, methodology and the main problems of construction” organization* . Higher School of Economics, Moscow: www.demoscope.ru.
5. Sulaberidze, A., & Gomelauri, N. (2016). Demographic aging and peculiarities of the formation of the second demographic dividend in Georgia. *Conference dedicated to the 70th anniversary of the Institute of Morphology of Alexander Natishvili*. Tbilisi: TSU.
6. Tsiklauri, S. (2013). Socio-demographic aspects of population ageing in Georgia. *BOLD, Vol. 23 No. 3*, pp. 24-28.
7. Tsuladze, G., Maglapheridze, N., & Sulaberidze, A. (2007). *Textbook of Demography* . Tbilisi: Ilia State University.
8. UN. (2017). *World Population Prospects: The 2017 Revision*. NY: United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
9. , .., & , .. (2017,). . , . , . pp. 7-9.

როლანდ სარჩიმელიას ხსოვნას

საქართველოს მეცნიერ ეკონომისტთა და მათგ-
მატიკოსთა საზოგადოებამ დიდი დანაკარგი განი-
ცადა. გარდაიცვალა ი. ჯაფარიშვილის სახელობის
პატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტი-
ტუტის უფროსი მეცნიერთანამშრომელი, ეკონომიკურ
მეცნიერებათა ღოქტორი, პროფესორი როლანდ
სარჩიმელია.

ბატონმა როლანდმა შინაარსიანი ცხოვრების
გზა განვლო. იგი დაიბადა ქ. სენაკში. აქვე წარმატე-
ბით დაამთავრა საშუალო სკოლა და 1952 წელს
სწავლა გააგრძელა ი. სტალინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერ-
სიტეტის მექანიკა-მათემატიკის ფაკულტეტზე, რომელიც დაამთავრა 1957 წელს.
უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდში თავი გამოიჩინა როგორც განათლებულმა
და ნიჭიერმა სტუდენტმა. იგი აქტიურად მონაწილეობდა ფაკულტეტის სამეც-
ნიერო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ბატონმა როლანდმა სამეცნიერო საქმიანობა დაიწყო 1958 წელს საქართ-
ველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამოთვლითი ცენტრის ეკონომიკურ-მათემა-
ტიკური მეთოდების განყოფილებაში უმცროს მეცნიერთანამშრომლად. იყო
სათვლელ-პერფორაციული მანქანების ლაბორატორიის ხელმძღვანელი. შემდეგ
მუშაობდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის გამოთვლითი ცენტრის ეკო-
ნომიკურ-მათემატიკური მეთოდების განყოფილებაში. 1969 წელს ქ. კიევში
დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და მიიღო ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერე-
ბათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი. 1971 წელს გამოყენებითი მათემატიკის
ინსტიტუტში კონკურსის წესით არჩეულ იქნა რიცხვითი მეთოდების განყოფი-
ლების უფროს მეცნიერ თანამშრომლად. 1973 წელს ბატონი როლანდი
მუშაობს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკისა და სამართლის
ინსტიტუტში ჯერ წრფივი და დისერტაციი პროგრამირების ჯგუფის ხელმ-
დვანელად, ხოლო შემდეგ ეკონომიკური პროგნოზირებისა და ოპტიმალური
პროგრამირების განყოფილების გამგედ, სექტორის ხელმძღვანელად, ეკონომეტ-
რიკის განყოფილების გამგედ და ეკონომიკის მათემატიკური მოდელირების
ლაბორატორიის ხელმძღვანელად. 1998 წელს დაიცვა დისერტაცია და მოიპოვა
ეკონომიკურ მეცნიერებათა ღოქტორის სამეცნიერო ხარისხი. ბატონი როლან-
დი სიცოცხლის ბოლომდე აქტიურად აგრძელებდა სამეცნიერო მოღვაწეობას
თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში.

ბატონი როლანდი მონაწილეობას იღებდა სხვადასხვა საერთაშორისო და
ადგილობრივი კონფერენციების მუშაობაში, გამოდიოდა მოხსენებებით ეკონო-
მიკის აქტუალურ პრობლემებზე. წლების მანილზე იყო ასპირანტებისა და მა-
ძიებლების სამეცნიერო ხელმძღვანელი, რომელთაგან ოთხმა წარმატებით და-
იცვა საკანდიდატო დისერტაცია ეკონომიკაში მათემატიკური მეთოდების გამო-
ყენების მიმართულებით. იყო ინსტიტუტში გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშ-
რომების, კრებულებისა და უურნალ „ეკონომისტის“ სამეცნიერო სარედაქციო
კოლეგიის წევრი. დაჯილდოებულია ლირსების ორდენითა და ბრინჯაოს
მედლით მშენებლობის ეკონომიკაში მათემატიკური მეთოდების წარმატებით
გამოყენებისათვის.

პროფ. რ. სარჩიმელიას გამოქვეყნებული აქვს 140-მდე სამეცნიერო ნაშრო-
მი, მათ შორის 5 მონოგრაფიული ტიპის სახელმძღვანელო და ერთი დამხმარე

სახელმძღვანელო ოპერაციათა გამოკვლევისა და ეკონომეტრიკის სპეციალობაში.

ბატონი როდანდ სარჩიმელია მეცნიერულ მუშაობას წარმატებით უსამებ-და პედაგოგიურ საქმიანობას ჩვენი ქვეყნის რიგ უმაღლეს სასწავლებლებში. იგი პატივისცემით სარგებლობდა ახლობლების, მეგობრებისა და თანამშრომ-ლების წრეში და ასაკის მიუხედავად ენერგიულად განაგრძობდა მეცნიერულ საქმიანობას. მისი სიცოცხლე გრძელდება მის შვილსა და შვილიშვილებში. შვილი აღექსანდრე სარჩიმელია წარმატებით მოღვაწეობს მათემატიკისა და ინფორმატიკის სფეროში.

შესანიშნავი მეცნიერისა და პედაგოგის ნათელი ხსოვნა მუდამ დარჩება მისი ნათესავების, ახლობლებისა და თანამშრომლების გულში.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი,
ჟურნალ “ეკონომისტის” რედაქცია

იზა ნათელაურის მოსაგონარი

საქართველოს მეცნიერ-ეკონომისტთა საზოგადოებაში დიდი დანაკლისი განიცადა. გარდაიცვალა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუბუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობათა განყოფილების ხელმძღვანელი, უფროსი მეცნიერთანამშრომელი, ეკონომიკის აკადემიური დოქტორი იზა ნათელაური.

ქალბატონმა იზამ მრავალმხრივ დატვირთული და შინაარსიანი ცხოვრების გზა განვლო. იგი დაიბადა ქ. ახმეტაში 1955 წელს. აქვე წარმატებით დაამთავრა საშუალო სკოლა და 1972 წელს სწავლა განაგრძო თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომიკის ფაკულტეტზე, ეკონომიკური კიბერნეტიკის სპეციალობით, რომელიც წარჩინებით დაამთავრა 1977 წელს და მიიღო ეკონომისტ-მათემატიკოსის კვალიფიკაცია. უნივერსიტეტში სწავლის პერიოდში მან თავი გამოიჩინა როგორც მუსიკობმა, განათლებულმა და ნიჭიერმა სტუდენტმა. იგი აქტიურად მონაწილეობდა ფაკულტეტის სამეცნიერო და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში.

ქალბატონმა იზამ შორმითი და სამეცნიერო საქმიანობა დაიწყო 1977-1981 წლებში საქართველოს სსრ სახელმწიფო საგეგმო კომიტეტთან არსებულ სახალხო მეურნეობის ეკონომიკისა და დაგეგმვის ინსტიტუტში ჯერ უფროს ლაბორატორიად, შემდგე უმცროს მეცნიერთანამშრომლად. 1981-1984 წლებში იყო სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის ცენტრალური ეკონომიკურ-მათემატიკური ინსტიტუტის ასპირანტი. 1984 წლის 17 დეკემბერს აქვე წარმატებით დაიცვა საკანდიდატო დისერტაცია და მიენიჭა ეკონომიკის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხი. 1985 წელს ქალბატონი იზა დაუბრუნდა თავის ინსტიტუტს და 1991 წლამდე მუშაობდა უფროს მეცნიერთანამშრომლად. 1991 წელს მან მუშაობა დაიწყო საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ეკონომიკის და სამართლის ინსტიტუტში უფროს მეცნიერთანამშრომლად. 1993 წლიდან 2006 წლამდე იგი ამავე ინსტიტუტის საგარეო ეკონომიკური ურთიერთობების ლაბორატორიის გამგეა, 2006 წლიდან სსიპ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტის ინოვაციებისა და საერთაშორისო კონკურენციის განყოფილების შემდეგ მიკროეკონომიკის განვითარების გამგის თანამდებობა ესავა, ხოლო 2017 წლამდე ხელმძღვანელობდა საერთაშორისო ეკონომიკურ ურთიერთობათა განყოფილებას. ქალბატონი იზა სიცოცხლის ბოლომდე აქტიურად აგრძელებდა სამეცნიერო მოღვაწეობას თსუ პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტში.

ქალბატონი იზა სამეცნიერო საქმიანობასთან ერთად ეწეოდა პედაგოგიურ მოღვაწეობას 1986-1989 და 1998-2007 წლებში იყო ი. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ეკონომეტრიკის კათედრის ასოცირებული პროფესორი, ეკონომიკური ანალიზის მათემატიკური მეთოდების კათედრის დოცენტი, ეკონომიკური კიბერნეტიკის კათედრის უფროსი მასწავლებელი. 1994-2005 წლებში თბილისის ბიზნესისა და სოციალურ-ეკონომიკური მართვის უნივერსიტეტში ეპავა დოცენტის თანამდებობა, 2000-2006 წლებში ლექციებს კითხულობდა თბილისის დამოუკიდებელ უნივერსიტეტ „იბერიაში“ საერთაშორისო ბიზნესის ფაკულტეტზე და პაატა გუგუშვილის სახელობის უნივერსიტეტში.

ქალბატონი იზა მონაწილეობას იღებდა სხვადასხვა საერთაშორისო და ადგილობრივი კონფერენციის მუშაობაში, გამოდიოდა მოხსენებით ეკონომიკის

აქტუალურ პრობლემებზე. იგი იყო 5 ასპირანტის ხელმძღვანელი და 4 საქანდიდატო დისერტაციის ოფიციალური ოპონენტი.

მეცნიერულ და პედაგოგიურ საქმიანობას კარგად უხმავდა საზოგადოებრივ საქმიანობასაც. იყო – ახალი ეკონომიკური სკოლის – “საქართველოს” ექსპერტი; ეკონომიკისა და მენეჯმენტის კონსულტანტთა ასოციაციის კონსულტანტი; სამართლიანი არჩევნებისა და დემოკრატიისათვის საერთაშორისო საზოგადოების დამკვირვებელი ადგილობრივ არჩევნებში. იგი იყო ინსტიტუტში გამოქვეყნებული სამეცნიერო ნაშრომების, კრებულებისა და ჟურნალ „ეკონომისტის“ სამეცნიერო სარედაქციო კოლეგიის წევრი. ნაყოფიერი სამეცნიერო და პედაგოგიური მოღვაწეობისთვის მიღებული პქნდა “ლირსე-ბის“ მედალი.

ქალბატონ იზას გამოქვეყნებული აქვს 80-მდე სამეცნიერო ნაშრომი. მათ შორის ორი მონოგრაფია. იგი პატივისცემითა და სიყვარულით სარგებლობდა ახლობლების, მეგობრებისა და თანამშრომლების წრეში და სიცოცხლის ბოლო წუთამდე ენერგიულად განაგრძობდა მეცნიერულ საქმიანობას. მას ქართული სამეცნიერო საზოგადოება იცნობდა როგორც ნიჭიერ ეკონომისტსა და მათემატიკოსს, მაღალი კვალიფიკაციის გულისხმიერ პედაგოგსა და კარგ მოქალაქეს. ქალბატონი იზას ამ ქვეყნიდან უდროოდ წასვლამ ძლიერ დაამტუხრა მისი ახლობლები და თანამშრომლები.

შესანიშნავი მეცნიერის, პედაგოგისა და პიროვნების ნათელი ხსოვნა მუდამ დარჩება მისი ნათესავების, ახლობლებისა და თანამშრომლების გულში.

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო
უნივერსიტეტის პ. გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი

კურნალი “გეონომისტი”

მისამართი: თბილისი, 0105, გ. ქიქოძის ქ. 14; ტელ.: 293 34 44; 599 970103.
კურნალი “გეონომისტი” სტატიების გამოქვეყნების წესები იხილეთ
ვებგვერდზე: ekonomisti.tsu.ge

Journal “Ekonomisti”

Edress: Tbilisi, 0105, Kikodze street, tel. (+995 32) 293 34 44; 599 970103
Rules of Publication of articles in the journal “Ekonomisti” see: ekonomisti.tsu.ge

თხუ პაატა გუგუშვილის გეონომიკის ინსტიტუტის გამომცემლადა
რედაქტორი სესილი ხანჯალაძე, ნატო აბესაძე

Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics of TSU

Redactor **Sesili khanjaladze, Nato Abesadze**